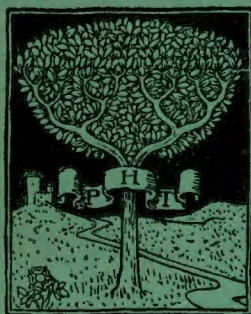

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1928

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

ÅRG. XXIX.

HÄFT. 3—4

INNEHÅLL.

TEXT.

	Sid.
Nils Dacke före Dackefejden. Av GERHARD HAFSTRÖM	155—189
Om Torbern Bergmans och C. W. Scheeles franska förbindelser. Av HEDVIG AF PETERSENS	190—201
Några anteckningar om modellören och konstsnickaren Johan Jacob Eisenbletter och hans släkt (Eisenbletter och Eisen). Av ALBERT EISEN	202—215
Pietisten Petter Schaefer. En fånge på Gävle slott. Av EINAR HEDIN	216—246
Gustaf IV Adolfs olika gravplatser. Meddelande av STEN LEWENHAUPT	247
Recensioner	248—254
Smärre meddelanden	255—272
Frågor	273—274
Insända böcker	275—277
Personregister utarbetat av G. E.	278—288

ILLUSTRATIONER.

S. k. Nils Dacke-porträtt	180
S. k. Nils Dacke-porträtt	181
Porträtt av modellören och konstsnickaren J. J. Eisenbletter	204
Porträtt av fru Beata Catharina Eisenbletter	205
Titelblad till handskrivna pietistiska traktat av Petter Schaefer	231
Porträtt av vice landskamrer Henrik Hasselhuhn (plansch sist i häftet; sättes vid årgångens inbindning mellan sid. 30 och 31).	

Nils Dacke före Dackefejden.

Av Gerhard Hafström.

Det är ej blott i de småländska bygderna som intresset för Nils Dacke och hans gärning hållit sig levande genom tiderna. För vårt folks historiska medvetande torde han framstå såsom en ur många synpunkter märklig personlighet. Såsom ett utslag härav kan exempelvis anföras det intresse, som intill senaste tid kommit honom till del från de historiska romanförfattarnas sida,¹ en uppmärksamhet, som kanske främst förklaras av den hemlighetsfullhet, som alltid omgivit honom och framför allt hans föregående. Men frågorna, vem Nils Dacke egentligen var, vilken bygd som kan räkna denne de småländska böndernas kraftfulle ledare som sin ättling, och var han själv en gång haft sitt hemvist, hava aldrig varit föremål för en kritisk historisk undersökning. Legend och sägenbildning hava därför fritt kunnat frodas ej blott i romantiserade utan även i rent historiska arbeten.

Felaktiga uppgifter, förekommande redan hos 1500-talets kröniker- och historieskrivare, hava förmått att bibehålla sig i den vedertagna historieuppfattningen ända in i våra dagar. Verkliga källuppgifter hava sammanställts med ohistoriska berättelser och omsider vunnit hävd i det historiska medvetandet.

Av dessa skäl torde därför en kritisk undersökning rörande Dackes tidigare öden vara berättigad och även av behovet påkallad. En riktig uppfattning härom är nämligen av avgörande betydelse för besvarandet av spørsmålet, varför just Nils Dacke blev ledaren för det beryktade bondeuppror, som efter honom fick sitt namn.²

Under 1520- och 30-talen, liksom för övrigt under hela Gustav Vasas regering, gjorde sig den nästan bortglömda statsmakten på de flesta områden kraftigt gällande på bekostnad av den landskap-

¹ Såsom exempel härpå må anföras: Lodbrok, Nils Dacke, Sthlm 1884. — C. Aug. Cederborg, Dackefejden, Gtbg 1913. — I. Ljungquist, Nils Dacke, Sthlm 1927. — Sistnämnda arbete väckte på grund av framstående stilistisk form berättigad uppmärksamhet. Det är blott att beklaga, att dess kronologiska och topografiska miljö, som givetvis återgår på den vedertagna historieuppfattningen, i väsentliga delar icke är överensstämmande med verkliga förhållandet.

² Det är för förf. en kär plikt att till arkivrådet Joh. Ax. Almquist få framföra sitt tack för värdefulla råd och upplysningar i samband med uppsatsens utarbetande.

liga självständigheten. Allmogens urgamla näringsfång, såsom dess åkerbruk, boskapsskötsel och kreaturshandel, uppmärksammades och reglerades på ett efter dess egen uppfattning otillbörligt sätt av konungamaktens innehavare och dennes företrädare. Kyrkovisitationerna och kyrkoplundringarna bidro till att prästerna i de ännu till sinnelaget katolska bygderna kände sig manade att understödja och uppegga missnöjet. Dala-allmogen hade väl så småningom fått lära sig att sitta hemma i lugn och ro, men det fanns en annan landskapsmenighet, som var väl ägnad att övertaga dess roll. Det var den småländska allmogen och framför allt menigheten i bygderna nere vid den södra riksgränsen, d. v. s. inbyggarna i Värends häraden jämte Södra Möre.

De kungliga förordningarna gjorde sig nämligen mången gång på ett mera kännbart sätt gällande där än annorstädes. Smälänningarnas urgamla självständighetsbegär och styvsinta sinnelag stämde ock dåligt överens med de nya konungska 'påfunden'. Det bekanta förbudet mot ox- och hästdriften till Blekinges handelsplatser, främst »Rottneby», och införandet av maximipris på oxar föreföll allmogen såsom ett otillbörligt ingrepp i dess fäderneärvda rättigheter. Ropet efter vad som var gammalt och fornt hade höjts där nere och fick vid många tillfällen god näring samt tilltog alltmera i styrka.

Redan under de s. k. Västgötaherrarnas uppror 1529 visade den småländska allmogen otvetydiga tecken på sitt upproriska sinnelag. Väl stillades för denna gången snart upproret där nere i det sydligaste landskapet, men inom några år skulle det åter blossa upp i samband med Grevefejden. Att missnöjesstämningen just vid denna tid tog sig kraftigare uttryck än tillföre berodde också främst på det lybeckska kriget. Under detta trycktes nämligen den småländska allmogen mer än eljes; häradena vid riksgränsen hade också under hela fejden, som det hette, »suttit i stor almunde wäg». De av kriget orsakade nya pålagorna gjorde ock sitt till. Under vårmånaderna 1535 sändes nämligen »kring om menige riigit» en skrivelse från konungen med begäran, att allmogen skulle utgöra en krigsgård.¹ Uppenbart är att indrivandet av de olika gårderna mången gång måste verkställas under mycket svåra förhållanden. Främst gällde detta i de södra häraderna i Småland och bland dem, efter vad det vill synas, särskilt i Södra Möre härad.²

¹ Mot slutet av året utgingo likaledes skrivelser bl. a. till allmogen i Småland angående en särskild kostgård för flottans underhåll.

² Även i Varend hade »forsamblatt seg en hop skalker, the ther bedriffwe mykin skalkhett» och uppmanade allmogen att icke utgöra gården (Konung Gustaf den förstes registratur — nedan citerat G. V. R. — 1535, s. 323).

1. *Nils Dackes första framträdande.*

Vid denna tid hörde Södra Møre härad under Kalmar slotts förvaltning.¹ Därför verkställdes uppbörderna av gårderna genom en av slottets ridfogdars försorg. Denne hette Inge Arvidsson. Han hade åtminstone ett par år varit verksam i denna landsända, ty då konungens »trotjänare Peder Swenske, vår fogde på Kalmarne» i sept. 1533 anförtroddes slottet och länet, nämnes den förre bland de uppräknade ridfogdarna.²

Det var som nämnts icke något lätt uppdrag, som Inge Arvidsson fått sig ålagt, att uppbära dessa gårdar i det oroliga Södra Møre härad med dess styvsinta befolkning och kringströvande »skogstjuvar».³ Omständigheterna utvisa, att den under 1536 verkställda uppbörderna skedde under synnerligen svåra omständigheter. Något före S:t Larmsmässan lyckades sålunda fogden med sitt beridna och säkerligen väl beväpnade sällskap uppe i Mortorps milsvida ödeskogar övermanna trenne skogstjuvar, av vilka han »pantade» sex marker och två ören. De blevo senare som det hette »rättade» nere i det danska Blekinge, ett förhållande, som vittnar om, att dessa stigmän än uppehöll sig norr, än söder om gränsen.⁴

Ryktet om den kunglige fogdens djärva framfart spred sig snart överallt i häradet, injagande respekt hos vissa, ökande hatet hos alla. Snart övergick man från hot till handling — någon tid senare blev nämligen samme befallningsman mördad. Gärningsmännen voro tvenne, senare över allt Småland beryktade män, nämligen Nils Dacke och Jon Andersson.

Samfällt hade de antagligen planlagt detta dåd, samfällt utförde de det även. »Nils Dacke», står det i den några år senare upprättade saköreslängden, »skött j hiell Inge Arffwedsson» och »Jon Andersson

¹ G. W. Sylvander, Kalmar slotts och stads historia. Møre hade redan 1529 lagts under Kalmar slott.

² G. V. R. 1533, 24 sept.: »mett these gode men — — — — Ingell Arvidtsson». Denne kallas i tidens handlingar omväxlande Ingel och Inge.

³ Ett utdrag av ett »Register oc mantall på Gierdes penninge wtaff Mörres Landtt, anno 1535» finnes tryckt hos J. Hallenberg: »Historisk afhandling om mynt och warors wärde i Swerige under Konung Gustaf I:s regering», s. 156. Ett oväsentligt avvikande manuskript finnes i Uppsala universitetsbiblioteks handskriftssamling, sign. L. 206. Vid tidpunkten för uppsatsens tryckning har också urkunden återfunnits i Kammararkivet, (Småland 1533: 1).

⁴ 1536 — Item vigilia Scti Laurentii andtwordt Inge Aruidsson mig vi mark Danske, ii öre, som han panted vdt efter iii skogstiu ffuer, the bleffue rätted i Blegund, bode the samme skogstiu ffue på Maratorp skogers. (Småland 1533: 1, s. 28^{1/2}.)

Enligt sägen skulle de upproriska vid fejdens början samlats i den angränsande Arby skogsbygd på ett berg, som still minne häraf kallas Dackehall» (Löfman, Beskrifning öfver Arby socken, 1824).

slog Inge Arvedsson i hiell».¹ Genom dessa den gamla urkundens uppgifter får man en klar bild av det veterligen första dåd, som de senare så beryktade bondehövdingarna utförde en sensommar- eller höstdag för snart fyrahundra år sedan. Det var Nils Dacke, som, kanske gömd bakom en sten eller fura, med sitt lod eller sin pil dödligt sårade den småländska fogden; Jon Andersson fullbordade dådet.

Möjligen intogo de redan vid denna tid i viss mån en ledande ställning i bygden såsom s. k. fjärdingsmän. Ty sådana uppgivas just vid det tillfälle fogden »bleff slagen» hava av den uppburna gården tillvällat sig »en storen part», varefter de »gaffuo sigh till skoges tiuffuer och römede bortt».² Är detta antagande riktigt, skulle sålunda Nils Dacke redan 1536, d. v. s. sex år före den egentliga fejdens utbrott, från att hava varit en den bofasta befolkningens företrädare, efter utförandet av sitt dåd hava sällat sig till skogstjuvarna, vilkas beryktade ledare han snart skulle bli.

Utåt framträdde emellertid vid denna tid i stället medbrodern Jon Andersson såsom de upproriska böndernas ledare. Hans namn var redan då väl känt av Gustav Vasa, under det intet tyder på att Dacke ännu tillvunnit sig konungens uppmärksamhet. Såsom ett belysande exempel härpå må anföras de ordalag, med vilka konungen i ett brev 1537 omnämner sin fogdes ömkliga slut.³ Däri omtalas nämligen, »hurulunde en fortuiflett skalk, her aff Södre Möre, wijdh namn Jonn Andersson, mett någre flere vtaff hans partij, wijd pass for ij år sedan, forrethlige och morderlige bringede en wor fougte vm halzszen.» Föga anade då Gustav, att bland »någre flere vtaff hans partij» befann sig den man, som senare skulle föra upprorsfanan i allt Smålands kamp mot landets stränge härskare.

Då Dackes första framträdande under senare hälften av 1536 skedde kort efter Grevefejden, ligger det nära till hands att ifrågasätta, om något samband med denna kan uppvisas. Gustav Vasa själv misstänker starkt sambandet mellan de oroliga rörelserna nere vid Blekingegränsen och de anslag mot honom och riket, som hade

¹ Kammararkivet, Smålands landskapshandling 1539: 4, »Saköre j Möre som opbars anno Dominij MDXXXIX. Torsåås sockn. Sakörispeningar: — »Nilss Dacka j Lindö utlade ffor han skött j hiell Inge Arffwedsson 200 marker danska» — »Madesjö sockn»: »Hermod i Ebbehult vtlade ffor Ion Andersson i Flako, som slog Inge Arvedsson i hiell 200 marker danska». Jfr G. Berg: »Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den förste hufvudsakligen i afseende på Småland» (1893), s. 80.

² »Fjerdingessmend hafue icke clarelig giffuet till kenne rette mantalet; Inge Aruidsson bleff slagen widt samma passett och huer regit (!) seg sielffuom en Storen part, gaffuo sigh till skoges tiuffuer oc römede bortt». (Hallenberg, a. a., s. 156).

³ G. V. R. 1537, s. 365, skrivelse av 1 okt. 1537 till bl. a. danska riksrådet Axel Ugerup. Jfr G. V. R. 1553, s. 550, där han omtalas såsom »then förredere Joen Andersson, som slog Inge Arvidsson ihiel».

sina rötter utanför dess gränser. I ett brev¹ några månader tidigare sammanfattade han sin oro för förräderi i Kalmartrakten i dessa typiska ord: »Forty oss tuiler inthet, thet biudz tiil wiid thet Kalmarna». Han hade sig nogsamt bekant, att allmogen där nere i Kalmar län hade blivit mycket genstörtig »och haffue slagit wore fogter». Därtill kunde han icke finna någon annan förklaring, än att biskop Brask, den gamle ränksmidaren Berend von Melen och Lübeckarna hade åstadkommit några hemliga stämplingar bland allmogen. Han misstänkte också, att de till detta sitt hemliga spel brukade några av prästerna och andra förrädare, som bodde där i länet.²

Liksom så ofta eljes var Gustav nog också här den klarsynte politikern. Som nedan skall visas trädde nämligen sannolikt Dacke ett par år senare i personlig förbindelse med Gustavs fiender söder om Östersjön, och intet synes tala emot, att redan vid denna tidpunkt en förbindelse k a n ha ägt rum mellan de bägge farligaste av Gustavs motståndare — Nils Dacke och Berend von Melen. Kanske hade den sistnämnde redan under sin ståthållaretid över Kalmar slott och län tio år tidigare knutit vissa förbindelser med allmogens ledare. Längre än till en gissning torde man emellertid icke kunna komma på denna punkt.

2. Den fredlöse Dacke.

De åtgärder, som konungen snart fann sig föranlåten att vidtaga, utvisa också klart, att de nere i de småländska bygderna inträffade händelserna av honom tillmättes stor betydelse. Vid det möte, som hösten 1536 ägde rum i Uppsala i samband med konungens bröllop med Margareta Leijonhufvud, beslöts nämligen, att k o n u n g s r ä f s t påföljande år skulle äga rum i Småland »för den stora olydhne skuldh, som synnerlige the Mörboor och Wärendsboor foretagit haffve.»³ Härom förhandlades vidare på en herredag i januari följande år i Linköping, där vid denna tid också en »allmennelig wapensyn» hölls.

Räfsten verkställdes under ledning av riksmarsken Lars Sigesson (Sparre), som bl. a. åtföljdes av lagmannen över Småland

¹ G. V. R. 1536, 21 april, s. 101.

² I ett påföljande dag (22 apr. 1536) daterat brev till amiralen Måns Svensson Some återkommer samma misstanke, förstärkt med antagandet, att stil effuentyrs thet selskap haffuer alrede hafft theris mechlere i Calmarne län, efter almögen är ther så sielsindh och ginstorig, och haffue slagit ther någre wore fogter — — — — —.

³ G. V. R. 1536, s. 228.

Holger Karlsson (Gera) och hövitsmannen på Nyköpings slott Johan Turesson (Tre rosor).¹

Konungens och rådets klagomål över inbyggarna i Småland sammanfattades i en till dessa riktad skrivelse. I denna anfördes såsom orsak till räfsten deras under Grevefejden visade ohörsamhet och skattevägran samt deras brytande av tings- och konungsfrid m. m. sådant. Bland annat åberopades även de timade våldsdåden å »hans nådes fougter, så ath jngen wiil eller kan sznart bliffue hoss thomm».²

Enligt konungens beslut skulle framför allt de, som förbrutit sig mera än de övriga, nämligen bönderna i Möre, Varend och Konga härader, bliva hårt bestraffade.³ Då ju Dacke just hade sin hemvist i dessa trakter, torde man kunna fråga sig, om icke även han befann sig bland de dömda. Flera skäl synas tala härför. Före denna tid kan Dacke nämligen icke ha sonat sitt brott, ty böter härför erlades först två år senare. Uppenbart måste hans gärning emellertid ha kommit till räfstens kännedom, till vars kompetens den hörde, och för vilken gärningsmännens namn sannolikt voro kända.⁴ Om Dacke icke personligen anträffats inverkar åter icke. Även en frånvarande kunde nämligen vid denna tid fällas.⁵

Ett par av de gamla krönikorna stödja också denna uppfattning, att Dacke blivit fälld av konungsräfsten. Enligt den danska krönikören Huitfeldt nämnes bland de anklagade särskilt en »Niels Tacke, beskyldit for Manddrab Sager oc Hoer». Han skulle ha blivit dömd från livet men genom hjälp av förmögna »Venner» bli-

¹ G. V. R. 1537, s. 225, 234 och 244. — De bägge landslagarnas bestämmelser rörande konungens domsrätt äro delvis tillämpliga på denna räfst. Liksom Magnus Erikssons landslags både räfste- och rättareting hade denna räfst urtima karaktär, den avhölls liksom dessa häradsvis, och i överensstämmelse med praxis var konungen ej personligen närvarande. Lagmannen var emellertid — också i enlighet med landslagens bestämmelser — närvarande, men räfsten synes ha stått under riksmarskens ledning, väl såsom konungens ställföreträdare. Dess kompetens torde framför allt ha omfattat vissa grövre brott, såsom edsöresmål och mord.

² G. V. R. 1537, s. 242.

³ G. V. R. 1537, s. 245. — Enligt Rasmus Ludvigssons krönika (Hist. Handl. 20) skulle också de styvsinta, inbördes besläktade folken nere vid Blekingegränsen blivit hårdare bestraffade än de övriga. Källan för denna hans uppgift synes emellertid vara ovan anförda ställe i riksregistraturet.

⁴ Att Jon Andersson var en av dem, hade kommit till konungens kännedom före okt. 1537, sannolikt genom den föregående räfstens undersökning.

⁵ Enligt Kristoffers landslag var nämligen redan den första stämningen, som skulle förrättas i svarandens bostad, eller var han anträffades, till konungens ting peremptorisk, d. v. s. därpå följde antingen tredskodom — ett dömande av den tredskande trots hans frånvaro — eller medförde försummelsen fredlöshet. Ty i motsats till den moderna straffprocessuella uppfattningen, som med nödvändighet kräver, att den misstänkte ej blott fått tillfälle utan även faktiskt inställt sig inför rätten, tillät den dåvarande processrätten s. k. kontumacialdom även i brottmål.

vit benådad för en stor penningsumma. Vare sig han emellertid icke kunde eller icke ville gälda de honom ådömda böterna, skulle han sedan slutit sig till de alltjämt verksamma gränsvärnarna.¹ Uppgifterna i Per Brahes krönika överensstämma ock härmed. I denna beskrives nämligen Dacke såsom den, »som för mord och kätterij thill dödin fördömpdt war och doch genom sin slechtz förböner kom thill bötter». Då han emellertid icke tillfyllest kunde gälda dessa,² hade han ånyo slagit sig tillsammans med Jon Andersson och hans sällskap.³

Krönikornas uppgift, att Dacke blivit fälld av konungsräfsten, är som nämnts sannolikt riktig. De bönder, vilka liksom han böt-fällts, men endast hade lämnat en s. k. »handstreckning», skulle emellertid enligt konungens uttryckliga befallning införas till Kalmar slott för att kvarhållas där, tills deras bötessumma tillfullo guldits.⁴ Det synes sålunda vara möjligt, att även Dacke blivit införd till Kalmar.

Anmärkningsvärt är det därför förvisso, att Gustav Vasa i ett brev från 1542 påstår, att Dacke för vissa ogärningars skull blivit »gripin och förd till Calmarna Slott, ther han och en tijdt long fongen war».⁵ Detta angives emellertid hava skett i ett annat sammanhang ett par år senare, då, som sedan skall uppvisas, Dacke näppeligen kan hava varit fången där. Någon avgörande betydelse får därför icke tillmätas denna uppgift.

Ehuru det emellertid icke bestyrkes ens av krönikorna, är det i stället möjligt, att Dacke blivit dömd av konungsräfsten såsom frånvarande (»in absentia»).⁶ Ty uppenbarligen var det många av dem, vilka härvid väntade att bli fällda, som försökte att fly över gränsen in i Blekinge.

Detta förhållande hade konungen också förutsett. Han hade därför sänt en skrivelse till danska riksrådet Axel Ugerup och till rid-daren Mauritz Olsson (Krognos) å Lyckå i Blekinge, med begäran, att dessa skulle låta tillfångataga alla de skalkar, som hade »forseeet siigh emott oss ock riigit», och som nu för räfstens skull sökt skydd i deras förläning. Där borde de nämligen icke bliva »hussede, hemedede eller

¹ Huitfeldts krönika (1652, fol.), del 2, s. 1503. Detta »Manddrab» syftar antagligen på Inge Arvidssons mord.

² Jfr nedan, s. 166.

³ Per Brahe den äldres krönika, utg. av O. Ahnfelt (1896—97), s. 22. Även Rasmus Ludvigsson presenterar i sin krönika Dacke med orden »then ther var både en mandräpere, hoorkarl och kättere». (Hist. Handl., del 20, s. 60.)

⁴ G. V. R. 1537, s. 253.

⁵ G. V. R. 1542, s. 203. Jfr nedan s. 167.

⁶ Under alla förhållanden kunde de honom ådömda böterna icke hava till fullo guldits; jfr nedan s. 166.

uppeholdne».¹ Enligt Rasmus Ludvigssons krönika hade också några småländska skogstjuvar vid denna tid givit sig ned åt Blekinge och där sökt få lejd, men denna hade blivit dem förvägrad. Enligt tidens uppfattning ansågs nämligen fredlösheten blott gällande i ett rike, varav biltogamännen också begagnade sig för att, som det hette, gå över gränsen »i sina andra stofvo (stuga)».²

Att ledarna för upprorsrörelsen befunno sig bland dessa rymlingar synes av flera skäl antagligt. Konungen uttalar sålunda i en skrivelse till riksmarsken i samband med sina tvivel om, att räfstens sköttes så strängt, som han själv ansåg nödigt, att han icke kunde förstå »ath någre, som same vlydne mest wollett haffue, bliffue huarcken fongede³ eller rettede».⁴ Kanske var det framför allt tvenne namn, som han saknade, namnen på dem, som halvtannat år tidigare bringat en hans fogde om livet.

Härför synas vissa skäl tala. Några månader efter räfstens avslutande skrev nämligen konungen till de danska befallningsmännen i Blekinge, att Jon Andersson tillsammans med dem, som utförde mordet å fogden Inge Arvidsson, d. v. s. just Dacke, hade givit sig på flykten in i Blekinge. Där skulle de ha fått lejd av den danske fogden samt uppehållit sig »hoss szine sleckt och wanner».⁵ Under alla förhållanden synes det vara klart, att Dacke även efter konungsräfstens såsom en fredlös man levde bland skogstjuvarna eller biltogamännen vid den södra riksgränsen. Än uppehöll sig dessa på småländsk, än på blekingsk sida. Än efterspanades de av den svenske fogden, men understöddes i stället av den danske, än var förhållandet det motsatta. Den skildring, som den danske krönikören Huitfeldt lämnar av Dacke under denna tid, synes av flera skäl kunna vara riktig.⁶ Enligt denna hade han slagit sig tillsammans med sin gamle kumpan Jon Andersson och andra samt rövade enligt skogsmännens sed på småländskt område. Men sedan krigsfolk utskickats att söka efter honom, rymde han över till Blekinge och höll sig dold där en tid i dess djupa skogar och moras.

¹ G. V. R. 1537, s. 239.

² Ännu så sent som 1632 anmärkes i Kinnevalds dombok, att ingen bör vara biltog i mer än ett kungarike. Se G. O. Hyltén-Cavallius, »Wärend och Wirdarne», orig.-uppl., del 2, s. 352.

³ Fängslade.

⁴ G. V. R. 1537, s. 252.

⁵ G. V. R. 1537, s. 366.

⁶ Huitfeldt, a. a., s. 1503: — — — rottede hand sig met fornæfnde Jon Anderssen, oc flere, oc røffuede oc toge der i Landit, huad de kunde faa. Oc der Knechte bleffue vdsende, at lede efter hannem, rømde hand til Blegind, hid ind i Danmarck, oc forholt sig der hemmelig udi tycke Skove oc Morasser en tidlang. Denna skildring bekräftas i huvudsak av Gustavs ovannämnda skrivelse av 1 okt. 1537.

Under senhösten 1537 och vintern 1538 synes den upproriska rörelsen under Dackes och Jon Anderssons samfällda ledning ytterligare ha tilltagit i styrka. Liksom tidigare och även senare riktade den sig främst mot konungens handgångne män, fogdarna. »The offuerfalle och i hiell slå, then ene vår tienare effter then annan», klagar konungen i en skrivelse i början av år 1538.¹ Han fann sig nämligen föranlåten att avsända ett brev till frälset i Småland med begäran, att man skulle söka under vintern nedslå skogstjuvarna. Därav blev emellertid intet. Liksom föregående höst var det konungens eget folk, som fick »slå efter them», liksom då gävo sig åter skogstjuvarna på de hemliga men för dem välkända stigarna söderut över gränsen »in i Bläcking och hölle sig ther på skogarna».²

Därifrån skickade de »på vårfru tijdh i faste», d. v. s. i slutet av mars 1538, budkavlar in i Växjö stift med begäran, att menige man skulle möta dem vid »landemerckit» mellan Blekinge och Konga härad. Budkavlarna blevo emellertid uppsnappade av Ture Trolles tjänare; denne höll omedelbart därefter ting med allmogen i sin för läning, som lovade kung Gustav tro och lydnad.³

Denna händelse är av visst intresse, då den uppvisar den egentliga karaktären av den småländska upprorsrörelsen vid denna tid. Väl utgjordes de s. k. skogstjuvarna till kanske övertvägande del av dråpare och ogärningsmän, vilka genom såväl lagens som en uråldrig folkseds fordringar voro hänvisade till de milsvida ödemarkerna och skogarna utanför de egentliga byalagen, tills de under förmedling av sin ätt och häradet genom dess hövding och nämnd kunde erhålla bötesförsoning. Bland dessa fredlösa eller biltogamän funnos emellertid män ur bygdens förnämligaste ätter, som genom sin förutvarande ställning och genom sina mäktiga frändskapsförbindelser övade ett stort inflytande på såväl den bofasta befolkningen som på de s. k. skogstjuvarna. Ingalunda torde de vid denna tid vara att uppfatta såsom några enstaka uppträdande »stigmän», utan i stället såsom en organiserad, under viss ledning stående sammanslutning av de missnöjda elementen i dessa gränstrakter, vilka redan nu — ehuru i

¹ G. V. R. 1538, s. 8. — Rasmus Ludvigsson citerar delvis ordagrant detta brev av »then 20 dagen Januarij» och uppger direkt, att Jon Andersson var s. k. »öffverste capitenere» för dessa skaror.

² Per Brahes krönika, s. 22. Enligt denna skulle emellertid Dacke först mot slutet av 1538 slutit sig till Jon Andersson, en uppgift, som ju bevisligen är felaktig eller kanske rättare ofullständig. Huitfeldt utsäger direkt, att de bägge kumpanerna fortfarande gemensamt voro ledare för den ännu blott jäsande småländska rörelsen, vilket torde vara riktigt.

³ Denna skildring återfinnes endast i Rasmus Ludvigssons krönika, s. 51, men som källa har denne antagligen använt sig av någon i kansliet befintlig, från Trolle härstammande skrivelse.

smått — börjat sin kamp mot samhället och framför allt mot konungens representanter, fogdarna. Den avvärjda episoden vid »vårfru tijdh» 1538 visar kanske, rätt tolkad, att redan nu deras planer gingo ut på att söka få med även den bofasta befolkningen i det gamla Varend i den oförsonliga kampen mot de kungliga fogdarna, de konungska 'påfunden' och ytterst mot konungen själv.

Ännu var emellertid tiden icke mogen härför.

Men det var icke endast nere i de småländska häradena vid riksgränsen i söder, som Gustav Vasa hade att räkna med »förrädare och skalkar», som på allt sätt sökte att vålla honom avbräck. I de tyska länderna söder om Östersjön vistades vid denna tid ett flertal av de män, som tidigare varit i konungens tjänst, men skilts därifrån i onåd och nu övade sina stämplingar utanför rikets gränser. Den främste och farligaste av dessa var den gamle ränksmidaren Berend von Melen.¹ Alla tillfällen utnyttjade denne för att tillfredsställa sitt personliga hämndbegär. Vid den fursteförsamling, som på våren 1538 ägde rum i Braunschweig, hade han sålunda lyckats förmå mäktiga gynnare »i ett ståtligt antal» att uppmana den även vid mötet närvarande danske konungen Kristian III »att icke hjälpa konungen af Sverige, om Melen skulle företaga något mot honom».² Den danske konungen befarade därför, »att Melen skulle vända sig till hertigen af Mecklenburg och från dennes land antasta konung Gustafs land, hamnar och strömmar. Kristian III lämnade därefter Braunschweig. På öppna fältet kom en man ridande och slöt sig till honom; det var Berend von Melen. Han följde konungen till Lüneburg»; först i avskedets stund hade denne fått veta, att von Melen tänkte begiva sig till Lübeck. »Härifrån kunde han, befarade den danske konungen, möjligen uppväcka ett uppror i Sverige».³

Dessa den danske konungens misstankar skulle visa sig vara riktiga. Ty omkring en månad därefter eller »något för Helge Trefoldigheetz tijdh var then skogxtiuff Joen Andersson komen ifrån Bleking til Lybeke», där han inledde förbindelser med bl. a. herr Berend.⁴ Härigenom får man sålunda ett påtagligt bevis för det intima sambandet även vid denna tid mellan rörelserna vid den södra riksgränsen och vissa främmande intressen.

¹ Se närmare E. Hildebrand, »Gustaf Vasa och Berend von Melen», Hist. tidskr. 1901. ↓

² A. a., s. 298.

³ Källan för denna skildring hos Hildebrand utgöres av ett brev från Kristian III till Gustav I av 2 maj 1538.

⁴ Rasmus Ludvigssons krönika, s. 52. Jfr Per Brahes krönika, s. 22.

Men då ju Dacke längre fram under det egentliga upproret stod i intim förbindelse med åtskilliga furstar söder om Östersjön, skulle man möjligen kunna ifrågasätta, huruvida icke dessa hans förbindelser härröra just från denna tidpunkt, d. v. s. från medio av år 1538. Ty det finns anledning antaga, att jämväl Dacke vid denna tid varit över i Lübeck. Huitfeldt säger nämligen uttryckligen, att Dacke »drog end vndertiden vd til Lybeck, till — — — — — Bernt von Millen, oc andre Rigens Fiender».¹ Dessa uppgifter äro ju i väsentliga delar överensstämmande med de hos Rasmus förekommande. De skilja sig egentligen endast därutinnan, att den danske krönikören uttryckligen angiver, att Dacke varit i Lübeck, men intet nämner om Jon Andersson, under det den svenske ju lika uttryckligt endast omtalar denne i detta sammanhang, men intet har att förmåla om Dacke. Att olika källor stått dem till buds är blott att vänta, men uppgifterna motsäga ju ingalunda varandra, om de tolkas såsom här skett, nämligen, att b ä g g e de så intimt förbundna upprorsledarna vid denna tid gemensamt företagit Lübeckkerresan.

Tyvär saknas alla upplysningar om, vad som egentligen förhades mellan dessa utvalda representanter för »riksens fiender» där nere i den gamla hansestaden under försommaren 1538. Längre förblevo emellertid icke de svenska »skogstjuvarna» i Lübeck. I slutet av juli hade de med säkerhet återvänt däriifrån. Såsom ett tecken på sin synnerliga bevägenhet och som ett uttryck för sin tacksamhet skänkte herr Berend sin ärade upprorskollega »en clädning, 7 hornboger och 6 halffhaker».² Kanske förärade han också Nils Dacke en skön klädnad. Stor glädje fingo de emellertid icke av sina medhavda skänker. Ty omedelbart efter återkomsten till Blekinge »slog» den danske ståthållaren efter dem och lyckades lägga beslag såväl på den dyrbara klädningen och de sju hornbågarna som de sex halvhakarna.³

Efter denna motgång beslöto sig emellertid några av de småländska upprorsmännen att söka genom nåd erhålla frid. Enligt de ur många synpunkter synnerligen intressanta upplysningar, som återfinnas härom i Rasmus Ludvigssons krönika, skulle detta skett i början av augusti månad 1538.³ Vid denna tid tillskrevo nämligen »the förrädere och skogxtiuffver Joen Andersson och Nils Dacke» den kunglige befallningsmannen på Kalmar slott med begäran om

¹ A. a., s. 1503.

² Rasmus Ludvigsson, a. a., s. 52; jfr även Per Brahes krönika, s. 22.

³ Rasmus Ludvigssons krönika, s. 52.

lejd för sig och sina kamrater, »så at the finge seije theres brijst».¹ Om de hade förbrutit sig på något sätt, ville de nu gärna gottgöra det. De voro tio till antalet, men ingen av dem ville erhålla frid, om icke alla erhöilo det.

För att de icke åter skulle rymma ur landet eller uppväcka flera sådana skalkar nere i sin landsända, beslöt sig befallningsmannen Ernst Jonsson att giva dem »dagh och leigde» i konungens namn. Samtidigt meddelade han denne i en skrivelse, huru han på konungens vägnar hade givit dem »venskap», sedan de lovat att utfästa en ståtlig summa i silver, penningar och oxar i förlikning för sina brott. Ytterligare hade de förpliktat sig att hädanefter icke befatta sig med något uppror eller förräderi utan i stället förbliva konungen och riket trogna, hulda och rättrådiga, så länge de levde.²

Nils Dacke och hans sällskap hade sålunda försonat sig med landets konung, varigenom de återfingo den frid, de i snart trenne år varit förlustiga. Först påföljande år behövde de emellertid tillfullo betala de utlovade dryga böterna. Ty i dessa trakter utkrävdes icke under denna tid böterna samma år de utfästades, som det hette »för folkets fattigdoms skull».³ Påföljande år fingo följaktligen såväl Nils Dacke som Jon Andersson till häradsfogden i Möre utbetala sitt bötesbelopp, tvåhundra mark danska vardera, för det de tillsammans bringat fogden Inge Arvidsson om livet.⁴ Året därpå fingo fyra krono- och tre skattebönder vardera gälda »1 ox» för Jacob

¹ Detta kan ju tyda på att de förut blivit dömda till bötesstraff, som i sådant fall ej tillfullo guldits; såsom tidigare uppvisats skulle detta i så fall skett på konungsråsten 1537.

² Värde av dessa hos Rasmus Ludvigsson förekommande detaljerade upplysningar är ju beroende av den primärkälla, som denne begagnat sig av vid utarbetandet av detta parti av krönikan. Med kännedom om dess tillblivelse i allmänhet och i synnerhet med hänsyn till de använda ordalagen, torde det vara mycket sannolikt, att han använt sig av befallningsmannen Ernst Jonssons ovan omtalade brev till konungen. Detta fanns ock givetvis förvarat i kansliet, till vilket ju Rasmus hade tillgång och flitigt begagnade sig av vid krönikans utarbetande. Är detta antagande riktigt, böra dessa upplysningar tillmätas den största betydelse.

³ Berg, a. a., s. 67. — Bötesoxarna utlämnades ej heller, som flera exempel i saköreslängderna utvisa, förrän ett eller två år senare. De vid konungsråsten i januari 1537 utdömda slegde the till att ängiæ medt», varvid »oxsana märktes» och »the hade thom till then andra körthen och sedhan kördes the till Stockholm anno Domini MDXXXVIII [1538]». (Småland 1538: 6, s. 76 o. 89.) — Skedde förlikningen i augusti 1538 är det alltså fullt överensstämmande med dåtida praxis, att de utfästa sakörena ej komma till synes förrän i de tvenne följande årens längder.

⁴ Kammararkivet, Smålands landskapshandl. 1539: 4. Jfr ovan s. 158. — Dackes bötessumma torde motsvara ung. 40 oxars värde; se Hallenberg, a. a., s. 123. — Enligt Per Brahes krönika (s. 44) skall Dacke själv vid ett tillfälle uppgivit, »at han hade wtgiffuitt konungen wdj sackefall 300 oxar och 300 lod sylff, och hade allenast ståadt thilbacka 30 lod silfuer, then hade [fogden] Niels Larsson icke williat giffua honom quitt och frij före». Därför skulle Dacke på grund av sin fattigdom och uselhet blivit nödd och tvungen att »företaga sig sådant wärck». Denna uppgift torde icke förtjäna tilltro.

Skrivare, som de alla hjälpt varandra med att slå ihjäl.¹ Sammanlagt fingo alltså nio stycken bönder (från Torsås socken i Södra Møre härad) gälda sakören för fogdemord, ett förhållande, som ju förträffligt överensstämmer med krönikans ord, att »the våre als 10 karer», som 1538 sökte och erhöllo förlikning — mot »en städtlig summa i sölff, penningar oc oxer».

På den av Rasmus Ludvigsson återgivna och här kommenterade tilldragelsen, förlikningen mellan Dacke och hans sällskap å ena sidan samt befallningsmannen å Kalmar slott såsom representant för kungamakten å den andra, syftar sannolikt det förut omnämnda kungabrevet av 1 oktober 1542, vari Gustav på allt sätt sökte svärta ner sin motståndare. Däri skrev han bl. a.: »Och för tesse for:ne och monge flere hans vchristelige stycker bleff han nu för ij eller iij år sedhen gripin och förd till Calmarna Slott, ther han och en tijdt long fongen war, till tess han dhå vtlåffuede böther och bätring, och bleff forthenskuld aff våre befallningxmän för än L [50] eller lx [60] lodt sölfuer löss giffuin, vdj thet förhop, att han sig better skulle och som andre dannemän effther then dag liffue medt speckt och frid — — — — —».²

Att härvid syftas på den av Rasmus återgivna händelsen är sannolikt. Tidpunkten — för två eller tre år sedan — stämmer väl överens med det förut uppvisade förhållandet, att böterna betalats under loppet av 1539. Men en olikhet av betydighet förefinnes. Dacke säges nämligen ha blivit gripen och en tid suttit fängslad på Kalmar slott, en uppgift som nästan ordagrant avskrivits av Tegel och genom hans många eftersägare vunnit burskap i svenska historien.

Vid bedömandet av denna uppgift måste man väl ihågkomma det utomordentligt osannolika sammanhang, i vilket den meddelas. Men trots detta förefinnes givetvis möjlighet för, att Dacke fängslad kvarhållits i Kalmar, tills böterna till fullo guldits. Rasmus utsäger i sin ovan kommenterade skildring härom intet, han säger blott att ståthållaren »monde så — — — giffve them dagh och leigde — — — i then act, at the icke aff landet ryme schulle — — — — —». Någon-

¹ Småland 1540: 1: »Saköris oxar i södra Møre». Var och en av dem fick böta »1 oxa fför Iacop Schriffware han var medt slåå i hiell» eller »han slogh i hiell». När denna händelse inträffat är obekant, likaledes om härpå syftar Brahekrönikans ord (s. 45), »att the hade slagit några fougter ihiäll och burridt theas huffuud kring om landets».

² G. V. R. 1542, s. 263. Enl. Rasmus Ludvigssons krönika skulle Dacke, då han vid fejdens början lät döda fogden Arvid Västgöte, hava sagt, att denne skulle slippa undan med livet, om han lämnade tillbaka de »60 lod sölff, som han utgaff i Ernest Jonssons tijdh».

ting om gäldsfängelse utsäges ju ej, men dels torde de använda ordalagen icke utesluta möjligheten av att de kvarhållits i Kalmar, tills fullgod säkerhet lämnats för de utlovade förlikningsbeloppens erläggande, dels torde det ej heller ha hindrat Gustav Vasa att i tendenssyfte utsprida andra uppgifter än som överensstämde med de faktiska förhållandena.

Ty givetvis ställde det Dacke i en sämre dager, om det utspredde, att han för sina brott blivit gripen och fängslad, än om han själv frivilligt erbjudit förlikning. Läger man härtill, att ingen annan källa direkt nämner något om, att han vid denna tid varit fängslad i Kalmar, torde det förefinnas fullgod motivering för ett underkännande av berättelserna härom, under samtidigt betonande av möjligheten, att han någon tid dock kvarhållits i Kalmar. Men möjlighet finns naturligtvis, att Gustav sammanställt tvenne episoder till en, d. v. s. att han vetat, att Dacke en gång varit fängslad i Kalmar — i så fall efter konungsräfsten 1537 — och sammanblandat denna händelse med följande års förlikning. Denna fråga har emellertid tidigare berörts.¹

3. *Kronobonden Nils Dacke på Flaka (1539—1542).*

Efter förlikningen i augusti 1538 synes Dacke ha slagit sig ned på ett ställe, som hette Lindö i Torsås socken, Södra Möre härad, ty då böterna gäldades påföljande år, nämnes han som »Nilss Dacka j Lindö».² Den egendom, som härmed åsyftas, var en utjord av kronojords natur till en frälsegård med samma namn i den angränsande Vissefjärda socken i norr.³ Här bodde en annan ättemedlem, nämligen »Oloff Dakka j Lindö»,⁴ sannolikt identisk med »förrädaren Oloff Dacke, Nils Dackes Faderbrodher, som mycket medh honom i salskap waret hadhe».⁵ Han blev omsider uppsänd till Stockholm och där »satt på Stegel och Hiul».⁶ Han tillhörde nu den danske riksmarsken herr Tyge Krabbes landbor, vilka under lång tid varit husbondelösa, och därför under flera år icke utgjort någon skatt.⁷ Bland dem upptages även en Elin Dacke i Hult.⁸

¹ Se ovan, s. 181.

² Småland 1539: 4, »Saköre j Möre som opbars anno Dominj mdxxxix. Torsåås socken». — Jfr registret över den s. k. härads hövdingegästningen, 1539: 4, s. 14: »Nilss Dakka i Lindö».

³ Den anges också senare uttryckligen som »utjordt». Se Småland 1550: 5, s. 6.

⁴ Småland 1539: 4, s. 24. — Tidigast återfinnes »Oluff Dake» 1535. (Småland 1533: 1, s. 7¹/₂).

⁵ Tegel, Gustaf I:s historia, s. 189. Jfr ock Messenii Scandia Illustrata.

⁶ Grimberg uppgiver i »Svenska folkets underbara öden» felaktigt, att denne Olof skulle ha varit Nils fader.

⁷ Se bl. a. Småland 1545: 5, s. 266—67. — Krabbe dog dock först 1541.

⁸ Om henne se nedan s. 175.

Nils Dacke bodde emellertid icke länge kvar på sin utjord — under loppet av 1539 synes han ha slagit sig ned på ett kronotorp eller en mindre kronogård Flaka i samma socken. För den gården hade farbrodern tidigare betalt den skatt, som utgick i form av den s. k. häradshövdingegästningen. Det var också där Dackes medbrottsling från 1535 års fogdemord, Jon Andersson, bodde, då böterna betalades för honom.¹ Detta är följaktligen ännu ett bevis för den intima förbindelsen mellan de bägge småländska upprorsledarna, dessa båda, som redan tre år tidigare gemensamt utförde sitt dåd, därefter hela tiden uppträtt tillsammans och nu synbarligen också bott på eller innehaft samma ställe, Flaka. Möjligen förblev de även i fortsättningen sockenbor, ty på kronogården Lilla Tordahult bodde vid denna tid en Jon Andersson, som årligen betalade sina två öre i skatt och svarade för en s. k. foderhästs samt tvenne fogdehästars utfodring. Det är möjligt, att han var identisk med upprorsmannen med samma namn.²

I omkring tre års tid bodde Nils Dacke som kronobonde på sin »torpastadh», Flaka, där nere vid det södra landamäret. Gården räknades till socknens minsta, varför den icke besvärades av någon s. k. gästning. Skatten utgjordes årligen av fyra s. k. vita eller ett halvt öre.³

Det ställe, som Dacke nu innehade, var enligt en urkunds vittnesbörd »eth nytt optaget bygge».⁴ Det låg sannolikt ungefär på den plats, där det nuvarande hemmanet Flaken ligger vid södra stranden av den sjö, som nu kallas Flakesjön, och som utgör en utvidgning av Lyckebyån. På denna tid var trakten en dyster ödemark. Det var just i dessa bygder, genom vilka riksgränsen hade sin ofta mycket omstridda sträckning, som skogstjuvarna hade sitt tillhåll.

¹ Här nedan meddelas ett utdrag ur landskapshandlingarna för Torsås socken 1539—41:

Småland 1539: 4. Registret över häradshövdingegästningen, s. 14: »Cronobönder som holla ingen hest äre: Nils Dakka i Lindö; »Oloff Dakka i Flaka». — Jordeboken, s. 7¹/₂: »Nils Dakke i Flake»; »Oloff Dakka i Lindö».

Småland 1540: 1. Jordeboken: »Nils Dacke i Flake — 4 hvitha»; »Oloff Dacke i Lindhö — 2 fyrkar». — Skatteboken, s. 47: »Nils Dakka i Flaka — ¹/₂ öre, ingen gestning»; »Oloff Dakka i Lindö — ¹/₃ öre, ingen gestning». Årliga räntelängden lämnar samma uppgifter.

Småland 1541: 3 a. Skatteboken, s. 17: »Nils Dakka i Lindö, [antagligen fel-skrivning för Flaka] penningar 2 fyrkar; »Oloff Dakke i Lindö penningar 2 fyrkar».

² Denne var ännu i livet på 1550-talet, oförtrutet fortsättaende med sina stämpingar mot Gustav Vasa. Han hade alltsedan det ovannämnda fogdemordet »legat Edhers Nåde och riket her under ögonen» samt angives även vara »then største capitenere för Blekingzboerne till all skalckheet emott oss och vårt rijke». Se G. V. R. 1553, s. 66, 69 och 551.

³ Jfr K. A. Wallroth, »Sveriges Mynt 1449—1917», s. 19.

⁴ Se nedan, s. 87, bil. D 55.

Ett stenkast från Dackes »torpestadh» gick också riksgränsen, om man får sätta tro till de svenska böndernas uppfattning. De ansågo nämligen, att gränsen gick från den s. k. Tvärudden (»tuærodæriitt»)¹ i Flakasjön, förbi Flakatorpet, följande ån ned i tvenne ännu i dag befintliga sjöliknande utvidgningar, av vilka den första kallades för Ledjasjön. I denna fanns ett mycket värdefullt ålfiske, »Legde-wermen», i vilket »the Svenske hafft frÿ fiskerij aff Ariille tiidtt».¹ I dess omedelbara närhet låg just Dackes boning.

Av ålder hade hälften av detta fiskevatten tillhört Sverige och hälften Danmark.² Före Dackes tid brukades det av både de svenska och de danska bönder, som bodde där intill, vilka synas varit landbönder under en fru Metta på Värnanäs. Men för att icke någon oenighet skulle uppstå mellan bönderna vid fisket, hade fru Metta låtit »tillpÿnte» en stor ekstock, järnbeslagit den och därefter nedsänkt den i vattnet som gränsmärke. Detta tilltalade emellertid ej de danska bönderna, som efter en tid togo upp stocken och sönderhöggo den för att sedan obehindrat kunna fiska inne på svenskt område. De lyckades också senare få den svenska delen av fiskvattnet pantsatt åt sig. Vid den tid Dacke kom till Flaka, brukades sålunda hela fiskevattnet av de danska bönderna.

Denna tingens ordning tilltalade uppenbarligen icke en man av hans kynne. Icke kunde han finna sig i att bo alldeles intill bygdens mest givande ålfiske och endast åse, huru folket, som bodde på andra sidan ån, obehindrat fiskade också på det område, som sedan gammalt räknades som småländskt. Det stred alltför mycket mot hans uppfattning. Det var därför blott att vänta, att »när han någon tijd ther opå bodtt hade, tog han fiskewatnet til sich».

Att förhållandet därefter icke kunde vara det bästa mellan Dacke och hans närmaste granne på andra sidan ån, Sven Jonsson i Ledja, är uppenbart.³ Detta i all synnerhet som denne hävdade, att ej blott hela fiskevattnet utan även Flaka med rätta tillhörde honom. Han for därför en gång ned till ståthållaren på Lyckå slott och beklagade sig inför denne högeligen, att han ej fick njuta och behålla den frihet till sin gård, som hans far och föräldrar hade haft före honom för denne Nils Dackes skull.

¹ Se nedan, s. 186 f., bil. D 55.

² Följande skildring av fiskevattnets öden stöder sig på den berättelse, som Märten Olsson i Fagereck i Torsås socken lämnade till Gustav Vasas fogde Jon Skrivare 12 jan. 1558. Se nedan, s. 188, bil. S 58.

³ Nedannämnda skildring stöder sig på de uppgifter, som lämnades av fyra av Nils Dackes grannar på Blekingesidan på söndagen 1554 till ståthållaren på Lyckå slott, Ebbe Knudsen Ulfeldt, i anledning av det kommande gränsregleringsmötet i Älvsborg samma år. Se nedan s. 184, bil. D 54.

För att utröna, vilket rike Flaka tillhörde, skulle därefter en syn ha verkställts av fyra åldringar från blekingsk och fyra från småländsk sida, varvid erfarits, att gården låg en halv mil in i Östra härad i Blekinge.¹

Efter synens förrättande for Sven i Ledja in till Kalmar slott och frågade »slottsherren» Ernst Jonsson, om det varit med hans vilja, som hans fogde hade städjat Flaka till Dacke. Ernst visste emellertid intet härom, utan hade bett Sven att tillsäga Dacke, att denne icke skulle befatta sig med det omstridda hemmanet. Dacke hade då svarat honom: »Haffuer foggedenn löggit for megh, thaa skall iegh sygge hanem sandigenn.»² Därpå skulle han ha skjutit ihjäl den fogde, av vilken han hade städjat Flaka. Sedan hade han begivit sig till skogs, samlat flera förrädare till sig och skjutit ihjäl ännu en fogde — »ther wdaf yppetthiis then feyde y Swerrig med Niels Tackee». Med denna uppgift ligger nära till hands att sammanställa Brahekrönikans första uppgifter om fejdens begynnelse,³ nämligen »att Niels Dacka hade giffuit sig thill skogen — —», varefter »han slagitt 2 konungens fougter ihiäll», bland dem Nils Larsson, vilken just var fogde i Södra Møre härad och av vilken Dacke just skulle ha städjat sitt hemman.

Denna skildring av s. a. s. den tändande gnistan till Dackefejden överensstämmer emellertid icke med andra samtida uppgifter från samma trakt. Enligt den utförligaste av dessa⁴ skulle tvisten mellan Dacke och hans granne egentligen endast ha rört sig om ålfisket. Under senare hälften av 1540 skulle nämligen Dacke ha farit in till fogden Nils Larsson i Kalmar, uppgivit för denne, att hela fiskevattnet hörde till Sverige samt därefter städjat det av honom. Senare hade han hotat sin granne till livet, om denne skulle nämna något därom. Av mycket naturliga skäl ville emellertid denne icke vara »y thrette mett Niels Dacke». — »Tha», heter det enligt denna

¹ Såsom en följd av denna syn torde följande anteckning om Flaka i 1545 års årliga räntelängd (s. 43) böra tolkas: »Thett liger i Bleken och ike i Sverige». Sven i Ledja upptages där såsom »Svend i Flake». Flaka hör nu till Rödeby s:n, Blekinge.

I årets avkortningslängd återfinnes följande kompletterande upplysning: »Item blef quit til Bleken igenom 1 cronebonde Sven i Flaka, varpå följer avkortningens storlek. — Bland avkortningsposterna för avradspenningarna 1545 finnes följande anteckning: »Item affkortedt for Flache, som Niels Dacke bode, thii thett liiger i Blechonn och iche i Swerige — 4 huitha».

² Se nedan, s. 186, bil. D 54.

³ A. 2., s. 33.

⁴ Nedanstående uppgifter äro hämtade ur den urkund, som upprättades i samband med en dansk gränssyn i början av 1555. Den torde böra tillmätas vitsord gentemot den föregående, enär sagesmännen delvis utgjordes av desamma som för denna, och de från danskt håll uppmanats att icke nämna »mere end de kunne bevis». Se nedan s. 186, bil. D 55.

urkund, »ki ø f f t h e handtt Niels Dacka fraa siigh, att hand skulle fløtte fraa Flackarum, oc offuergyffue same varman»,¹ vilket Dacke ock skulle ha gjort.

Denna skildring bestyrkes som nämnts av flera urkunder.² Så exempelvis av den berättelse, som bonden Mårten Olsson i Fagereke i Torsås socken avgav på nyåret 1558, och varför han senare av kungen erhöll »en klädning».³ Enligt denna skulle nämligen Dacke »then tijd han vpsatte sich som en förrädere» hava sålt både »Flakemåle och fiskewatnet» till sin granne.⁴

Även om dessa senare skildringar godtagas, behöver man icke fullständigt underkänna den förut omnämnda berättelsen, som de blekingska bönderna avgåvo på palmsöndagen 1554 i Rödeby sockenstuga. Sannolikt var det de personliga hämndemotiven, som voro anledningen till de bägge nya fogdemorden vid påsktiden 1542. Och även om ej endast »ther wdaf yppetthiiss then feyde y Swerriig med Niels Tackee», kommo de likväl att utgöra den tändande gnistan till det bondeuppror, som i historien omtalas under namnet Dackefejden.

Även av de gamla landskapshandlingarna framgår nogsamnt, att under loppet av 1542 stora förändringar inträffat nere på Dackegårdarna i Södra Møre. På Lindö återfinnes ej längre Olof utan Marget eller Mariet Dacka. Under årets förra del bodde väl Nils ännu kvar på Flaka, men vid den tid årliga räntelängden upprätades, fanns han ej längre där. Då utlade nämligen »Sven i Ledga penningar, 2 fyrkar, för Flaka» — »ingen gestning»⁵ — I kampen om ålfisket synes alltså Dacke ha utgått som tappande part. Både torpet och fisket brukades nu av hans granne. Själv hade han i stället börjat en annan kamp med en långt mäktigare granne och om ett värdefullare föremål — kampen mot landets konung om allt Småland. Dess begynnelse återspeglas också i de gamla fogderänskaperna i form av ett hemskt vittnesbörd. I marginalen bredvid ej mindre än tio gårdar i Nils Dackes hemsocken finnes antecknat

¹ Varman, d. v. s. »Legdewermen» (ålfisket), se ovan s. 170.

² Jfr nedan s. 183, bil. S 53, D 55 o. S 58.

³ Jfr nedan s. 188.

⁴ Man måste dock med viss reservation godtaga detta påstående, att ett kronhemman skulle »försålt» till en dansk bonde. I vilken form överlåtelsen än skett, synes fogdens medverkan ha varit nödvändig, vilket ju ock bil. D 54 nedan tyder på.

⁵ *Småland 1542: 3*, Jordeboken, s. 10: »Nils Dacke i Flake», »Marget Dacke i Lindö». — Skatteboken, s. 12: »Sven i Ledga, penningar 2 fyrkar för Flake. inghen gestning», »Mariet Dakka i Lindö — »; s. 76¹/₂, Vissefjärda socken: »Oloff Dakke i Lindö».

Småland 1543: 3. Årliga räntelängden, s. 13: »Sven i Ledga 2 fyrkar fför Flaka», »Oloff Dakka i Lindö; — sid. 82¹/₂, Vissefjärda: »Oloff Dakka i Lindö».

det korta och talande ordet »Brent». Dackefejden hade börjat, dess brand hade tänts.

4. Nils Dackes härstamning och släkt.

Vid en personhistorisk undersökning över Nils Dacke måste givetvis frågan om hans härstamning och släktförhållanden även beaktas. Redan i Per Brahes krönika återfinnes den första uppgiften om Dackes släkt, då där påstås, att han »genom sins slechtz förböner kom thill bötter».¹ Rasmus Ludvigsson och Huitfeldt hava emellertid inga upplysningar att lämna härutinnan; den senare säger i stället, att »hans Venner, som vaare passelig formuende, tingede for hannom for en stor Summa Penninge».²

I de gamla landskapshandlingarna återfinnas emellertid ett flertal uppgifter om personer bärande namnet Dacke. Innan det är möjligt att avgöra, huruvida dessa personer tillhöra samma släkt, måste emellertid ortens och tidens namnskick något undersökas.

Namnskicket i de socknar, där de egentliga Dackehängarna bodde, erbjuder helt visst stort intresse ur språklig synpunkt. Son-namnen äro naturligtvis vanliga, men mycket ofta förekomma just namn av typen Dacke, exempelvis Abbe, Bagge, Galle, Hampe, Holme, Hulta och Vaste. De förefalla ej ha karaktären av öknamn utan äro snarare familjenamn, som gå i arv inom familjen och släkten. Därför talar ock, att hustrur och änkor nämnas med männens namn. Man synes sålunda kunna förutsätta, att alla i dessa trakter boende personer med namnet Dacke tillhöra samma släkt.³

Ovan har uppvisats, att den i Lindö bosatte Olof Dacke var identisk med den i krönikorna omnämnde farbrodern. Han var sannolikt gift med den Mariet eller Marget Dacka, som i stället för honom upptages för Lindö 1542.

Om Dackes fader nämna de kända källorna intet. Men då i dem återfinnes ett flertal av hans närmare eller fjärmare släktingar, torde man av denna källornas tystnad kunna sluta sig till, att fadren vid tiden för fejdens utbrott redan var död.⁴

Nils Dackes hustrus tvenne bröder, Holme och Sven Gert-

¹ A. a., s. 22.

² Huitfeldt, a. a., del 2, s. 1503.

³ Namnet förekommer i svenska källor under formen Dacke (undantagsvis Tacke, Dacka, Dack, Dacks o. s. v.); i danska källor alltid Tacke. Namnets betydelse är omstridd.

⁴ En uppgift om fadern hos Grimberg beror på förväxling med farbrodern; se ovan s. 168, not.

ronsson, räknades länge till hans s. k. »öfverste capiteneren». Den senare nämnes såsom »then argaste förrädare med Dacken».¹ Hustruns fader hette sålunda Gertron, och hon själv hette alltså Gertronsdotter jämte ett obekant förnamn.

Såväl h u s t r u n som m o d e r n levde 1543. I den skrivelse till ståthållaren på Kalmar slott, vari konungen erkänner meddelandet om Dackes död, omtalas både »hans kone och then trolkärningen hans moder», vilka skulle uppspanas; de utskickade fingor ej återvända, förrän »samme sälskap är slett vtleted».² Huruvida konan och trollkärningen verkligen påträffades, framgår emellertid ej av källorna.

Alldeles utan byte blevo dock ej de utskickade — en ung Dacke blev i varje fall deras rov. Några månader senare fick nämligen Esbjörn Skrivare på Stegeborgs slott sin mäktige herres befallning att hålla noga uppsikt över »t h e n v n g e D a c k e n n, som ther opå Stågeborg är», så att han icke skulle kunna undkomma eller bevisa honom något »skalkestycke». Ty i så fall skulle kungen tala »alffuarligen» med sin skrivare.³ De allvarsorden kände denne förvisso allt för väl till för att något skulle kunna hända. Här må blott ytterligare anmärkas att av Stegeborgs slottsräkenskaper, som börja med år 1544, framgår, att under de tre första veckorna i januari månad »fongar 2 st.» underhölls av slottets förräd.⁴ Kanske var den unge Dacken en av dem. Under de närmaste veckorna fanns där inga fångar. De två hade antagligen sänts till huvudstaden; bland räkenskaperna upptages ock en post på foder, som skickats »medt 6 karler till Stockholm medt fånger».⁵ Men under dessa dagar var det många transporter med tillfångatagna Dacketjuvar, som skickades upp till huvudstaden från landskapen i söder. I en bland dessa fanns säkerligen ock bondehövdingens son, »een dreng om tije åhr», som sedan enligt krönikans vittnesbörd blev »död i pestilentzia i Stockholm».⁶ Vad som döljer sig bakom de orden, kommer väl alltid att förbli en hemlighet.⁷

Gissningsvis torde kunna framkastas att Dackes moder är

¹ Kalmar slottsräkenskaper 1543, enl. Sylvander, a. a., s. 281. Flera bönder i Dackes hemsocken blevo efter fejdens slut skattefria »for Suend Gertorn», som de hjälpt till att bringa »om halssen». Se landskapshandlingarna och G. V. R. 1544, s. 1.

² G. V. R. 1543, s. 473 och 480.

³ G. V. R. 1543, s. 555.

⁴ Kammararkivet, Östergötlands landskapshandl. 1544: 3. Stegeborgs s. k. mantalsbok 1544.

⁵ Östergötland 1544: 3. Esbjörn Skrivares räkenskap från Stegeborg, s. 81.

⁶ Tegel, Gustaf I:s historia, s. 189.

⁷ Är sonens åldersuppgift riktig, kan Dacke ej ha varit yngre än trettio år vid fejdens utbrott.

den Elin Dacke i Hult, som under sitt fullständiga namn första gången nämnes i 1545 års landskapshandling.¹ Hon är upptagen bland de »frelsis landbor» i Vissefjärda socken, vilka tillhörde det danska riksrådet Tyge Krabbe och ända sedan 1536 varit »husbonde-lösa» och därför icke utgjort någon skatt. Uppenbarligen är hon identisk med den »Elin i Hult», som nämnes såsom herr Tyges landbo 1542.² Hon finnes omnämnd under de följande åren³ fram till 1550 såsom landbo på Hult (i Vissefjärda), för vilket hon i skatt erlade 4 öre samt 1 pund smör, varjämte hon svarade för tvenne s. k. årliga hästars, tvenne fogde- samt tvenne kungshästars utfodring. Under denna tid tillhörde hon följaktligen samma grupp av landbönder som Olof Dacke. Hult ligger också endast 3—4 kilometer från Lindö. Detta talar givetvis även för släktskap mellan dessa bägge och i sådant fall följaktligen ock mellan henne och Nils Dacke. Kanske var Hult Nils Dackes födelsegård. Sista gången Elin Dacke i Hult finnes upptagen är, som nämnts, 1550. Som nedan skall uppvisas upphör emellertid därmed ej möjligheten att vidare följa henne.

I 1549 års årliga räntehandling återfinnes för första gången en »Lasse Dacke i Lönbomåle» bland »cronobönder i Tuttehultz fierdinge» i Torsås socken.⁴ Han betalade i skatt $\frac{1}{2}$ öre samt svarade för en årlig, två fogdehästar och en konungshäst.

Följande år återfinnes han likaledes där, men gäldade då två s. k. fyrkar i stället för det halva öret.⁵ Därefter försvinner han ur källorna.

1551 upptages i stället »Elin Dackes i Lönbomåle», som betalade lika hög skatt som sin namne och frände.⁶ Hon är identisk med den ovan nämnda Elin Dacke från Hult, som fr. o. m. detta år icke finnes där upptagen.⁷ Sista gången »Elin Dacke i Lönbomåle» återfinnes, är i årliga räntelängden för 1559.⁸ Att hon är nära släkt med Lasse är klart, på vad sätt kan emellertid icke avgöras.

Utöver de ovan nämnda Dackarna har i en »Musterzedell på the nyss antagne kneckter, som i Kon. Matt:s tieneste äre», vilka

¹ 1545: 4, s. 266—67.

² 1542: 3, Knut Ribbings fodringsräkenskap 1542.

³ Se exempelvis 1546: 3, s. 235, 1547: 4, s. 108 $\frac{1}{2}$ och s. 214, 1548: 9, s. 60, 1550: 5, s. 52 $\frac{1}{2}$; »Elij Dackes».

⁴ 1549: 6 A., s. 7 — Ären förut och ännu i tvenne fodringsräkenskaper för 1549 (6 B, s. 8) nämnes i st. en »Oloff Persson i Lönbomåles».

⁵ 1550: 5, s. 6 $\frac{1}{2}$.

⁷ 1551: 4, s. 6. Liksom på Hult omnämnes hon allmännast under formen »Elij Dackes», men även som »Elin Dacke».

⁶ I st. en Sven Gudmundsson.

⁸ 1559: 24, s. 14 $\frac{1}{2}$.

tingo avlöning vid jultiden 1546, återfunnits »rote mest ar Gisse Dacke i Diuramale i Wijszefierde socknn».¹ Gustav Vasa hade alltså lyckats att i sina egna led inmönstra en medlem av den stora Dackesläkten!

Ännu en Dacke har slutligen återfunnits i de gulnade, snart fyrahundraåriga fogderäkenskaperna. Bland uppgifterna på det s. k. konungssaköret, d. v. s. de böter, som tillfölla konungen från Torsås socken år 1548, finnes nämligen följande anteckning:

»J o n D a c k e i Blekendt [Blekinge] for han war mett att i hiell slå nogre (!) i Wissefjerde, oxer — 2 st.»²

Över den ättemedlemmen behöfde nog icke Dackarna skämmas!

Ur viss synpunkt är denna upplysning av stort intresse, då den styrker ett av Gustav Vasa flerfaldiga gånger uttalat påstående, att Dacke skulle hava sina släktingar boende söder om riksgränsen. I ett av sina brev kallar han sålunda Dacke »en wtlenninge, then all sin slecht haffwer vdj Blekingen, hwicke honum j någer år hijtt skyn-det haffwa».³

Att Dackesläkten även varit bosatt söder om gränsen, torde som nämnts vara otvivelaktigt. Därmed är emellertid icke sagt, att Nils Dacke, som konungen påstår, skulle varit av dansk börd. Detta kan mycket väl hava utspritts i syfte att stämpla motståndaren såsom en sann rikets fiende, som en utlänning. Brevens i övrigt utomordentligt tvivelaktiga skildring av hans liv talar härför.

Frågan om Nils Dackes nationalitet torde, sett från den tidens rättsuppfattning, vara beroende av platsen för hans hemvist. Då hans gård låg på själva riksgränsområdet, d. v. s. då från såväl svenskt som danskt håll gjordes anspråk på densamma, torde han med lika rätt kunna kallas en småländsk som en blekingsk bonde. Men riktigare är att blott nämna honom såsom g r ä n s b o, ty detta var han såväl till hemvist som från släktsynpunkt.

Då under denna tid och kanske främst i dessa trakter ätte- och släktbanden voro av mycket stor betydelse, är det blott att vänta, att Dackes närmaste fränder framträdde som ledare under

¹ 1546: 3, s. 479.

² 1549: 6 A, s. 126^{1/2}.

³ G. V. R. 1543, s. 126. I ett annat brev påstår konungen om sin motståndare, att »alle man wette han är en dansk man födder, och haffwer all sin slecht j Bleking och är vtgiorder aff Rottnebys borgare». (G. V. R. 1543, s. 129, jfr s. 152 o. 211.)

Av Småland 1552: 3 framgår, att en knekt på Kronobergs slott erhållit »till hielp till täringh och bårdskärlön 3 mark 6 öre» för det han varit »efter en Dacketiuff benempd Erick Dacke i Bleking, och bleff han huggen af forde tiuffzens partij på samma resa».

Han synes även haft släktingar i Kalmar, ty en källa uppger, »ath 2 borgere är i Calmar, som Daken skylde äre, loffuede Dacke, ath giffue alle kundskaffter tilkenne».

upproret. Som förut omnämnts voro såväl hans farbroder Olof Dacke, som de bägge svågarna Sven och Holme Gertronsson hans »öfverste capitenerer». Bland hövitsmännen nämnes även hans frände Åke Dacke, som svarade för »Synnerboo, Östboo och Westboo». Denne avrättades efter upprorets slut.¹ — Fejden hade sålunda, vad ledningen av densamma beträffar, i viss mån ättekampens karaktär. Omöjligt är det därför icke, att Dackesläkten var av särskild resning ur ättesynpunkt, och att detta gjorde den berättigad och lämpad att hava ledningen under allt Smålands kamp mot Sveriges konung. För detta antagande talar också det meddelande, som superintendenten i Kalmar Jonas Rothovius skrev till Axel Oxenstierna 1624 rörande bondeoroligheterna i Småland vid denna tid, vari talas om den upproriske bondeledaren »Jon Stindz frendekarl Nils Tacke».² Upprorstanken syntes då ännu icke helt ha utlocknat — en frände till den gamle upprorshövdingen skulle denna gång föra de småländska böndernas talan.³

5. Den muntliga traditionen om Dackes hemvist.

Per Brahe är den ende av krönikeförfattarna, som nämner något om Dackes hemvist. Han omtalar honom såsom en småländsk bonde, »boendis i Konge heradt».⁴

Förutom denna krönikenotis har även en annan, närmare preciserad uppgift om platsen för Dackes bostad vunnit burskap i historisk litteratur och där uppgivits än med, än utan någon som helst reservation. Härmed åsyftas uppgiften, att han skulle ha bott på en gård Dackemåla, i officiella handlingar kallad Henstorp, belägen i S. Sandsjö socken, just i Konga härad. Genom att den godtagits av Fryxell,⁵ har den av hans eftersägare spritts vidare. Han synes ha hämtat den ur Wieselgrens »Ny Smålands beskrifning», där ock åter-

¹ Rasmus Ludvigssons krönika, s. 95. Jfr Småland 1544: 6, där i ett register på de tjuvar, som man låtit »retthe och opsetthe ij Söndhbaa», återfinnes denne »Ogge Dackæ».

² För denna upplysning står förf. i tacksamhetsskuld till professor Nils Ahnlund. (Axel Oxenstiernas skrift. o. brevväxl., del 2, s. 222, korrektur.)

³ Om Dackesläkten är utdöd eller ännu kvarlever i de småländska bygderna har icke kunnat utrönas. Som en kuriositet må anföras, att prosten i Vislanda Erik Peter Hyltenius (f. 1746, † 1829) »enligt släktsägen härstammar i rät linea ifrån Nils Dacke». Se Anrep, Svenska slägtboken, I, s. 136, och »Ättelängd öfver släkten Cavallius, Cavallin, Cavalli. Upprättad i juni 1843 af Gunnar Olof Hyltén-Cavallius».

Ätminstone en släkt med namnet Dacke finnes nu i södra Småland, men denna släkt härstammar från en soldat under Bergkvara gods (Kronobergs län), som på dåv. ägarens, landshövdingen greve Posses önskan antog detta namn.

⁴ A. a., s. 22.

⁵ Berättelser ur svenska historien, del III, s. 157.

finnes ett av folktraditionens käraste attribut, »en murad källare mellan 2 sjöar, der han bodde fördold».¹ Wieselgren stöder sig på en av dåvarande prosten P. Pontén i Linneryd och S. Sandsjö lämnad traditionsuppgift år 1844.² Redan sjuttiofem år tidigare hade emellertid uppgiften förekommit i tryck, nämligen i Rogbergs och Rudas år 1770 tryckta historiska beskrivning över Småland, där under dåvarande annexet Sandsjö följande upplysning³ står att vinna:

»Uppå gården Dackemåla, som nu är fändricksboställe, skal den beryctade Nils Dacke fordom hafwa bodt.»

Källorna till detta arbete, som mestadels synas ha utgjorts av brev från respektive orter, finnas bevarade i samlingen »Archivum Smolandicum» i Växjö läroverksbibliotek. Här bland finnes också en av dåvarande kyrkoherden i Linneryd och Sandsjö P. Lundelius skriven relation av 14 april 1759, vari det bl. a. heter:

»Den namnkunnige Nils Dacke s k a l l hafwa bott i Dackemåla och Sansjö socken.»

Man står alltså här inför en traditionsuppgift, nedtecknad över tvåhundra år efter den tidpunkt, till vilken den kan hänföra sig, och därtill återgiven med viss reservation.

Än i dag uppger också folktraditionen i Södra Sandsjö socken, att Dacke skall ha bott på Dackemåla.⁴ Den nu levande traditionen överensstämmer emellertid påtagligt med C. Aug. Cederborgs roman »Dackefejden», vilken flitigt lästs av allmogen i de bygder, som en gång närmast berördes av fejden. Enligt de flestas utsago skulle Dacke »ägt» såväl Dackemåla som granngården Blötan. Liksom så ofta vid muntlig traditionsskildring, återfinnas också här typiska sägenmotiv, lånade från andra håll. Såsom exempel härpå må följande berättelse anföras:⁵

På gränsen mellan Dackemåla och Blötan växte en ek. Där skulle Dacke haft en son gömd; om inuti en ihålig ek eller i kronan uppgives ej.

Dacke skulle även haft en son gömd hos en änka i Aritsbomåla.⁶

¹ Ödeens påstående, att man fortfarande skulle utvisa denna murade källare mellan Stora och Lilla Hensjön är oriktigt; källaren finnes ej längre kvar.

² Samlingar till »Ny Smålands beskrifning», omkr. s. 30 (Växjö läroverksbibl.). S. 218.

³ De muntliga traditionsuppgifterna i S. Sandsjö socken ha insamlats av herr Carl Gustaf Ahlström, Uppsala, med bistånd av skollärarna i S. Sandsjö kyrkskola och Hensmåla skola.

⁴ Berättad av före kyrkvärden, åttioårige August Widenberg i Lilla Mo, officiellt Aritsbomåla, som i sin ungdom tjänat dräng i Dackemåla, där han då hört detta omtalas.

⁵ Detta berättar också Cederborg, som emellertid k a n ha återgivit den muntliga traditionen och ej skapat densamma.

När de utskickade från Gustav Vasa kommo för att söka denne son, stod han på gården. Men änkan lurade krigsfolket genom att låtsas, att det var hennes son, och sade till honom: »Stå inte och lata dig utan gå och gör någon nytta.» — Likheten med berättelsen om Gustav Vasa och Sven Elfssons hustru i Isala är ju påfallande.

Trots ingående forskningar har emellertid intet som helst stöd för Dackemålatraditionens riktighet kunnat uppvisas. Det är givetvis ej heller säkert, att Dackemåla häntyder på namnet Dacke. Möjlighet föreligger likväl att så varit förhållandet, och att någon medlem av Dackesläkten varit upphov till såväl namnet Dackemåla i S. Sandsjö som till Dackebo i Örsjö socken.¹

Den hittills kända traditionen om Nils Dackes hemvist synes följaktligen sakna reellt underlag. Någon muntlig tradition från den trakt, där han bevisligen varit boende, har man emellertid förut icke känt till. Det har dock nu visat sig, att en sådan verkligen finnes; den har upptecknats i följande form:²

»Flaken skulle fordom innehafts av tvenne bröder Nils och Petter Dacke, vilka sades vara komna uppifrån Småland och tillhöra en vitt utgrenad släkt. Petter nämnes icke något särskilt om, men däremot Nils synes hava varit bråkig och legat i fejd med grannarna å Blekingsidan angående fiskevatten och gårdens gränser. Slutet lär ha varit, att Nils slagit ihjäl en person.»

Ett flertal av denna traditions uppgifter bestyrkas, anmärkningsvärt nog, av samtida urkunder, nämligen att Dacke varit bosatt å Flaken, att han legat i strid med sina grannar på Blekingsidan om fiskevattnet och gårdens gränser (jfr urkundernas ålfiske och gränstvisten), samt att en person (en fogde) därför av honom ihjälslagits.³ Med hjälp av landskapshandlingarnas uppgifter har

¹ Ingenstädes förekommer Dackemåla i officiella handlingar under detta namn. I jordeboken finnes blott namnet Henstorp, i husförhørs- och övriga kyrkoböcker likaså endast denna form, första gången återfunnen 1749. Det är ej ens säkert, att gården fanns under Dackes tid — i varje fall ej som hemman eller lägenhet i kameral mening.

Första gången Dackebo återfunnits är i 1719 års jordebok, (s. 794), där bl. a. upptages »Högebo eller Dakebo», $\frac{1}{4}$ mtl skatte. I senare längder förekommer formen Dackebo. Något tidigare belägg har ej återfunnits, då gården endast nämnes under sitt andra namn; så exempelvis nämnes år 1560 bland kronatorpen även »Högebode». — Tidigare lär icke någon muntlig tradition ha förbundit namnet med Nils Dackes framträdande, ehuru gården dock »förmodas hafva fått sitt namn efter den beryktade Nils Dacke». (Hist.-geogr.-stat. lexikon, 1860). — Av denna gård har ett avsöndrat, nu försvunnet torp, Dackebomåla, fått sitt namn. Det nämnes 1596 under formen Darkebodasmåla, som ju dock kan bero på felskrivning. (Se Ödeen, a. a., s. 49—50).

² Vid efterforskningar av den muntliga traditionen har författaren haft stor hjälp av en i orten bosatt person och intresserad forskare, herr Waldemar Ohlsson, Lannabäcken, Lybäcksholm.

³ Se nedan s. 171.

ovan likaledes framkastats den förmodan, att Nils Dacke härstammade uppifrån Småland (Vissefjärda socken). Någon Petter Dacke har emellertid icke återfunnits i samtida handlingar.¹

Traditionen har upptecknats i början av juni 1928; sagesmannen är den snart sjuttioåriga Ida Brak i Bjurabygget, en by liggande ett par kilometer sydost om Flaken. Hon har hört den redan »som tämligen liten» av sin moder, Kristina Brak, som över nittioårig av-

S. K. NILS DACKE-PORTRÄTT.

Oljemålning, kanske från 1500-talet. Tillhör hovrättssekreteraren A. E. Durling, Stockholm.

led 1915. Modren hörde sägnen, då hon tjänade piga i Flaken åren 1847—50, av gamle ägaren till gården, den då över 90-åriga undantagsmannen Ola Olsson, Lill-Olle kallad. Denne hade hört den berättas av sin fader, Ola Gustaf Olsson, som bör ha varit född i början av 1700-talet. Traditionskedjan kan sålunda obruten följas över tvåhundra år tillbaka i tiden!²

¹ Sylvander omnämner (s. 315) dock en »Tacke-Pelle, en af Nils Dackes ifriga anhängare, hvilken undanstuckit sig i skogen och trotsat fogdarnes efterforskningar». Han kallas dock även Tocke-Pelle och Tjocke-Pelle!

² Ida Brak synes vara den enda i orten, som känner till denna sägen. Ännu så sent som på 1870-talet lär det emellertid ha varit allmänt känt, att Dacke ägt Fla-

Ehuru man naturligtvis ingalunda kan bevisa, att en tradition, som liksom denna kan följas tillbaka till 1700-talets början, verkligen skulle kunna ha bibehållit sig i oförändrad form ända sedan Dackes egen tid, måste det ju likväl anses egendomligt, att traditionsuppgifterna i detta fall kunna bestyrkas av arkivaliska källor. Då innehållet i dessa förut icke varit känt för den historiska forskningen, har traditionen sålunda icke litterärt kunnat påverkas i sådan rikt-

S. k. NILS DACKE-PORTRÄTT.

Oljemålning, trol. av C. G. Pilo. I Linköpings stifts- och landsbibliotek.

ning. Traktens isolerade läge i förening med folkets konservatism har måhända i detta fall verkligen kunnat möjliggöra en muntlig traditions kvarlevande under så lång tid.

ken. Men detta skall på det bestämdaste ha gendrivits av gårdens dåvarande ägare, Lill-Olles son, nämndemannen Gustaf Olsson, som gjorde gällande, att det varit ett Flaken längre uppemot Smålandshället. Förmodligen hade denne hört talas om Dackes medhjälpare i Ydre och Tjust, Sven i Flaka (i Ydre härad) och utgav då genast detta Flaka såsom Dackes gård, för att icke vidare få sin egen gård omtalad såsom Dacketjuvens forna tillhåll.

6. *Dackeporträtt.*

Något autentiskt porträtt av Nils Dacke torde icke finnas. Då emellertid här och var förekomma bilder, som gå under Dackes namn, må några ord sägas härom.

Som representanter för två olika uppfattningar av Dacke kunna framhållas de här avbildade porträtten. Det ena föreställer »hövdingen» Nils Dacke, det andra är »bovens» typ.

Det hovrättssekreterare Durling¹ tillhöriga »hövdingeporträttet», som enligt påmålning i fonden anges föreställa »Nils Dacce», tillhörde tidigare kammarherren frih. Carl Raab († 1902) å Helgerum och förvarades å en annan hans egendom, Fågelvik i Tjust. Det hängde på Fågelvik i det s. k. Dackerummet² tillsammans med en annan målning, enligt uppgift föreställande Nils Dackes hustru³. Fotografien har välvilligt underkastats en ingående granskning av föreståndaren för Livrustkammaren, frih. R. Cederström. Klädedräkten, värjan o. s. v. hänvisa med säkerhet till 1500-talet, men näppeligen till en så tidig period som 1540-talet. Bilden torde antagligen återgå på ett äldre porträtt. Dess autenticitet torde likväl vara tvivel underkastad, då det är föga troligt, att bondehövdingen Dacke kunnat bära en riddares emblem, så som bilden visar.

I Växjö fornsal finnas tvenne, antagligen yngre målningar, som äro något olika Fågelviksporträttet, men som framvisa alldeles samma typ. Den ena av dessa (Sign. L. 67) skänktes 1794 till museet av häradsprosten Anders Unge.⁴ Den andra (L. 1079) är »enligt uppgift inköpt i slutet av 1700-talet från Östbo härad» och skänktes till muséet 1871 i häradshövdingen K. A. J. Gyllenkroks namn av nuv. f. d. läroverksadjunkten Gunnar Norlander, Söderåkra.⁵ Den är försedd med den påmålade uppgiften »Den vproriske Nils Dacke». — En liknande målning från slutet av 1700-talet finnes f. n. på det Gripenstedtska godset Bysta.⁶

»Bovporträttet» av Dacke, i Linköpings stifts- och landsbibliotek, är en oljemålning på trä, försedd med följande anteckning på bak-

¹ Förf. står i tacksamhetsskuld till hovrättssekreteraren Durling, som med stor välvilja ställt fotografi av porträttet till disposition och tillåtit dess avbildning.

² Jfr Ada Rydström, Boken om Tjust, del II, s. 99.

³ Denna skall för ett tiotal år sedan ha försålts i Stockholm (antagl. hos Bukowskis) men har icke kunnat återfinnas.

⁴ Wexjö Stifts-Tidning 1794 ⁹/₁₁₁. Bih.

⁵ Proveniensuspgiften är av häradshövding G. meddelad adjunkten N.; tavlan är sannolikt inköpt »från en bondgård».

⁶ Svenska Porträttarkivet 1921: 1348. — Enligt uppgift i Växjö museums katalog synes L. 1079 »vara kopia eller möjligen original till ett porträtt av Dacke, som förvaras på Rosersbergs slott». Vart detta senare tagit vägen är icke känt.

sidan: »Nils Dacke. Skänkt till Biblioteket i Linköping 1779 (?) af Hans Excellence m. m. Herr Grefve Charles Emil Lewenhaupt på Vinäs i Ed». Den är i nedre högra hörnet signerad »Pinxit C. G. P.» Enligt utsago av prof. O. Sirén, som välvilligt granskat ett fotografi av bilden, är tavlan sannolikt gjord av den kände 1700-talsmålaren Carl Gustaf Pilo. Den är naturligtvis en ren fantasibild. En reseskildrare i början av 1800-talet anser, att Dacke på densamma »ser ut som en slug spetsbof».¹ — Kopior av den finnas i Uddevalla och Skara muséer.²

Ännu en målning av Dacke i bondekläder är känd. 1847 upptäckte nämligen den nitiske forskaren N. H. Mandelgren i en stuga på Hofby säteri i V. Eneby socken (Östergötland) en målning, föreställande Dacke i naturlig storlek. Den var målad på en brädklädd vägg i stugan, »där Dacke skulle hafva bott under någon af sina fejder». På initiativ av Mandelgren uppsändes målningen till Stockholm med ångfartyget Linköping men försvann sedan spårlöst. M. ansåg, att de målade bräderna antagligen använts till kaffeved åt någon hamnarbetare. Genom en av Mandelgren utförd teckning känner man emellertid målningens utseende.³

7. Bilagor.

Som av föregående skildring framgår, var den gamla riksgrensens sträckning vid Flaka föremål för olika uppfattning från svenskt och danskt håll. Vid mötet i Älvsborg 1554 mellan svenska och danska underhandlare togs frågan om riksgrensens sträckning upp i hela sin vidd. Den forna Dackegården vid landamäret i söder blev då också föremål för vederbörandes uppmärksamhet. Genom de urkunder, som i samband med mötet upprättades, kommo därför många värdifulle upplysningar om Nils Dacke att bevaras till eftervärlden.

Det finnes förf. veterligt icke mindre än fem relationer bevarade från undersökningen över riksgrensens sträckning vid Flaka, därav tre från svenskt och två från danskt håll. De ha här nedan, allt efter deras olika nationalitet och årtal, benämnts D 53 (dansk från 1553), S 54 (svensk från 1554) o. s. v.

¹ Stockholmsposten 1822, n:o 242.

² Av Mandelgren (se nedan) angives det i Linköping befintliga porträttet vara en kopia af det som finnes på Gripsholm. Något Dackeporträtt finnes emellertid ej upptaget i den 1927 utgivna katalogen över porträttsamlingen på Gripsholm.

³ Se vidare art. »Nils Dackes porträtt», Kalendern Nornan, årg. 1, 1874, s. 102 —04; välvilligt meddelat förf. av förste aktuarien, fil. lic. E. Vennberg.

S 53. R. A., Skrivelser till Gustav I, 1546—60; jfr Handl. utg. av K. Samf. för utg. av handskr. rör. Skandinaviens hist., del 29, s. 56 f. och R. A., Danica, Gränshandlingar 1500-talet.

Redan i början av 1553 lät Gustav Vasa sin fogde i Möre, Jon Skrivare, företaga en noggrann rannsaking över den södra riksgrensens sträckning. I sin redogörelse till konungen, daterad 31 mars, skriver Jon Skrivare ang. gränsen vid Flaka följande:

»— — — — i Torssås socken haffuer 1 bonde i Blekendt, benempder Sven i Legde, köpt 1 ålefiskee och en torpestadh benempder Flacköö aff then forreddere Nisse Dacke.» Han skulle sedan behållit det med våld och ihjalskjutit en Kungl. Maj:ts bonde, som åter ville ha det till Sverige.

*

S 54. Erik Göransson Tegel, Gustaf I:s historia, II, s. 297, »Beswäringar emoot the Danske vid Elfsborgs möte».

Tegel har i sin historia lämnat en utförlig redogörelse för de svenska underhandlarnas klagomål, av desto större intresse som inga officiella handlingar finnas bevarade från mötet.¹ Tegels relation på denna punkt grundar sig bl. a. på S 53.²

»— — — — uthi lijka måtto haffver Swen i Legde i några åhr hafft ett ålefiske, vidh nampn Leigde werman, här ifrå rikket, och ther uthöffver skööt han een Kon. M:tz bonde ihjäl, som heet Birge Finne, han haffwer ock taget ett torp ifrå Sveriges crona, benempd Flake.»

*

D 54. Hallenbergska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek, sign. E. 252. — Omnämnes av J. Hallenberg i »Nya allm. historien från början af 16 årh.» del III, s. 390.

Liksom Gustav Vasa i Sverige lät också den danske konungen »i anledning af det Møde mellem begge Rigers Raad» skrivelser utgå till sina »Lensmænd» i början av 1553, för att de skulle undersöka »hvad uret de Danske have lidt paa Greensen af de Svenske».³ — I

¹ Se härom G. Landberg, »De nordiska rikena under Brömsebroförbundet», s. 218 f.

² Jfr även Nils Birgerssons brev 28 mars och 8 april 1553 i G. V. R. Se särskilt s. 546: »och en slogo the ihjel i Möra för en ålaverme och en bökeskog — — —». Jfr om denna ock D 55.

³ Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold (citeras Kanc. B.), I, s. 218, 14 febr, 1554.

början av påföljande år utgick ock en befallning till bl. a. ståthållaren på Lyckå slott Ebbe Ulfeldt, att han skulle i anledning av det bera-
made mötet infinna sig på viss bestämd plats efter mitten av april
för att orientera de danska underhandlarna om klagomålen från
gränsen av hans län.¹ Omkring en månad tidigare, palmsöndagen
den 18 mars 1554, upprättades nedanstående urkund i Rödeby.²

»Wÿ menÿnge soggenn mend som bygger och boer ÿ Roedbyee
soggenn ÿ Øster herritt ÿ Blegÿnng h kennedes och giør wÿtteliicht
med thette wortt abbene breff aer epptter Guds biurd mdlïij
Søndagh palmarum paa Rodbÿ soggenn steffuenn, wor skiicketh
for wos och for theenn menÿnge allmow som samme dagh forr nef-
fuende soggenn steffuene søcht hadde, ærliigh Swend Andersen
Leessø paa sÿnn hossbunds weggenns ærliigh oc welburdiich mands
Ebbe Knutsens. Loffueliige segh for spurde blantt thenn menÿngee
allmow, hwad thennem droges tiill mynde eller thij aff therris
forelder hørtt haffuer, hworleddis thett hadde weriitt med thiitt
malle wiid naffuen Flaage lÿggendis ÿ Østher herritt, hwad heller
thett haffuer leggitt tiill Danmarck eller tiill Swerriigh. Ther tiill
swaredde thiisse eptther skreffuene Oldinger Haakenn Andersen paa
Gregge malle, Ingwold pa Langee malle, Karll Spydys paa Fallenn,
S w e n d p a a L e d d i n g h e och wunde paa theris gode tro seell
och sandÿngenn, att thenn thiid Niels Tackee wille haffue welldiigett
seegh tiill att besÿdde same male och saggedde segh att haffue f e s t h
thitt aff foggedden ÿ Mørre lÿggendis ÿ Swerriigh, thaa foer Swend
paa Leeddinge tiill Lickou slott och segh høggeiligenn beklaagitt for
her Mouris Olsenn, som thenn thiid radde offver Lickou leenn
salliigh med Gud,³ att hand eÿ motte nÿdde och beholde theen
friiheed tiill sÿnn gard, som hans faer och forelder haffuede hatt for
hanem for foreneffuende Niels Tackee. Daa bleff ther tiill meltt
atte gamble oldÿnge iij aff Øster herritt och iij aff Swerriigh att
thÿ skulle wd ghaa att granskee och forfare heller samme malle laa
tiill Daenmarck eller tiill Swerriigh. Tha thett wor granskett och
rett forfaritt, thaa fandz for neffuende malle lÿggendis en halleff
myll ÿnd ÿ Øster herritt ÿ Blegÿnng h. Thaa ÿnd foer forneffuende

¹ A. a., s. 292, 4 febr. 1554. Jfr ock s. 307—10.

² Denna har förut observerats av Jonas Hallenberg, ehuru anledningen till dess tillkomst ej varit för honom känd. Dess uppgifter ha sedermera bl. a. av Fryxell kritiklöst sammanställts med krönikornas upplysningar, varav följden blivt en både kronologisk och i övrigt saklig sammanblandning, som sedan troget återgivits i ett flertal historiska arbeten. — Professor Nils Ahnlund har först fäst författarens uppmärksamhet på Hallenbergs omnämnande av denna källa.

³ Mauritz Olsson omtalas som död 12 febr. 1553 (Kanc. B. 1, s. 217).

mand Swend aff Leedynggh tiill Kalmer Slott, spurde segh for med Slottz herre ohm thitt wor hanns Raad och samtøckee, att hans foggitt skulle steedde Niels Tackee for neffuende boell Flaagee. Tha swaredde for neffuen slottzs herre, att hannd ther aldriigh aff wiiste och baid(!) hand forneffuen Swend paa Leddinge, att hand skulle tiill sygge Niels Tacke, att hand skulle ynttett bewere seegh med forneffuenn mallee. Daa swarede forneffuend Niels Tackee, att haffuer foggedenn løggit for megh, thaa skall iegh sygge hanem sandigenn. Ther eppther thaa skøød forneffwende Nils Tacke same foggitt y hiell, som hadde steed Niels Tacke forneffuende malle, och thaa gick forneffuende Niels Tacke førsth tiill skowiis och samelett flerre forredder tiill segh och skøød en doch jenn foggitt y hyell for same malle och ther wdaf yppetthiis then feýde y Swerriig med Niels Tackee. — Att szaa y sandingen er som forskreffuitth staer med alle ord och articuler och tiill ydder mere wýdnes burd och bedder for wariigh kyerliigen tiil beddendis wý wor soggenn presth her Hacken Bundesen att beseggele thitte wortht abbene breff, thij wý ickee sielffue haffue yndd seggell. Giiffuit aer och dagh som forskreffuit staer».

*

D 55. Danska Rigsarkivet, F. K. U. A. Sverrig A II, Akter vedrørende forskellige Grænsestridigheder: Grænsebog 1555, fol. 29 a. b. och fol. 30.

Då Älvsborgsmötet avbröts efter omkring en månads förlopp utan att definitivt ha löst de omdebatterade gränsfrågorna, ställdes ett nytt möte i utsikt. En närmare rannsaking om gränstvisterna skulle äga rum genom sakkunniga bönder och gode män, men intill dess skulle varje rike behålla de gränser det under närmast föregående år haft.¹ På hösten detta år meddelade danske konungen den förut omnämnde ståthållaren på Lyckå slott, Ebbe Ulfeldt, att danska riksrådet erhållit en förteckning på de svenska klagomålen, varför denne skulle författa ett svar härpå.² För varje klagomål skulle han skriva en »undskylning, dog icke mere, end de kunne bevis». Denna instruktionsbestämmelse är att hålla i minnet. I början av 1555 verkställdes så den påbjudna gränssynen.³

¹ Jfr Landberg, a. a., s. 222 o. f. Märk särskilt s. 228.

² Kanc. B., s. 341, 352 och 362. Jfr ock Landberg, s. 213, 216 och 228. — Förf. står i förbindelse till riksarkivarien L. Laursen, Köpenhamn, för välvilligt efterforskande av denna urkund i danska Rigsarkivet.

³ Synen verkställdes den 24 jan.—2 febr., samt 14 mars—30 mars 1555.

»Østra haerett. Rodabý sognn.

Torsdagenn effther dominicam letare¹ y Ledagha vorre thýssa ephther:ne mendtt forre oss. Försth Suendtt Ionsson paa Ledega, Ingeual Persson paa Langamaala, Mattis Olsson paa Tæbbamola.

Thýsse for:ne thre mendtt suorre forre oss, att thýsse efftherschreffne stædher haffuer veritt holdne forre rett landamerke aff Ariilde tiidtt.

Först aff — — — — —

Item y Ledigasiö haffuer the Suenske oc hafft frý fiskerj aff Ariille tiidtt. — — — — —

Item Sævig varman haffuer the Suenske oc hafft, dog gaffue the iij huitta tiill Lÿckeaa tiill Landgiille ther aff. Oc sagde, att the Suenske skulle haffue faaett thett y pantt aff en Blegensk bonda som bodhe y Fur, som hedtt Nils Stolpasson, och therré her Moris Olsson hegde Lÿckeaa læn, tha beffoll handt Suendtt Ionsson y Ledega, att lösse thett ighen. Och Suendtt Ionsson kunde icke faa thett igen, för endt att thett bleff handt — — domdtt paa Østra heriiths thýngh, oc handtt — — — — aff en Suensk bondha viidtt namn — — — —.²

Item nogett effther att her Morits Olson var affue mett lænitt,³ tha foer Niels Dacke, som bodhe paa Flackarum, tiill Niels Lauritsen paa Kalmar, och sagde att same varnan [*sic*] hörde tiill Suerige, oc stode thet aff Niels Lauritssenn, oc undsagde Suendtt Jonson paa lÿffuitt om handtt talde thet nogett om. Oc forre att Suendt Ionson icke vülle verre y thrette mett Niells Dacke, tha kiøffthe handtt Niels Dacka fraa siigh, att hand skulle fløtte fraa Flackarum, oc offuergÿffue same varman oc sÿdenn thendtt tiidtt haffuer same Suendt Jonson hafftt same varman oc Flackarum.

Item thenne Niells Dacke vor thendtt bondha, som begøntte thett forræderij vtj Swerriighe.

Flackarum haffuer veriidtt etth nÿtt optagett bygge y Blekung och nu ødhe ighenn.

Warman er fyskegaardt y aa eller strøm.»

*

¹ D. v. s. 4:e söndagen i fastan.

² Oläsligt.

³ Detta skedde i juli 1540 (se Danske Kancelliregistranter, s. 130, 132, 144 o. 270) och stämmer alltså mycket väl med S 58:s motsvarande tidsuppgift; »när han någon tid ther opå bodtt hade».

S 58. Riksarkivet. Danica: Äldre gränshandlingar.

Trots den för Gustav Vasa ogynnsamma utgången av Älvsborgs möte avstannade därmed icke försöken att erhålla en gränsreglering. Nya undersökningar synas ha igångsatts bl. a. rörande gränsen mellan Torsås och Rödeby socknar, varom följande intressanta urkund vittnar. Den synes mycket ha glätt höga vederbörande. Genom ett utvalde konung Eriks brev tillerkändes sålunda dess sagesman »Mårten Olsson i Fagereck» en »klädning».¹

»12 januari: 1558.

Thette effter:ne haffwer Mårten i Fagereck then 12 januarij anno etc. 58 berättedt vm ett ålefiske benempd Legdewermen, som skal falskelig ware kommet vnden Swerige och til Danmarck, hwilkit ålefiske någre Blekinsfare nu bruke och åhr således bortkommet som her effterfølger.

Till thet förste att salige frw Metta på Wernanäss^a haffuer ått samme fiske och ther hafftt landboer, som thet brukede och giortt henne skatt och skuld ther aff etc. Szå effter att halffparten aff för:ne fiskewatnn aff ålder haffuer lydtt til Swerige och halffparten till Danmark, och opå thet att ingen oenighet emellem the Swendzske och the Dandzske för samme ålefiske förorsakes skulle, vthen att begge parterne motte wette, hwre samme fiskewatnn haffwer waridtt deeltt begge landskapen emellen, latt förbe:te frw Metta till pynthe en stoor ekestäck och latt beslå honom all öffwer med iærn och latt seden sänckien mitt i samme fiskewatn, åthskiliendes ther med Swerigis och Dannmarkis fiskewatn etc. Men när the Dandzske thet förnumme, lote the tage samme stäck vp, och seden högge honom sönder, vpå thet att the allt fiskewatnett sielffwe wille beholle och sich tilegne etc.

Item hände thet sich, att en aff för:ne frw Mettes landbo[r] hwilken samme fiske brukede, kom i skade för en karl vdi Bleking. Och satte han så samme fiskewatn vdi pantt för mandzboten, och sedenn för:ne fiskewatn war så pantsatt, brukede then dödes slechtinger vdi för:ne Blekinge fiskewatnet. Och kunne then, som Blekingsfaren hade i hielslagitt och aff dage tagitt, icke niute frid med mindre, att han then dödes förwanter fiskewatnet för mandzboten vplate wille, och i så måtte kom thet först wnden Sveriges crone.

Till thet andre, att then tijd then förrädere Niels Dacke leffde,

¹ G. V. R. 1559, jan. 30, s. 638.

² Försök att identifiera fru Metta på Värnanäs ha icke lett till positivt resultat.

stadde han aff Germund Swensson ett torp benempd Flakemåle, hwilkitt ähr beläget hardtt wed offte benempde fiskwatn, och när han nägen tijd ther opå bodtt hade, tog han fiskewatnet til sich, och kom thet vnder Swerige igen, effter som thet tilförende waritt hade etc. Men then tijd han vpsatte sich (:som en förrädere:) emott Kong:e M:tt wår alder nåd:te herre, sålde han både för:ne Flake-måle och fiskewatnet en bonde vdi Blekingh, benempd Swen i Ledega. Så opå thet att för:ne Swen, både hemanett och fiskewatnet till ewig tijd under Danmarcks crone gerne komme wille, war han till och gick i rådewijss med någre bönder, the ther och nemest wed gräntzsen bodde, benempde Oloff Matzson på Dantzkeflö och Inge-wald i Långemåle. Och hende, att then tijd the Dantzke hermen nu sēnest hōlle rågång wedh grentzsen, wore för:ne bönder och berettede för för:ne herremen thet samme Flakemåle och fiskewatn med rätte aldrig lōyde under Swerige, och hwad samme bönder opå samme tijdh för the Dantzke berettede, thet trodde the, och egenom theris falske och lögnachtige berättelse, kom både hemenett, fiskewatnet samptt en eke och bökeskog, benempd Seffyehultt, annen gång vnden Swerige . . . »

Om Torbern Bergmans och C. W. Scheeles franska förbindelser.

Av Hedvig af Petersens.

Hösten 1781 anträdde presidenten i »la chambre des comptes» i Dijon Charles-André-Hector de Virely en kombinerad studie- och pilgrimsfärd till Sverige. M. de Virely, som också skrev sig de Virly, var icke infödd bourgognare,¹ men hade 1780 genom sitt ämbete blivit medborgare i staden och redan följande år medlem av dess akademi, densamma som prisbelönade Rousseaus första discours. Dijon var en stad med stora minnen, ett ärorikt förflutet, ett levande och verksamt nu, och liksom annorstädes just då voro särskilt naturvetenskaperna föremål för allmänt intresse. Vi höra talas om en dam, M:me Picardet (hustru till en ämbetsman), som lär sig tyska och svenska, uteslutande för att översätta C. W. Scheeles arbeten och med stor förtjänst skiljer sig från uppgiften.² Guyton de Morveau, den berömde kemisten, vid denna tid »avocat général au parlement de Bourgogne», översätter Torbern Bergmans arbeten från latinet under försäkran, att han icke tror sig kunna göra något nyttigare till kemiens förkovran. Han gifte sig med M:me Picardet, när hon blivit änka.³ När M. de Virely, som är hans vän och kollega, reser till Sverige, är det för att se och lära känna just dessa stora män, som man i sina tankar icke mer kan skilja och som blivit

¹ Brev från Guyton de Morveau till Torbern Bergman, dat. 10 okt. 1781, i Bergmans korrespondens, som förvaras i Uppsala universitetsbibliotek. M. de Virely var tidigare 'conseiller au Châtelet', det högsta ämbetet i den underdomstol i Paris, som fått namn av det gamla slottet. Sitt ämbete i Dijon behöll han till revolutionen. (Mercur Dijonnois i Mém. de l'académie de Dijon, 3:me série, t. IX, 1885—1886, s. 313, not 4.)

² Vicq-d'Azyr, Oeuvres, t. 2 (Paris 1805), s. 46. Jfr nedan s. 194, not 2.

³ Guyton de Morveau, baron, fransk kemist, f. 1737, d. 1816. — Biographie universelle, art. Guyton de Morveau och förordet till första delen av »Opuscules chimiques et physiques de M. T. Bergman» (Dijon 1780). I brev till Bergman omtalas han av Kirwan (irländsk kemist, f. 1735, d. 1812): »M. de Morveau est presque le seul vrai Philosophe en France.»

»un objet de curiosité pour les étrangers». Det är tydligt, att han betraktas och betraktar sig själv som akademiens och M. de Morveaus utsände kunskapare. Den senare beklagar djupt, att icke hans ämbete tillåter också honom att uppsöka Bergman, med vilken han sedan flera år står i korrespondens.¹ M. de Virely reste emellertid inte ensam. Med honom följde en ung d'Eluyar — namnet stavas på flera sätt — som var bror till den redan då kände spanske mineralogen och för övrigt själv väl förfaren i vetenskaperna. Från »Malmö Kellare» (som förmodligen skall vara Malmens) anmäler sig herr presidenten hos Bergman i en längre skrivelse av 10 dec. 1781. Han har hälsningar från Buffon, försäkringar om »toute son estime»: de båda herrarna ha varit gäster hos denne några veckor före avresan från Bourgogne; och naturligtvis medför han brev från de Morveau.² Men denne har också skrivit till Bergman direkt och på det varmaste anbefallt de Virely som en man »pas moins estimable par son coeur que par son esprit». Brevskrivaren hoppas också, att hans vän skall föra med sig hem en del mycket efterlängtd litteratur: Vetenskapsakademiens handlingar för 1780, vidare »la minéralogie de Cronstedt qu'on nous a défigurée dans la traduction», en svensk grammatika och någon svensk översättning av en fransk bok — omsorger för Scheeleöversättarinnan utan tvivel, men de Morveau själv hade stor fallenhet för språk. För övrigt var det efterfrågan på svenska grammatikor inte bara i Dijon. Herr d'Eluyar från Vergara (till skillnad från de Virelys följeslagare, som kort efter Sverigebesöket blev direktör för de spanska smältverken i Nya Granada) rådgör i brev till Bergman om inköp av en god grammatika och ett gott lexikon. Han vill nämligen på originalspråket följa de svenska vetenskapsmännens arbete. En abbé Vasseur lär sig svenska för att läsare av Journal des Sçavans skola kunna göra sig bekanta med innehållet i Vetenskapsakade-

¹ Korrespondensen förmedlades av den bekante hertig de la Rochefoucault, sedermera Franklins och Lafayettes vän, som under en resa i Sverige begärt få bevista ett av Vetenskapsakademiens sammanträden. Efter sammanträdet bifölls propositionen om hans inval till utländsk ledamot »genast, samhälligt och utan votering», »detta i anseende till des Vitterhet och smak för Vetenskaperna, besynnerligen för Mathematiken och Chymien, uti hvilken han funnits hafva hederlig insigt». Hertigen var 26 år. Han blev sedermera medlem också av den franska vetenskapsakademien. (E. W. Dahlgren, Kongl. Svenska Vetenskapsakademien 1739—1915, s. 122; Biographie universelle, art. de la Roche Guyon et de la Rochefoucault d'Enville.) I British Museum finnas brev från Bergman, bland vilka ett med överskriften »Monsieur le duc», där B. omtalar hedersbetygelser för vilka han tror sig i någon mån ha den personliga bekantskapen med hertigen att tacka. Brevets adressat var troligen Rochefoucault.

² Se ovan s. 190, not 1.

miens handlingar, utöver den innehållsförteckning, som M. de Baer, vår legationspastor, tillställde tidskriften.¹ M. de Virely själv ämnar i förmedlingssyfte lära sig svenska på samma gång han förkovrar sig i kemien. Både han och de Morveau hoppas, att Bergman skall lämna honom den hjälp en med språket obekant person har av nöden, och han önskar till en början att bo så nära denne som möjligt för att kunna tillgodogöra sig var stund, Bergman kan ägna honom.

Enligt Bergmans anteckning anlände de båda herrarna till Uppsala först i slutet av januari 1782, där »de ej allenast gingo privatissime igenom en hel curs i högre chemien, utan följde äfven andra i private föreläsningar uti Proberkonsten, gjörande hvardera i sin ordning förefallande profver. De voro qvar til termins slut».² Bergman hade ju många utländska lärjungar. »Alle», säger P. J. Hjelm i sitt åminnelsetal över densamme 3 maj 1786 inför Vetenskapsakademien, »reste med en tilfredsstäld vetgirighet och med största saknad af Des intagande och lärorika umgänge derifrån.»

Att så i alldeles särskilt hög grad var fallet med president de Virely framgår inte bara av avskedsbrev, vari den store vetenskapsmannen i förbigående anmodas att taga emot en ringa ersättning för sin undervisning, utan av hela korrespondensen, som fortfor till Bergmans död. I brev till denne skildrar de Virely bl. a. de Morveaus ballonguppstigning, en av de allra första, vid vilken man för övrigt hoppats, att Gustav III skulle närvara. Men majestätet hade för bråttom och passerade staden nattetid. Också de Virely gjorde en ballonguppstigning. Bekantskapen gick emellertid icke uteslutande i kemiens eller de vetenskapliga nyheternas tecken; vi erinras om samtal, som rört sig på ett ännu högre plan. De Virely var en sökande ande, och även som sådan vänder han sig förtroendefullt till Bergman; förutom att det talas om kommissioner för fru Rudbeck och hälsningar till grevinnan Posse.

Om dokumenten en gång komma till rätta, skola vi troligtvis finna inte bara brev från Bergman och Scheele, utan, om lyc-

¹ Frédéric-Charles de Baer (f. 1719, d. 1797) var utländsk ledamot av Vetenskapsakademien, »en vittret man, som ständigt tjänar Akademien och corresponderar med sekreteraren» (Dahlgren, a. a., s. 120). På legationen tjänstgjorde han också som sekreterare och omtalas som tysk (G. Castrén, Gustav Philip Creutz, s. 302). Baer blev professor i teologi vid universitetet i Strassburg och »associé correspondant de l'Académie des sciences».

² Torbern Bergmans självbiografi (Äldre svenska biografier, utg. av H. Schück, 3, 1916), s. 94.

kan är god, en graciös liten berättelse om hela denna vetenskapliga vallfärd under l'ancien régime. M. de Virely var en skrivkunnig man. Han har säkert inte till sin länge fördröjda hemkomst hållit sin vän de Morveau och den för kemi intresserade damen, hela den lilla naturvetenskapliga församlingen, i okunnighet om resans förlopp och om hur vistelsen i Stockholm och Uppsala gestaltade sig. Och framför allt har han meddelat sina intryck av dessa utomordentliga män, som tydligen på ett alldeles särskilt sätt satte sin samtids fantasi i rörelse. Av de Morveaus brev till Bergman framgår, att de V. verkligen har skrivit.¹ Dijonakademiens nuvarande ordförande, M. Baudot, har genom K. Vetenskapsakademiens sekreterare, prof. Söderbaum, meddelat följande »*extrait du procès-verbal de la séance du 7 Mars 1782*»:

»Lettre de M. Bergman, dans laquelle M. de Virely a fait inséré quelques lignes.

Le premier pria M. de Morveau de témoigner à l'Académie sa sensibilité à l'honneur qu'elle lui a fait en le nommant honoraire non résidant.

L'autre l'assurait que non seulement il mettroit à profit les occasions de s'instruire que lui fournissait son voyage dans le Nord et son séjour à Upsal, mais qu'il faisait une collection de tout ce qui lui paraissoit intéressant en histoire naturelle, et qu'il espéroit à son retour pouvoir lui offrir, ainsi qu'à l'Académie, plusieurs morceaux dignes d'être placés dans son cabinet et dans celui de la compagnie à laquelle il le prioit de présenter ses respects.»

M. de Morveau publicerar »Observations minéralogiques et chimiques» och tillägger i en not bl. a.: »M. de Virly vient de m'écrire d'Upsal que l'on commence à soupçonner que la terre du spat pesant pourrait être une terre métallique particulière en ce qu'elle est précipité de l'acide acéteux par l'alkali prussique, propriété qui n'a appartenu jusqu'à présent qu'aux terres métalliques.»² I parentes sagt upprepades Bergmans experiment vid de kurser i kemi, som på de Morveaus föranstaltande ägde rum i Dijon.

Men medan dessa kanske försvunna, men kanske också bevarade källor till kunskap om en ärofull tid i vår lärdomshistoria och om män, som utgöra dess berömmelse, icke för närvarande stå till buds, må det tillåtas att erinra om två författare, som tyd-

¹ Se ovan s. 190, not 1.

² Nouveaux Mémoires de l'Académie de Dijon, 1782, sém. I, s. 161, not 1.

ligtvis stått i förbindelse med och för stora delar av sitt material ha att tacka just herrar de Morveau och de Virely, vilka i detta sammanhang i någon mån måste betraktas som oskiljaktiga. Går man till Condorcets äreminne över Bergman¹ och Vicq-d'Azyrs över Bergman och över Scheele² finner man nämligen detaljer, som icke förekomma i de svenska. Särskilt påfallande äro ett par uttalanden om Uppsala universitet, dess organisation o. d., vilka varit precis lika väl på sin plats, då vederbörande förf. sex år tidigare inför sina resp. akademier talade om Linné, men då ej alls berördes, och väl därför, då det rör sig om båda dessa franska lärde, med bestämdhet kunna sägas representera nyvunnen kunskap i ämnet. Icke heller kan det väl dragas i tvivelsmål, att denna kunskap i första eller andra hand — i så fall sannolikt genom de Morveau — kom från de Virely, så mycket mer som Dijonakademiens ställning som förmedlare av bekantskapen med de svenska kemisterna och deras arbeten vid olika tillfällen av samtida betonas. På tal om Bergmans och Scheeles vackra vänskapsförhållande berättar Vicq-d'Azyr, hur avunden låtit påskina, att Bergman tog äran av Scheeles upptäckter och betonar »avec quels regards» den förre städse omtalade Scheele, och hur B. i brev gjort M. de Morveau förebråelser för att denne tillskrivit Bergman, vad som bort tillskrivas Scheele, vilka förebråelser för övrigt finnas publicerade i förordet till andra delen av de Morveaus översättning. Om Bergmans lyckliga äktenskap har säkert ingenting vackrare skrivits än de rader, i vilka Vicq-d'Azyr berättar, huru, då Bergman för kemien måste offra andra naturvetenskaper, hans hustru så långt i hennes förmåga stod, sökte ersätta, vad han förlorat. Hon hade bin, hon samlade insekter, hon odlade växter, »partout elle offroit à ses yeux les objets de ses premiers goûts, soignés par une main, qui lui étoit chère et qui leur donnoit un nouveau prix en les touchant». Flera franska källor föra vidare, att hans hustru delade hans intressen, varom ingenting talas i de svenska, som endast i allmänna ordalag prisa hennes förtjänster som maka.

Vicq-d'Azyrs »éloges historiques» gjorde så småningom denne store anatom till Buffons efterträdare i franska akademien, men ha icke alla samma litterära värde. Medan de över Linné och Scheele räknas stå i främsta ledet, är detta icke fallet med den

¹ Oeuvres de Condorcet, Paris 1847, t: II, s. 129. — Marquis de Condorcet, fransk matematiker, filosof och revolutionsman, f. 1743, d. 1794.

² Se ovan s. 190, not 2. — Félix Vicq-d'Azyr, anatom, f. 1748, d. 1794.

över Bergman. Emellertid bygger förf. på B:s egna anteckningar, och man får väl antaga, att det här rör sig om självbiografien,¹ som skrevs omedelbart före och under de Virelys Uppsala-vistelse, sannolikt just med tanke på eller på begäran av de akademier, som en gång skulle rista Bergmans runa. Vad Vicq-d'Azyr har att säga om Uppsala universitet ingår ju icke där och överensstämmer för övrigt alls icke med, vad som lärers ha varit den allmänna meningen i Sverige, en mening, som Bergman alls icke delade och som sårade honom djupt. Men om Vicq-d'Azyrs karaktäristik härrör från de Virely, ha vi här en av flera tecken att döma begåvad och vittnesgill främlings intryck under ett halvt års vistelse vid universitetet, där han deltog såväl i arbete som umgängesliv. Om professorsämbetet berättar Vicq-d'Azyr, att det betraktas »comme une fonction importante à l'état», »les beaux arts» åtnjuta här den frihet, utan vilken man fåfängt odlar dem, »les enfans de tous les ordres y sont rassemblés et confondus et nul se croit dispensé d'y recourir». Personer utmärkta både genom börd och samhällsställning betrakta det som en ära att vara associerade med denna »république littéraire», vars rättigheter äro heliga »au milieu d'une monarchie qui en a reçu tant de services». Att tidvis tronarvingen gjorts till universitetets kansler, vilket icke sker annorstädes, ger han behaglig tydning: »usage respectable, puisqu'il semble apprendre aux hommes que, pour être digne de leur commander, il faut avoir éclairé son esprit et perfectionné sa raison».

Condorcet, den andre av Bergmans berömda franska minnes-tecknare, omtalar universitetet i dess egenskap icke blott av en »corps littéraire», utan som »propriétaire de grandes terres...» och med maktfullkomlighet och ansvar beträffande undervisningen, som gör det till »au milieu de Suède, une sorte de république». Sedan han ingått på de missförhållanden och stridigheter, som dessa omständigheter kunna ge anledning till, omtalar han Bergmans rektorat med en utförlighet, som i Sverige väl icke offentligen kommit det till del; hur denne sökte bevara enheten, ja, t. o. m. likställigheten mellan de båda stora grupperna, humanister, teologer och jurister å ena sidan, naturvetenskapsmän å den andra, ehuru han själv mer än någon bidragit att ge övervikt åt den grupp, som så länge var den svagare. Vidare hur hans rektorat utmärkte sig för det ringa antal »d'affaires

¹ Se ovan s. 192, not 2.

«et de délibérations», som därunder förekomma i konsistorieprotokollen, och ävenså för den studerande ungdomens goda uppförande: »ils furent subjugués par leur respect pour la gloire de leur chef et leur admirations pour son génie». I vad mån så varit förhållandet, har jag icke kontrollerat. Både Condorcet och Vicq-d'Azyr ge snärtar åt Wallerius och hans parti, som sökte hindra Bergmans professur och båda påpeka det generösa i Bergmans natur, som låter honom med samma oväld prisa sin vän och gynnare von Svab¹ och sin motståndare och ovän Wallerius. Här föreligger dock misstag på person. Minnestalet i fråga hölls nämligen över Nils Wallerius,² filosofen, som tidigare sysslat med fysik, också var medlem av Vetenskapsakademien och då och då förekom i fackpressen, där man väl icke så noga skilde de bägge åt. Han dog redan 1764, och Bergman blev professor 1767. Nils W:s broder åter, kemisten Johan Gottschalk Wallerius,³ B:s företrädare, överlevde Bergman. När Bergmans böcker och instrument skulle överlämnas till universitetet, var J. G. Wallerius en av inventeringsmännen. Annerstedt⁴ anser, att ovilja mot denne medverkade till »sterbhusets oginhet». Den ene av ankans fullmäktige var professor Murray, den bekante anatomen. M. de Virely, som var varmt intresserad inte bara av kemi, utan av allt, som rörde hans »cher maître», har under sitt långa besök helt säkert icke hållits okunnig om universitetets inrikeshistoria, och bland dem han skickar hälsningar till är just Murray. Men om de franska minnestalen alltså inte kunna betraktas som upprepningar av de svenska, såsom t. ex. tysken Crells, i vad som rör Bergmans personliga liv, i stort sett är en upprepning av Aurivillius',⁵ ej heller uteslutande bygga på officiella källor, får väl också i Vicq-d'Azyrs minnestal över Scheele, berättelsen om dennes och Bergmans första möte och

¹ Bergsrådet Anton von Svab, f. 1702, d. 1768.

² Nils Wallerius (1706—1764), professor i logik och metafysik i Uppsala 1748, i teologi 1756.

³ Johan Gottschalk Wallerius (1709—1785), professor i kemi i Uppsala 1750, avträdde på grund av sjukdom sin lärostol till Bergman 1767.

⁴ C. Annerstedt, »Upsala universitets historia», del III: 1, s. 598.

⁵ Lor. Crell, Chemische Annalen 1787, Bd 1, s. 94. Om Bergmans brev vittnar denne: »Seine Briefe verriethen nicht blos seinen grossen Geist bey litterarischen Gegenständen; sondern sein Herz zeigte sich bey jeder gegebenen Gelegenheit offen und empfindend in seiner wahren Gestalt. Aus diesem doppelten Grunde erbrach ich jedesmal seine Briefe mit der vorzüglichsten Freude. Bey allem Abstände den seine Jahre, seine Talente und Wissenschaften, die hohe Stufe, zu der ihn die allgemeine Verehrung der litterarischen Welt erhoben hatte, — zwischen uns machte, waren seine Briefe voll solcher Ausdrücke, als ich sie mir von einem treuen Jugendfreunde hätte wünschen können.»

den om de Virelys besök i Köping tillmätas större värde än legendens. A. E. Nordenskiöld¹ har icke någon autentisk berättelse om, hur och var Scheele och Bergman första gången träffades. Järta omnämner i minnestal över Gahn,² men mer i förbigående: »ändtligen lät Scheele honom föra sig till Bergman». Gahn dog emellertid 1818 och talet hölls 1831. När allt tages i betraktande, synes mig den franske minnestalaren böra tillmätas större auktoritet. Om vi utgå från — och detta torde kunna ske med fog —, att de Virely är källan, ligger det nära till hands, att han hos vederbörande själva förfrågat sig om saken. Han var fransman och som sådan sannolikt på ett helt annat sätt psykologiskt intresserad än Bergmans svenska omgivning, han visar det största intresse för allt, som rör Bergman och slutligen väntade han, att vid framkomsten bli grundligen utfrågad. Därtill kommer, att Bergman själv hade sinne för dylika detaljers betydelse, som bl. a. framgår av ingressen till ett brev till bankokommissarien Bengt Bergius. Den med ohälsa kämpande och alltid ivrigt upptagne lärde sätter sig ned för att rikta Bergii bekanta samlingar med en anekdot om den franske matematikern Clairvaux och inleder skrivelsen med en elegant, saklig och utförlig motivering av själva samlandet.³ Inte heller kan Bergman ha varit okunnig om, att han betraktades som tidens främste kemist. Än mindre har han önskat förringa Scheeles betydelse eller betydelsen av deras vänskap. Det är inte någon särdeles djärv konstruktion detta, att Bergmans uttalanden till de Virely ligga till grund för Vicq-d'Azyrs berättelse, som denne inleder sålunda:⁴

»Sedan Uppsala genom Linnés arbeten varit centrum för undervisningen i naturalhistoria, blev det genom Bergman den främsta av de kemiska skolorna. Andarna grepos av en allmän hänförelse för detta studium och det var omöjligt, att Scheele här länge skulle förbli okänd. Ideligen påpekades för honom, att han borde presentera sig för Bergman. Men Scheele fruktade detta sammanträffande lika mycket, som han önskade det, och vågade icke besluta sig. Han fruktade den store mästarens blick;

¹ C. W. Scheele, Efterlemnade bref och anteckningar, utg. [m. biogr. inledn.] af A. E. Nordenskiöld (1892).

² Äminnelsetal öfver J. G. Gahn hållet af H. Järta inför K. Vetenskapsacademien, Stockholm 1832, s. 13.

³ Bergman till B. Bergius, Bergianska saml., vol. XI, i K. Vetenskapsakademins arkiv.

⁴ Vicq-d'Azyr, Oeuvres, t. II, s. 22. Citeras här nedan i översättning från franska originaltexten.

med ett ögonkast skulle denne bekräfta eller tillintetgöra hans förhoppningar. Och likväl var det detta omdöme han behövde, och för vars skull han kommit till Uppsala. Medan han överlägger med sig själv och kanske för första gången erfar den oro, som kommer av självkänsla, hör Bergman talas om hans förlägenhet. Han skyndar till honom. Vilken överraskning! Med nedslagna ögon och ett uttryck i sitt ansikte, som om han begärde en nåd, visar han honom... vad? Inga salter att lägga till den förteckning över dylika, som är bekant, men väl jordarter, syror, nya metaller ... grunderna för en ny teori för luft och eld; han darrar på handen, och vet ännu inte, om han har misstagit sig eller ej. Bergman, stum av förvåning, förstår icke, hur så många upptäckter kunna vara verk av en okänd ung man. Vad kan vara mer rörande än denna scen! Efter några ögonblicks tystnad tar han tag (saisit avec transport) i honom, förtjust. Det är icke applåder, som han skänker, det är aktning, det är geniet, som lär geniet att förstå sitt eget värde, som uppenbarar för honom hans bestämmelse, det är en lärjunge, som han placeerar i de stora människens glänsande leder.»

Om de Virelys besök hos Scheele tala icke de i Uppsala förvarade breven till Bergman, men i sitt första tack- och avskedsbrev, daterat »le 22 soir» (juin?) påminner de V. om, hur han och hans reskamrat »besvärat» Bergman »à l'heure d'onze heure» — sannolikt har detta skett på hemvägen från Köping, och ingen anledning fanns att senare vidröra saken. Att besöket ägt rum måste betraktas som otvivelaktigt och ävenså, att det är det samma, som professor Nordenskiöld förmodar vara bröderna d'Eluyars besök.¹ Nordenskiöld har sannolikt gjort efterforskningar i Spanien, och det är ju möjligt, att det finns också en spansk version. Men vad som föresvävar honom, är sannolikt den med den franska litteraturen införlivade berättelsen — den, som skriver detta, påträffade densamma i en gammal *engelsk* tidskrift.² För övrigt är den inte heller i Sverige helt obekant,

¹ Scheele skriver till Bergman 5 juli 1782: »Die Herren Ausländer haben sich bei mir zwei Tage aufgehalten; ich fand ein wirkliches Vergnügen, mit ihnen von chemischen Dingen zu reden; auch waren sie darin nicht unerfahren.» Nordenskiöld, a. a., s. 352. I den inledande levnadsteckningen över Scheele omtalar N. besöket: »den skildring af detta besök, som den ene af bröderna lär hafva publicerat, har jag ej kunnat anträffa. Detta är så mycket ledsammare, som man i de många bref af eller om Scheele, som förvaras i K. Vetenskapsakademiens bibliotek, förgäfvos söker bidrag till kännedomen om hans enskilda person» (a. a., s. XXVIII).

² The Foreign Quarterly Review, vol. 23 (1839), s. 23—61 (anmälan av Dumas' Le ons sur la philosophie chimique 1837), om Scheele s. 40—42.

men kan väl sägas ha blivit borttappad. Bernhard von Beskow, den utomordentlige minnestecknaren, anför den efter Vicq-d'Azyr i en not till sitt »Minne» över Bergman inför svenska akademien 1859.

På en av de sista sidorna i sin »éloge» berättar Vicq-d'Azyr om de Virelys — han kallar honom »amateur éclairé des sciences et des arts» — och d'Eluyars resa till Köping och det för Scheele karakteristiska sätt, varpå denne mottog dem. De medförde brev från Bergman, »hos honom bästa möjliga rekommendation», och påträffade en ung man i förkläde, som de frågade efter Scheele.

»Den unge mannen var Scheele själv. Han bryter sin väns brev, läser det och hälsar dem hjärtligt; han ber dem sätta sig, han konverserar, allt under det han fortsätter sitt arbete och utan att ursäkt sig för en sak, som ingen ursäkt kräver. Om andras och sina egna erfarenheter talar han utan åtskillnad, visar varken fåfänga eller blygsamhet och demonstrerar alldeles oförbehållsamt pågående experiment, ofta avbryter han sig för att tala om M. Bergman.» »C'est l'honneur de Suède», säger han, men har, tycks det, ingen misstanke om, att man skulle kunna säga detsamma om honom själv. Varje dag inbjuder de resande honom att äta middag med sig, och varje dag antar han bjudningen utan att tacka eller låta sig tackas. Men så fort han slutat äta, återvänder han skyndsamt till sitt hem, dit de följa honom. Sin tid, det var vad han icke offrade för någon. De lämnade honom med saknad . . .

När M. de Virely skriver sitt andra avskedsbrev från Stockholm, daterat d. 4 (?) juli 1782, står han i begrepp att skilja sig från sin reskamrat d'Eluyar, som han mycket hade fäst sig vid. Självt fortsätter han till Ryssland, Polen, Österrike och Italien, en lång och instruktiv resa, om vilken ett protokoll från Dijonakademiens handlingar förmäler, att M. de Morveau läst upp ett brev från M. de Virely, daterat Wien 6 jan. 1783, däri han omtalat en del nya rön, som han inhämtat av lärde i de länder han genomrest. »On voit par cette lettre, ainsi que par les précédentes de M. de Virely, que les voyages de cet académicien ne peuvent être que très utiles à l'avancement des sciences qu'il cultive.»¹ Till Bergman skrev han flera brev under resan, av vilka några tydligen förkommit. Vid hemkomsten — sannolikt 1784

¹ Utdrag ur protokoll vid sammanträdet 16 jan. 1783, välvilligt meddelat genom prof. Söderbaum av Dijonakademiens nuv. ordf., M. Baudot.

— finner han att denne beklagat sig över hans tystnad. I det från Warschau 16 okt. 1782 tackar han för en avhandling, som han fått före avresan från Petersburg och i två exemplar. Han har läst den med mycket nöje och placerat det extra exemplaret i värdiga händer. Men få personer syssla där med kemi, och de, som göra det, ha icke tillgång till Bergmans arbeten: »ce qui les tache beaucoup». En fransyska, som kommer därifrån har emellertid berättat för honom, att »M. Särriel» har gjort Bergmans byst, något som mycket har glatt honom, emedan han nu kan påräkna nöjet »de faire présider votre portrait à mes occupations». Han anser, att »M. Särriel» alltför väl känner hans tillgivenhet för Bergman för att neka honom denna glädje, och han önskar förvärva en replik också för M. de Morveau. Det är naturligtvis Sergels bekanta medaljong, det rör sig om.

Emellertid ser det ut, som om »M. Särriel» icke velat tillmötesgå herr presidentens begäran. Bergman får påminnelser, också från M. de Morveau, och enligt egen anteckning har han i ett av sina brev behandlat frågan. Kort före sin död uppfyller han så gott han förmår de båda vännernas önskan. I ett brev av 21 juni 1784, som kanske och kanske icke nådde adressaten (Bergman dog i Medevi 8 juli s. å.), berättar M. de Morveau om sin glada överraskning, då han i en försändelse, innehållande arbeten av Bergman, vilken försändelse dagen förut anlant med diligensen från Paris, också finner dennes porträtt i gravyr, och, liksom böckerna, i två exemplar. Morveau förmodar, att det ena är för M. de Virely. Men i stället för att genast överlämna det, låter han inrama sitt eget mycket enkelt, bär det till en dam, en vän till dem båda, »digne d'entrer dans mes vues» — vi förmoda Scheeleöversättarinnan — och dit M. de Virely väntas. De lyckas genom någon liten manipulation dölja Bergmans namn. M. de Virely anländer. Efter en stund, »sans affection» för man honom fram till gravyren, och de förebrå honom — som om den länge funnits där — att han icke ägnat den större uppmärksamhet. Han utropar: »C'est M. Bergman.» Ändamålet är vunnet. »Le portrait», fortsätter brevskrivaren, »est donc fidèle, il n'y manque rien pour nous le rendre précieux et je lui fis part d'un bienfait dont ses sentiment pour son cher maître le rendaient digne.»

Denna lilla episod synes, vad rör det rent personliga, vara korrespondensens sista ord. Om den betydelse för vetenskapen, som tillmättes denna brevväxling, vittna några rader i en anmä-

lan¹ av M. de Morveaus översättning av första delen av Bergmans »Opuscula»² etc., där det påpekas hur, trots de framsteg, som den kemiska forskningen gjort i Frankrike, »il eut été à craindre que la manière, toute différente dont on la cultivoit dans le Nord, n'en eut fait une science tout-à-fait unintelligible et entièrement hypothétique, s'il n'avoit pas existé des moyens de communication plus intime entre les travailleurs de la France et ceux de la Suède».

M. de Morveau publicerade endast två delar och vi ha sannolikt därigenom gått miste om den i förordet till andra delen utlovade biografiska uppsatsen, som skulle inlett den tredje. Den hade varit ett värdefullt bidrag till kunskapen om denna glanstid i vår historia, vars betydelse för vetenskapen väl har fått sin uppskattning, men vars levande charm icke kan utläsas varken ur konsistorieprotokollen eller de vetenskapliga avhandlingarna.

¹ Journal des Sçavans, dec. 1781, s. 374.

² Jfr ovan s. 190, not 3.

Några anteckningar om modellören och konstsnickaren Johan Jacob Eisenbletter och hans släkt (Eisenbletter och Eisen).

Av Albert Eisen.

Vid en i september 1928 hos A.-B. H. Bukowski i Stockholm hållen auktion försåldes en rokokobyrå, »signerad av den sällsynte snickaren Eisenbletter» — såsom det heter i inledningen till försäljningskatalogen — för det rätt höga priset av 3,200 kronor. Då Eisenbletters liv och verksamhet torde vara okända även för experter på området, synas några upplysningar om honom kunna påräkna ett visst intresse.

Johan Jacob Eisenbletter var av tysk härkomst. Enligt en bland hans efterkommande bevarad tradition skulle han vara född i Danzig och son till en bagare därstädes. Födelseåret har antagits vara 1732, detta på grund av en anteckning i tyska kyrkans i Stockholm dödbok, angivande att han vid sin den 31 augusti 1813 timade död var 80 år och 10 månader gammal.

I Danzig anställda efterforskningar hava emellertid ej kunnat bekräfta nämnda traditions riktighet. Någon anteckning om hans födelse har ej kunnat påträffas i kyrkoböckerna därstädes. Ej heller finnes i stadens borgarböcker under 1700-talet någon bagare med namnet Eisenbletter upptagen. Namnet förekommer dock, huru sparsamt, under 1600- och 1700-talen i Danzig.¹ Möjligt kan vara att E:s fader varit bosatt i någon av Danzigs förstäder, vilkas kyrkoböcker äro endast fragmentariskt bevarade.

Att E. var tysk, torde dock av flera skäl ej böra betvivlas. Det bestyrkes bl. a. av Maria församlings husförhörslängd 1779, där vid hans namn är antecknat »Tysk».

Vid vilken tid E. kom till Sverige, har ej kunnat utrönas. I början av år 1760 ingav han emellertid till K. Fortifikationen i Stockholm följande, odaterade ansökan.²

¹ Uppgifterna lämnade av Statsarkivet i Danzig.

² Fortifikationens arkiv, 1760 års dokumenter n:r 7.

»Högwälborne Herr Öfwerste och Riddare af Kongl.
Maj:ts Swärds Orden.

Som jag ifrån min ungdom haft lust och åhåga för model-
leringen samt äfwen i mine yngre åhr wunnit den förmån att be-
tiena wälborne herr General quartermästare lieutenanten och rid-
daren Berg von Linde, den tiden wälbemälte herre beklädde lieut-
nants modelleurs sysslan wid Fortifications staten; så på det jag
må hafwa tillfälle att än vidare obehindrad upöfwa mig uti hwad
som modelleringen tillhör, anhåller aldraödmuikast, att såsom
modelleur wid Fortifications staten höggunstigast få blifwa an-
tagen på sätt, som flere haft sig tillföre af samma förmån
att hugna. Med mycken wördnad har jag den ähtran oaflåteligen
att framlefwa

Högwälborne Herr Öfwerstens och Riddarens
aldraödmuikaste tienare

Johann Jacob Eisenbletter.»

Enligt anteckning å ansökningen föredrogs densamma den 6
februari 1760 och beviljades av »herr öfwersten Wergin».

Att döma av innehållet i denna handling synes E. redan
före nämnda år hava vistats i Sverige. Något närmare härom
har ännu ej kunnat utrönas. I Stockholms mantals- och taxe-
ringslängder kan han dock ej återfinnas tidigare än 1761.

I fortifikationens rulla från och med 1796 finnes han uppta-
gen som »extra ordinarie modelleur» — år 1801 med anteckningen
»tjänstfri».

Arbetet i fortifikationen synes emellertid ej hava givit honom
full sysselsättning eller inkomst, utan ägnade han sig även åt
tillverkning av finare möbler. Härvid råkade han i konflikt med
Stockholms snickarämbete, som på 1760-talet förde en förbittrad
kamp mot »fuskare och bönhasar», d. v. s. alla som icke voro in-
skrivna i skräet.¹ Följande skrivelse² från fortifikationsdirektören
bär vittne om de rätt hänsynslösa metoder, som snickarämbetet här-
vid begagnade sig av.

¹ Se J. Böttiger: Georg Haupt (1901), s. 9 ff.

² Fortifikationsarkivet: 1760 års koncepter nr 38. Uppenbarligen är dateringen
»1756» å skrivelsen felaktig, enär E. först i februari 1760 blev anställd vid fortifika-
tionen. Bör vara 1760.

MODELLÖREN OCH KONSTSNICKAREN J. J. EISENBLETTER (1732—1813).
Gouachemålning, tillhör Skogsförvaltaren Gustaf Eisen, Strömsberg.

»Stockh. d. 24 Mart. 1756.

Borgmästare Soth.

Hos Fortifications directeurs ämbetet har modelleuren wid Fortification Johan Jac. Eisenbletter anmält, hurusom Snickare ämbetet härstädes låtit d. 19 nästförflutne fråntaga honom ej allenast de i des rum befintel. wärcktyg, utan och 2:ne birauer, som warit under arbete; och som detta förekommer direction så mycket mera främmande, som bem:te modelleur står i Kongl. Maj:ts och Kronans tjenst, och således lika med den i guarnizon liggande soldatesque och handtwärkare får förtiena sin föda utan gesällers och läropoikars hållande, hwarförutan de honom fråntagna wärcktyg med det mera äro fortifications contoiret tilhörige, af hwilcka han til åtskillige i contoiret nödige arbetens förfärdigande sig måste betiena; altså är directionens tienstl.begäran, det H. H. behagade förfoga den goda anstalt, at berörde wärcktyg med de under arbete warande biraus måtte med det forderligaste blifwa bem:te Eisenbletter återstälte, och at han orubbad må framdeles få gå Ingenieur contoiret tilhanda.»

Vilken åtgärd skrivelsen föranlett, har ej kunnat utrönas. Efter allt att döma har emellertid Eisenbletter fått tillbaka sina verk-

FRU BEATA CATHARINA EISENBLETTER FÖDD KIERNSTRÖM (1733—1828).
Gouachemålning, tillhörig Skogsförvaltaren Gustaf Eisen, Strömsberg.

tyg och byråer samt under Kungl. Maj:ts och Kronans hägn kunnat fortsätta sitt arbete.

Arbeten av E. äro tämligen sällsynta. Följande äro för närvarande kända och i behåll, nämligen

1. *Byrå* i jakaranda och ljusare träslag, med tre lådor, skiva av kalksten, bukig form. Lådorna dekorerade med rutinläggningar. Nyckelskyltar, handtag, hörn- och fotbeslag i ciselerad och förgylld brons. Rokoko. Höjd 79 cm. Bredd 88 cm. Signerad i översta lådan: Eisenbletter. Byrån har tillhört grosshandlare Hilmer Åbergs samling. Sålde å ovannämnda Bukowskiauktion till dir. Sten Westerberg, Stockholm.

2. *Byrå*, av ungefär samma utseende och storlek som den förra. Mellersta lådan är i övre kanten signerad: Eisenbleter. Har tillhört apotekare Hammar i Hälsingborg. Äges nu av konsul Ivar P:son Henning därstädes.

3. *Byrå*, av samma typ som nr 1 ovan, men med urneliknande inläggning å framsidan samt rikare bronsdekorerung. Signerad i mellersta lådan: Eisenbletter. Tillhör dir. Axel Rydén j:r, Stockholm.

4. *Sekretär* med en låda och en klaff, avsmalnande upptill; förgyllda och ciselerade beslag av brons, bukig form, svängda ben.

Rokoko. Signerad å lådans övre kant: Eisenbleter. Tidigast kände ägaren var danske utrikesministern, frih. C. Fr. von Blixen-Finecke († 1873), som förvarade sekretären å Nydala kloster. Ägdes sedan av hans son hovjägmästaren frih. Fr. von Blixen-Finecke å Näsbyholm († 1919). Sekretären är avbildad i en interiör från Näsbyholm uti Svenska slott och herresäten, Ny följd: Skåne (s. 85—87). Vid arvskifte övergick sekretären till den sistnämndes dotter friherrinnan Ellen af Kleen, Hälsingborg.

5. *Sekretär*, liknande nr 4, signerad i lådan: Eisenbletter. Sålld 1928 genom M. C. Hirschs konsthandel till dir. R. Olin, Stockholm.

6. *Sekretär*, liknande n:ris 4 o. 5. Tillhör dir. I. Stafsing, Stockholm.

Ytterligare ett arbete av Eisenbletter finnes omnämnt i manufakturfondens räkenskaper 1767. Han upptages här bland exportörer av möbler. Enligt en år 1766 av kommerskollegium utfärdad kungörelse utbetalades vissa exportpremier för i Sverige tillverkade slöjd- och manufakturvaror.¹ I nämnda räkenskaper finnes ang. Eisenbletter antecknat: »1767. Exportörer: Snickaren Johan Jacob Eisenblätter: en utsvängd skrivbyrå, fanerad med königholtz, 900 Daler Kopparmynt.» Anteckning saknas om den ort, till vilken möbelen exporterades. I ett flertal samtida fall uppgives exporten hava skett till Danzig.

Märkligt är att ej flera arbeten av E. äro kända, oaktat han levde ännu 53 år efter 1760, då han veterligen först sysslade med möbeltillverkning. Antingen torde detta hava berott på, att hans arbeten i allmänhet ej varit signerade, eller därpå att han tidigt upphört med hantverket. I bouppteckningen efter E. finnas av verktyg eller materialier avsedda för snickeriverksamhet endast omnämnda: »Någre gamle snickare werk tyg» — Rdr 1: 16.

I 1810 års mantalslängd för Stockholm finnes vid hans namn antecknat: »Behållen inkomst som artist Rdr 110: 32.» Vad denna anteckning avsett, är svårt att säga. Den kan ej hava syftat på modellörstjänsten, varifrån han var tjänstfri redan 1801. Antingen har han fortfarande ägnat sig åt konsthantverket eller också åt målning eller modellering av porträttbilder.

Ett par väl utförda porträtt i gouache av honom och hans hustru finnas ännu bevarade (se bilderna). I övrigt är ej mycket känt om E:s person och liv. Av intresse kan vara, att han haft förbindelse med den kände möbelhandlaren Adolf Ludvig Lewin,

¹ Böttiger, a. a., s. 9 och 100.

juden, som döptes 1752 med konungen och drottningen som faddrar, förvärvade stor rikedom och stiftade egendomarna Herrön, Ludvigsberg och Arbottna i Stockholms län till fideikommiss för sina efterkommande.¹ E. förhyrde åren 1762—1765 bostad i en Lewin tillhörig, på Skinnarviksberget vid Skinnarviksgatan (kvarteret Kattrumpan n:r 150, 151) i Maria församling å ofri eller stadens grund belägen fastighet, vilken han senare — troligen 1765 — köpte av Lewin och bebodde till sin död. Fastigheten har sedermera överförts till kvarteret Skinnarviksberget Större n:r 7 (adressn:r Skinnarviksgatan 15). Tomten har styckats i samband med Torkel-Knutssonsgatans framdragande ned till Söder Mälarstrand, men ett litet stenhus, troligen detsamma som E. bebodde, finnes ännu kvar.² Möjligen har Lewin även varit avnämare av möbler, som Eisenbletter tillverkade.

Såsom redan nämnts, avled Eisenbletter den 31 augusti 1813. Bouppteckningen efter honom utvisade en behållning av 1,249 riksdaler banco (fastigheten upptagen till 400 riksdaler).

Modellören Johan Jacob Eisenbletters ättlingar på kvinnolinjen återfinnas inom släkterna Poller, Kohlhoff, Möller, Paalzow, Östman, Lundholm, Edling och Welin-Berger, ävensom inom flera släkter i Californien.

Släkten.

(*Eisenbletter och Eisen*).

Tab. 1.

Johan Jacob Eisenbletter, f. 1732, modellör vid K. Fortifikationen, konstsnickare, † 1813. G. m. *Beata Catharina Kiernström*, f. 1733 ^{18/3}, † 1828 ^{24/2} i Stockholm. Vid sin död som nära 95-årig hade hon bebott den i texten ovan nämnda fastigheten vid Skinnarviksgatan i mera än 65 år.

B a r n (*Eisenbletter*, utom G. F. Eisen) :

Gustaf Ferdinand (Eisen), f. 1762, kryddkramhandlare, † 1840. Tab. 2.

Regina Elisabeth, f. 1765 (^{19/7?}). Hon ansökte 1817 hos handelskollegium i Stockholm att få idka tobakshandel. Efter häf-

¹ Eva Lewin, »En gustaviansk sjöofficer» (1916).

² Stadsingenjörskontorets handlingar samt mantals- och taxeringslängder.

tiga protester av tobakshandelssocieteten, som anhöll att bliva »befriad från det skadliga intrång, som Eisenbletter medelst sin på alla gällande skäl blottade ansökning åsyftat», avslogs ansökningen. Detta oaktat innehade hon omkr. 1820 en liten tobakshandel vid Brännkyrkagatan (nr 2, kv. Haren större). Hon dog 1845 ¹⁵/₅ å Dannvikens ålderdomshem.

Anna Dorothea, f. 1768 ⁷/₈ i Stockholm (Tyska förs.), † 1826 ⁵/₉ i Stockholm (Ad. Fredr. förs.). — G. 1) 1789 ¹⁸/₁₂ m. vinskänken i Stockholm *Jonas Berggren*, f. 1761 ¹³/₁₂ † 1794 ²⁵/₃. — 2) 1802 ²/₄ m. skorstensfejaren i Adolf Fredriks och Klara förs.:ar, Stockholm, *Carl Gustaf Poller*,¹ f. 1774 ²/₇ i Stockholm (Johannes förs.), † 1816 ⁹/₄ i Stockholm (Ad. Fredr. förs.).

Johan Gottfried, f. 1771 ⁴/₅ i Stockholm (Tyska förs.), handelsbetjänt, kollektör vid K. Nummerlotteriet, † 1805 ³⁰/₇ i Stockholm.

Jakob Fredrik, f. 1774 ⁴/₁, † s. å. ²⁰/₆.

Tab. 2.

Gustaf Ferdinand (son av Johan Jacob Eisenbletter, tab. 1), f. 1762 ¹⁷/₁₁, antog på 1780-talet namnet *Eisen*, vilket sedan burits av alla efterkommande inom hans släkt. Kryddkramhandlare i Stockholm (burskap 1787 ⁸/₁₁), kollektör vid K. Nummerlotteriet,² kornett vid borgerskapets kavalleri. Ägde och bebodde huset Regeringsgatan 22,³ Stockholm (nr 11 i kv. Jakob större), † 1840 ¹⁷/₁₁ i Stockholm (Jakobs förs.). — G. 1789 ²²/₃ m. *Anna Sophia Bergklyft*,⁴ f. 1767 ²⁰/₁₂ i Stockholm, † 1808 ²⁵/₂ där (Ja-

¹ Släkten *Poller* härstammar troligen från Tyskland. Dess förste kände medlem i Stockholm var svärdfejaren *Johan Poller*, som levde i början av 1700-talet. Dennes son *Johannes (Jan) P.* f. 1722, var skorstensfejare å Södermalm, † 1753, g. m. Catharina Fogel, vars far var skorstensfejare där. Deras son *Johan*, f. 1745, var skorstensfejare i Adolf Fredriks och Klara förs., † 1780, g. m. Anna Greta Sundberg. Sistnämnda makars son *Carl Gustaf P.* (se ovan) var således den tredje i ordningen, som efter far, som utövade skorstensfejaryrket i Stockholm, ett förhållande, som (enligt uppgift av Stockholms skorstensfejaremästareförenings konsulent G. Braun) lär hava inträffat endast i ytterligare ett fall. Sistnämnde C. G. Poller hade två söner, som nådde mogen ålder, nämligen *Johan Gustaf P.*, f. 1803, kassör i Förvaltningen av sjöärendena, † 1886, samt *Carl Fredrik P.*, f. 1805, kammarråd, † 1892.

² En av honom underskriven lottsedel är återgiven i Lundin o. Strindberg, »Gamla Stockholm» (fig. 67).

³ E. inköpte detta hus 1822 för 12,500 riksdaler banco av läftskrämaren och kaptenen Johan Hazelius, farfar till Nordiska Museets skapare. Huset finnes ännu kvar, ehuru påbyggt med en våning och moderniserat.

⁴ En syster till henne, Christina Elisabeth Bergklyft, f. 1753, † 1828, var g. m. garvareäldermannen Johan Westin i hans 3:e gifte (se Elgenstierna, Svenska släktkalendern 1915—16, s. 855).

kobs förs.), dotter av tullnären i Lindesberg Nils Bergklyft och Catharina Huddings.

Barn:

Johan Gustaf, f. 1789, sergeant, † 1823. Tab. 3.

Brita Sophia, f. 1791 $21/3$ i Stockholm (Jakobs förs.). † där 1838 $9/12$. — G. 1823 $20/3$ m. *Joachim Nicolaus Kohlhoff*, f. 1791 $22/2$ i Stralsund; burskap som målaremästare i Stockholm 1819 $18/7$; ägde fastigheten nr 2 i kv. Hästen (Jakobs förs.) vid Enkhusgränden, sedan Hamngatan 14. Å tomten är numera Sagerska huset uppfört. Han avled 1834 $29/8$ i Stockholm i koleran.

Carl Fredrik, f. 1792 $14/6$, † 1807 $14/7$.

Nils Jacob, f. 1794 $27/1$, † 1794 $9/2$.

Anna Augusta, f. 1795 $22/3$, † 1795 $4/12$.

Frans August, f. 1796, grosshandlare, † 1866. Tab. 4.

Carolina, f. 1801 $30/1$, † 1810 $14/2$.

Tab. 3.

Johan Gustaf (son av Gustaf Ferdinand, tab. 2), f. 1789 $22/12$ i Stockholm (Jakobs förs.), sergeant vid Livgrenadjärreg: tet, sedan sjöman, † 1823 i Valparaiso. — G. m. *Christina Ahlström*, f. 1790 i Härnösand, † 1834 $19/3$ i Stockholm.

Barn:

Beata Christina Sofia Charlotta, † 1813 $30/10$.

Lars, f. 1813, † 1814.

Tab. 4.

Frans August (son av Gustaf Ferdinand, tab. 2), f. 1796 $9/10$ i Stockholm (Jakobs förs.); burskap som kryddkramhandlare i Stockholm 1821 $17/4$; burskap som grosshandlare där 1847 $3/8$; ägde fastigheterna Österlånggatan 1 och Saltkompanigränd 3 (nr 3 i kv. Aeolus och nr 3 i kv. Bootes) i Stockholm, † 1866 $18/5$ i Stockholm (Storkyrkoförs.). — G. 1) 1823 $12/7$ m. *Jeanette Carolina Wallberg*, f. 1796 $4/6$, † 1841 $29/5$ i Stockholm, dotter till värderingsmannen vid K. Generalassistentkontoret Anders Wallberg och Catharina Margareta Wählström. — 2) 1845 $22/4$ m. *Amalia Hedvig Aurora Markander*, f. 1817 $28/5$, † 1867 $27/10$, dotter

¹ »Eisens kryddbod» omnämnes i Aug. Blanchés skådespel »Positivhataren» (akt. 1).

till kronofogden Gustaf Reinhold Markander och Carolina Ahlström.

Barn:

1. *August Ferdinand*, f. 1824, arkitekt, † 1873. Tab. 5.
1. *Frans Theodor*, f. 1826, affärsman, † 1895. Tab. 11.
1. *Hugo Hjalmar*, f. 1828, protokollssekreterare, † 1882. Tab. 12.
1. *Axel Georg*, f. 1829 ¹⁹/₈ i Stockholm, handelsbokhållare å faderns kontor, överflyttad till Californien 1852, kvarnägare i San Francisco, † 1870 ³⁰/₈ i San Diego (Cal.).
1. *Emil Frithiof*, f. 1833, stadsaktuarie, † 1899. Tab. 13.
1. *Ake Reinhold*, f. 1834 ²⁸/₁₀ i Stockholm, jungman, drunknade under färd på Medelhavet 1852 ²⁵/₂.
1. *Jenny Carolina*, f. 1836 ¹⁸/₄ i Stockholm, † 1909 ¹¹/₁₁ där. — G. 1870 ¹⁸/₆ m. kyrkoherden i Hesslunda och Risekatslösa församlingar av Lunds stift, fil. d:r *Ernst Mauritz Edling*, f. 1823 ²/₆ i Enköping, † 1890 ¹/₅ i Hesslunda.
1. *Nanna Augusta*, f. 1839 ²⁶/₅, † s. å. ²⁹/₁₂.
2. *August Gustaf*, f. 1847 ²/₈ i Stockholm. Fil. kand. och docent i zoologi vid Uppsala universitet 1873, fil. hedersd:r där 1893. Reste 1873 i studiesyfte till Förenta staterna, men kvarstannade sedan där och företog vidsträckt forskningsresor till bl. a. Guatemala, Mexiko och nedre Californien. Kurator vid Academy of sciences i San Francisco 1892—98. Om E:s vetenskapliga verksamhet, se art. i Nordisk Familjebok (2:a och 3:e uppl.), »National Cyclopaedia of American Biography» 1926, »The scientific men of America», »Who's who in America (1928—29)», »Who's who in California». I August Strindbergs »Från Fjärdingen och Svartbäcken» omtalas E. under benämningen »En-sittaren». Förteckning över E:s vetenskapliga arbeten t. o. m. 1897 finnes i Reinhold Geijer, »Uppsala universitet 1872—97». Under de senaste åren har E. ägnat sig åt klassisk arkeologi. Hans mest berömda arbeten på detta område äro: »The great chalice of Antioch» (2 bd i fol., 1923) och »Glass, its origin, history etc.» (1927; omkr. 800 s., nära 2,000 ill.). E. är numera bosatt i New York.

Tab. 5.

August Ferdinand (son av Frans August, tab. 4), f. 1824 ²⁰/₅ i Stockholm, byggmästare där, överflyttade 1849 till Nordame-

rikas förenta stater, arkitekt och byggmästare i San Francisco, † 1873 $\frac{4}{2}$ där. — G. 1851 $\frac{4}{10}$ i Cincinnati m. *Babette Johanna Gottschalk*, f. 1824 $\frac{3}{12}$ i Wetzlar (Tyskland), † 1901 $\frac{8}{4}$ i San Francisco, dotter av tyske ingenjörofficeren F. Gottschalk och hans maka f. Luther.

Barn:

Theodore Augustus, f. 1852, arkitekt, † 1924. Tab. 6.

Cecilia (Celia) Amalia, f. 1854 $\frac{4}{7}$ i San Francisco. — G. 1873 $\frac{12}{8}$ m. *William Curlett*, f. 1846 $\frac{3}{8}$ i Belfast (Irland), arkitekt i San Francisco och Los Angeles, † 1914 $\frac{21}{1}$.

Ada Olga, f. 1856 $\frac{21}{7}$ i Sacramento, bosatt i Los Angeles.

Emelie Caroline, f. 1858 $\frac{10}{8}$ i Sacramento. — G. 1) 1882 $\frac{4}{7}$ m. *Henry Nicholas Bolander*, f. 1855 $\frac{22}{2}$ i Columbus (Ohio), intendent å en pacificångare, † 1889 $\frac{23}{12}$. — 2) 1893 $\frac{27}{11}$ m. *James Plumb McLean*, f. 1854 i Middleton (Connecticut), chefingenjör å en pacificångare, † 1897 $\frac{4}{6}$ i Ajacutta.

Edward George, f. 1860 $\frac{10}{4}$ i San Francisco, tandläkare där. — G. 1) 1893 $\frac{28}{1}$ m. *Eva Lincoln Green*, f. 1865 $\frac{11}{4}$ i San Francisco, † 1916 $\frac{9}{11}$, dotter av Julius C. Green och Henrietta Tilton. — 2) 1922 $\frac{11}{11}$ m. *Catherine Bastian*, f. 1881 $\frac{11}{10}$ i Elsass, dotter av George Bastian och hans hustru Marie.

Francis Charles, f. 1862, dekoratör. Tab. 8.

Alice, f. 1864 $\frac{17}{4}$ i San Francisco. Bosatt i Los Angeles.

Jeanette (Jennie) Ottilia, f. 1867 $\frac{11}{8}$ i San Francisco, † 1922 $\frac{8}{8}$ där. — G. 1893 $\frac{9}{9}$ m. *William Reinhart Jost*, f. 1864, vinhandlare i San Francisco, † 1921 $\frac{28}{2}$.

Tab. 6.

Theodore Augustus (son av August Ferdinand, tab. 5), f. 1852 $\frac{10}{7}$ i Cincinnati, arkitekt i Los Angeles, † 1924 $\frac{8}{8}$. — G. 1882 $\frac{21}{2}$ m. *Annie Marie Bennet*, f. 1857 $\frac{9}{7}$ på Nya Zeeland, dotter av Charles Augustus Bennet och Elizabeth Smith.

Barn:

Percy Augustus, f. 1883, arkitekt. Tab. 7.

Edward George, f. 1890 $\frac{19}{8}$, läkare i Los Angeles. — G. 1922 $\frac{18}{8}$ m. *Geneviève Isham*, f. 1900 $\frac{8}{8}$ i Connecticut, dotter av Franklin Newton Isham och Harriet Geneviève Robichaud av fransk släkt.

Tab. 7.

Percy Augustus (son av Theodore Augustus, tab. 6), f. 1883 $^{17}/_{12}$, arkitekt i Los Angeles. — G. 1913 $^{12}/_{10}$ m. *Ruth Pierce Fairbanks*, f. 1893 $^{13}/_{8}$, dotter av George Fairbanks och Fidelity Cutler.

Barn:

John Augustus, f. 1914 $^{26}/_{8}$.
William Cutler, f. 1919 $^{16}/_{11}$.

Tab. 8.

Francis Charles (son av August Ferdinand, tab. 5), f. 1862 $^{10}/_{10}$ i San Francisco, dekoratör i Oakland. — G. 1889 $^{1}/_{11}$ m. *Elisabeth (Lizzie) Irean Burke*, f. 1870 $^{7}/_{5}$ i Pittsburg (Pennsylv.).

Barn:

Ethel Irean, f. 1890 $^{9}/_{11}$. — G. m. Francis Inburg.
Arthur Francis, f. 1892, parketläggare. Tab. 9.
Valentin Carl, f. 1894 $^{14}/_{2}$, parketläggare i Oakland.
 — G. 1922 $^{24}/_{6}$ m. *Birdie Hannah Cooper*, f. 1894 $^{9}/_{7}$.
Melwin Augustus, f. 1896 $^{27}/_{4}$, scenbiträde i Oakland.
Charles Edward, f. 1899, parketläggare. Tab. 10.
Elmer Theodore, f. 1902 $^{13}/_{11}$, scenisk artist i Oakland. —
 G. 1923 $^{2}/_{6}$ m. *Norma B. Belt*, dotter av Robert Belt och Novia Story.
George Neece, f. 1905 $^{18}/_{2}$, parketläggare i Oakland.
Geneviève Elizabeth, f. 1908 $^{20}/_{9}$.
Dorothy Lillian, f. 1911 $^{9}/_{6}$.

Tab. 9.

Arthur Francis (son av Francis Charles, tab. 8), f. 1892 $^{5}/_{12}$, parketläggare i Oakland. — G. 1915 $^{18}/_{12}$ m. *Frida Oates*, f. 1896 $^{8}/_{9}$.

Barn:

Robert Arthur, f. 1919 $^{18}/_{7}$.
Milton Wallace, f. 1922 $^{8}/_{10}$.

Tab. 10.

Charles Edward (son av Francis Charles, tab. 8), f. 1899 $^{18}/_9$, parkettläggare i Oakland. — G. 1924 $^{18}/_7$ m. *Davina Elisabeth Prendergast*, f. 1904 $^6/4$.

Barn:

Joel, f. 1925 $^{27}/_4$.

Tab. 11.

Frans Theodor (son av Frans August, tab. 4), f. 1826 $^{26}/_5$ i Stockholm, handelsbokhållare där, överflyttade 1850 till Californien, kvarnägare och affärsman i San Francisco, ägde stora vingårdar invid Fresno (Cal.) samt förvärvade anseelig förmögenhet, † 1895 $^{16}/_6$ i San Francisco. — G. 1863 $^4/6$ m. *Mary Adelaïda Ainsa de Cortilleon* från Mexiko, f. 1836 $^3/6$, † 1894 $^{18}/_{10}$ i San Francisco.

Barn:

Jane Carmelita Vicenta, f. 1864 $^4/4$, † 1881 $^2/1$.

Mary Leonore, f. 1865 $^{18}/_{11}$. — G. 1892 $^{31}/_3$ m. *Rafael S. Lopez*, f. 1859 $^6/_{11}$, advokat i San Salvador, envoyé i Mexiko, † 1913.

Mariquita Catharina Christina, f. 1867 $^5/_{12}$. — G. 1901 $^9/8$ m. *Eugène de Reynier*, f. i Neuchâtel i Schweiz, trävaruhandlande i Berkeley (Cal.).

Francis Thomas, f. 1869 $^{10}/_9$, † 1875 $^{25}/_6$.

Augustine Charles Donociano, f. 1870 $^6/9$, affärsman i San Francisco, † 1917 $^{24}/_8$ i Oakland. — G. 1905 $^{21}/_{10}$ m. *Loya Haldiday Wright*, skilda.

Jenny Adelaïda, f. 1873 $^{21}/_4$. — G. 1) 1904 $^2/_{10}$ m. tulltjänstemannen *Charles William Swasey*, f. 1865, † 1920 $^4/_{10}$. — 2) 1923 $^{15}/_3$ m. *Horatio Signal Holt*, f. 1878 $^{18}/_{11}$, arkitekt i Sacramento.

Tab. 12.

Hugo Hjalmar (son av Frans August, tab. 4), f. 1828 $^{11}/_9$ i Stockholm, protokollssekreterare i K. M:ts kansli, registrator i justitierevisionen, kanslist i Stockholms stads brandförsäkringskontor, † 1882 $^{16}/_4$ i Stockholm. — G. m. *Augusta Amalia Sergel* (adl. ätt. nr 2213), f. 1849 $^{29}/_{10}$, † 1928 $^1/_{12}$, dotter av godsägaren

Johan Tobias Sergel och Anna Sophia Lindberg; omg. 1886 $27/9$, m. stadsdistriktsläkaren i Stockholm, med. lic. Thor Ludvig Erdmann.

Barn:

Elin Sigrid, f. 1867 $22/4$, telegrafist i Stockholm.

Tab. 13.

Emil Frithiof (son av Frans August, tab. 4), f. 1833 $21/7$ i Stockholm, vice häradshövding, stadsaktuarie vid Stockholms rådhusrätt, † 1899 $4/4$. — G. 1874 $14/4$ i Stockholm m. *Maria Augusta Vilhelmina Robson* (adl. ätt. nr 2265 af Robson), f. 1855 $24/6$, † 1897 $2/3$, dotter av kontraktsprosten i Arboga Henrik Julius Robson och Marie Louise Arosenius.

Barn:

Francis Gustaf Georg, f. 1875, skogsförvaltare. Tab. 14.

Georg Albert Emil, f. 1878, byråchef. Tab. 15.

Hugo Henrik André, f. 1881 $19/8$, kamrer vid Dalkarlslytte bruk (Lindesberg), bataljonskommissarie i landstormen.

Tab. 14.

Francis Gustaf Georg (son av Emil Frithiof, tab. 13), f. 1875 $18/10$, skogsförvaltare vid Strömsbergs bruk i Uppland. — G. 1902 $30/8$ i Stockholm, m. *Hulda Axelina Ekdahl*, f. 1869 $2/3$, dotter av handlanden i Göteborg Karl Johan Ekdahl och Anna Kristina Bergman.

Barn:

Axel Georg, f. 1903 $28/10$ på Strömsberg, agronom, anställd som mejerikonsulent hos A.-B. Separator.

Bertil Gustav, f. 1907 $9/12$ på Strömsberg, skogselev vid Korsnäs sågverks-a.-b.

Tab. 15.

Georg Albert Emil (son av Emil Frithiof, tab. 13), f. 1878 $17/11$ i Stockholm, byråchef i Riksförsäkringsanstalten, utg. av »Arbetarskyddet, tidskrift för arbetarskydd och socialförsäkring». — G. 1909 $25/10$ m. *Emma Elisabeth Taube* (finska adl. ätt.

nr 60), f. 1877 $\frac{9}{12}$ på Prestkulla, dotter av kejserlige kammarherren, innehavaren av Prestkulla fideikommiss i Finland, Johan Reinhold Taube och Ida Sofia Amnorin.

Barn:

Gunnel Maria Elisabeth, f. 1913 $\frac{24}{4}$ i Stocksund.

Gustav Reinhold Albert, f. 1915 $\frac{5}{7}$ i Stocksund.

Pietisten Petter Schaefer.

En fånge på Gävle slott.

Av Einar Hedin.

Den 27 juli 1713 föredrogs inför de kungl. råden Gyllenstierna, Frölich, Reenstierna och Tessin en skrivelse från Åbo domkapitel, i vilken det påyrkades, att Petter Hindrichsson Schaefer »blefwe transporterad till annan ort, Frössö eller annorstädes, för hans framhärdelige arghet skull och utspridde smädeskriffter, så wäl om andelige och werldslige rättsinnige män». På Gyllenstiernas förslag beslöt man, att Schaefer skulle flyttas från Åbo till Gävle.¹ Den fånge, som till följd av detta beslut efter någon tid överfördes till Gävle slottsfångelse, kom att förvaras därstädes till sin död år 1729.

Petter Schaefer hade sedan slutet av 1680-talet gjort sig känd genom sina pietistiska »svärmerier». Han föddes i början av 1660-talet, troligen 1662 eller 1663,² i Åbo, där fadern Henrik Schaefer var rådman.³ Två äldre bröder till honom blevo bemärkta män på ämbetsmannabanan, den ene, Henrik, såsom vice president i Svea hovrätt och adlad med namnet Heerdhielm, den andre, Johan, såsom hovpredikant och prost i Gävle, om vilken mera nedan. I »Tidningar utgifne i Upsala» 1774⁴ finnes en »Lefwernes Beskrifning» över Petter Schaefer, författad av konrektorn i Hudiksvall Jonas Sundström.⁵ Däri meddelas, att Schaefer, som tidigt blivit

¹ Rådsprotokoll i justitieärenden 1713, R.A.

² Enligt S. Wieselgren (i nedan a. a.) 1662. Schaefers egen uppgift i en skrivelse den 12 juli 1727 (se därom s. 240), att han vore »på sit 65:te åhrs ålder», gör det ovisst, om födelseåret var 1662 eller 1663.

³ Om Petter Schaefers släkt, se T. Carpelan, Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början av 1700-talen, s. 66—76. samt Elgenstiernas ättartavlor, ätten Heerdhielm.

⁴ Nr 9 och 10.

⁵ I G. Gezelius' »Försök til et biographiskt lexicon öfver namnkunnige och lärde svenske män», del 3 (1780), finnes en biografi över Schaefer, som i det närmaste ordagrant återger de Sundströmska tidningsartiklarna. Sundström, som 1775 blev lektor i Gävle och dog 1776, är bekant för sina samlingar till Gästriklands beskrivning, vilka Hülphers nämner i sitt arbete om detta landskap. De gingo emellertid förlorade i Gävle brand 1776. En i Kungl. Biblioteket av W. Lindeberg funnen handskrift, »Kort begrepp af Gefle stads historia», är sannolikt författad av S. Den är tryckt i Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1906—1910.

faderlös, ändock fick en »anständig upfostran», och att hans farbror, borgmästaren i Åbo Johan Schaefer, »ömsint vårdade sig om dess brodersson». Han synes ha varit en förhoppningsfull och lovande yngling, som »igenom sitt qwicka och eldiga snille, ogemena flit och wälartade upförande, gjorde det arbete, som på hans underwisning användes, ej mindre lätt, än fruktbarande». Efter studier i Åbo och Uppsala¹ promoverades han till magister i Åbo 1688. »Men han hade knapt stigit ned af Parnassen, förr än han, til all olycka, råkade i bekantskap med twänne, för det igenom dem upväckta owäsande och afwikelser i läran kände personer, prestmannen Laurentius Ulstadius och studenten Olavus Ulhägius», vilka utgävo sig för Finlands profeter. Sundström omtalar även, att Schaefer, redan innan han trädde i förbindelse med dessa båda, genom en olyckshändelse, som gjort starkt intryck på honom, råkat i samvetsoro och eftertanke om sin själs tillstånd. Själv har Schaefer om sig meddelat, att han, vid 15 års ålder hade blivit väckt och skilt sig från världen samt studerat andliga böcker, såsom Thomas a Kempis' Kristi efterföljelse, Gerhards Betraktelser, Arndts Om den sanna kristendomen och framför allt Bibeln. Men han hade senare tröttnat på dessa gudeliga övningar, övergivit dem och avfallit till världens syndiga leverne. Dock kom han snart till insikt om hur grovt han syndat, genomgick en ny omvändelsekris och anslöt sig till de båda nämnda pietisterna.²

Dessa tre män voro i Finland förkämpar för den radikala, av mystiken påverkade pietismen. De väckte på sin tid mycket uppseende genom sin fantastiska, världsfientliga åskådning och genom sitt mot kyrkan aggressiva uppträdande. Att de gjort intryck på sin samtid och att deras minne levde kvar lång tid efter deras död, därom vittnar, utom den anförda levnadsteckningen över Schaefer, en i »Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo» (nr 4 ff.) för år 1772 införd, av kyrkoherden Eric Lencqvist författad artikelserie: »Kortt och owäldug Berättelse, om det Religions owäsande, som wid slutet af förra Seculo i Åbo upväcktes, af Lars Ulstadius och någre dess medhållare.» Såsom av dess titel framgår, är denna framställning mot pietisterna starkt kritisk. Redan tidigare, år 1755, hade åtskilliga från dem härrörande aktstycken publicerats i det i pietistisk anda utgivna verket »Nordische Samm-

¹ S. blev student i Åbo 1677 och i Uppsala 1685 ^{80/8}.

² M. Akiander, Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland i äldre och senare tider, I, s. 8—10.

lungen».¹ Bland kyrkohistoriska arbeten, som behandla denna rörelse, märkes särskilt Akianders år 1857 utgivna arbete om de religiösa rörelserna i Finland, vilket innehåller de finska pietisternas bekännelseskrifter. I inledningen till Linderholms avhandling »Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism» (Uppsala 1911) är denna meningssriktning insatt i sitt historiska sammanhang både i förhållande till utlandet och till Sverige. Till forskningen om Petter Schaefer ha vidare bidrag givits av M. Ruuth, dels i en uppsats, »Karl XII i den mystiskt-separatistiska profetians ljus» (Kyrkohistorisk årsskrift 1914), dels i Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar XII: 1 (1915), där R. publicerat Schaefers dagbok 1707—14 jämte några andra aktstycken rörande denne.²

Ryktbar blev Ulstadius, då han efter en tids religionsgrubbel, som tog sig uttryck i att han brände upp alla sina profana böcker och efter profeten Jesaias exempel uppträdde i träsiga kläder, en söndag i juli 1688 infann sig i Åbo domkyrka, föll den tjänsteförrättande prästen i talet och började läsa upp en bekännelse, som bl. a. innehöll, att den lutherska läran vore en fördömlig lära samt att prästerna icke hade den helige ande. Då man försökte leda honom ut ur kyrkan, gjorde han så häftigt motstånd, att kläderna föllo från hans kropp, varpå han ropade: »Så skall ännu prästernas skam blottas, som jag nu är naken.»³

I den rättegång, som med anledning av detta uppträde inledes mot Ulstadius, blev även Schaefer invecklad. Han framlade i två till akademiska konsistoriet i Åbo i november 1689 inlämnade skrifter sin religiösa åskådning. Han bekände däri, att han svårligen syndat mot Gud och åstadkommit stor förargelse därigenom, att han låtit promovera sig till magister. Då han såsom Jesu lärjunge ej kunde med gott samvete låta kalla sig mästare, avsåde han sig magistervärdigheten. Han ville ej mer bliva delaktig av någon jordisk ära, och han bad konsistoriet föreställa den studerande ungdomen, att, om den ville leva i nådens ljus, borde den ingalunda vinnlägga sig om världslig visdom, allra minst den hedniska filosofi, som då för tiden föredrogs utan tro och gudaktig-

¹ Det utgavs av en landsflyktig frikyrkopastor i Altona vid namn Lars Segerholm.

² Tyvärr är det sistnämnda av dessa arbeten svårtillgängligt för svensk publik, då det såväl beträffande redigeringen som största delen av det meddelade aktmaterialet är skrivet på finska språket. — En biografi över Schaefer, författad av K. A. Appelberg, finnes i (den av Carpelan utgivna) Finsk biografisk handbok (1903).

³ Akiander, a. a., s. 4; Linderholm, a. a., s. 84.

het, och som ingalunda befordrade någons salighet eller förberedde någon till det heliga läroämbetet, utan tvärtom orenade förståndet och hjärtat och sålunda förhindrade den gode andens liv och ljus. I lärosalarna borde utsås semina pietatis, d. v. s. frön till gudaktighet, flitig bönhållning, vördnad för Gud och hans levande ord.¹

Under rättegången konstaterades det, att Schaefer var såväl kroppsligen som själsligen sjuk och bl. a. led av melankoli.² Åbo hovrätt föreslog därför, att hans bröder i Stockholm skulle taga honom till sig och låta honom vistas i folks sällskap, »varigenom han, under flitigt begagnande av medikamenter, tilläventyrs kunde återvinna sin hälsa».³ Men konungen befallde, att man skulle söka förmå de vilsefarande att omvända sig genom grundlig undervisning i Guds ord och förmaning till bättring.⁴ Ulstadius vidhöll sin tro, varför han blev dömd till döden, vilken dom dock mildrades till livstids tvångsarbete. Han avtjänade detta på Smedjegården i Stockholm, frigavs vid drottning Ulrika Eleonoras kröning 1719 men kvarstannade det oaktat i fängelset, då han var oförmögen att försörja sig. Han dog 1732.

Hans anhängare Schaefer och Ulhegius förmåddes däremot slutligen att återkalla sina villomeningar. Dock vägrade Schaefer att genomgå den kyrkoplikt, som föreskrivits honom för upptagande i församlingens gemenskap, varför han 1695 gav sig i landsflykt. Han reste till Tyskland, Frankrike, Holland, England och Pennsylvanien i Amerika. Han vistades ett år i Halle och ett halvt år i Quedlinburg, där han gjorde Arnolds bekantskap. Hur högt han skattade denne den radikala pietismens märkesman i Tyskland, har han senare intygat i de mest hänfödda ordalag.⁵ I Pennsylvanien stiftade han bekantskap med kväkarna och han synes bland dem ha förvärvat sig aktning och tillgivenhet.⁶ Han försörjde sig en tid i Amerika med undervisning. Emellertid plågades han mer och mer av samvetskval för att han övergivit den

¹ Akiander, a. a., s. 9—10, 38—39.

² Han hade i några år varit behäftad med »arthritide vaga scorbutica och mala vel melancholia hypocondriaca», och en läkare ansåg honom som »delirans circa certum objectum». — Akiander, a. a., s. 11.

³ Akiander, a. a., s. 11.

⁴ Akiander, a. a., s. 6.

⁵ Nordische Sammlungen, 3:e saml., s. 81—82. I ett brev, daterat Gävle den 20 juli 1726, skriver han bl. a.: »Auf Erden unter den Menschen, hat man ausser dem heiligen geschriebenen Worte Gottes keinen deutlichern Wegweiser zu den seligen Ewigkeiten».

⁶ C. G. Malmström, Om konventikelplakatets uppkomst (i Bergstedt, Tidskrift för litteratur 1852, s. 11).

nåd och sanning, han i yngre år känt och bekänt. Hans samvete bjöd honom att åter bekänna sanningen på samma ort, där han förnekat den. Hans vänner försökte förgäves förmå honom att stanna kvar i Amerika. Schaefer återvände hem, följande samma vägar, som han kommit, och anlände efter stora lidanden och försäkelser till Åbo hösten 1701.¹

Då han ej besökte gudstjänsterna, blev han i november 1703 kallad att stå till svars inför konsistoriet. Han anförde, att hans samvete ej tillåte honom det. Då biskop Gezelius sade sig av konungen vara satt till sitt ämbete att bekymra sig om sådant, svarade Schaefer: »Konungen har ingen makt över samveten och kan ej emot mitt samvete tvinga mig till kyrkogång; konungen har således icke heller kunnat giva biskopen makt över något, som han själv icke äger: quod quis non habet, id alteri dare non potest. Konungen är satt över ett stycke land, att regera ett jordiskt rike; men samvetet hör Gud allena till.» Dessutom riktade han svåra beskyllningar mot biskopen och förehöll honom hans leverne, girighet, högfärd, vållust och förföljelseanda.² Genom sin beröring med religiösa rörelser och sekter i utlandet hade Schaefer tillägnat sig en mera avancerad åskådning än förut,³ och hans uppträdande mot prästerskapet är nu betydligt mera hetsigt och polemiskt.

Han kände sig manad av sitt samvete att högtidligen avgiva sin bekännelse. Fördenskull utfärdade han »Guds och Jehovas stämning» till Åbo hovrätts ledamöter att söndagen den 20 januari 1707 kl. 8 om morgonen infinna sig på ämbetsrummet för att höra hans samvetsmål och bekännelse. Stämningen bar han själv omkring till samtliga ledamöter. Någon sammankomst skedde ej i hovrätten den dagen. Schaefer blev i stället anbefalld att till hovrätten inlämna sitt samvetsmål. Då han ej ville göra det, fröntog man honom hans bekännelseskraft.⁴

Av den vidlyftiga skriften må följande anföras. Summan av sin religion och tro sade han vara: att uti tron på Kristus frukta Gud och göra rättfärdigheten och bliva salig eller rättfärdig uti gärningen, men icke för gärningarnas skull. Såsom tron är, så

¹ L. A. Anjou, »Svenska kyrkans historia», s. 560—561; Akiander, a. a., s. 11—12; Linderholm, a. a., s. 85. Anjou meddelar bl. a. att S. under sin vistelse i Fildelfia kände mycken samvetsoro över, att han blivit förledd att förtära annat än bröd och vatten. Vid hans återresa till Europa erbjöd W. Penn honom en rock, men han vägrade att mottaga den.

² Akiander, a. a., s. 14—15.

³ Linderholm, a. a., s. 85—86.

⁴ Akiander, a. a., s. 12, 47.

äro ock gärningarna : en död tro föder döda gärningar, en skrymtaktig tro skrymtaktiga gärningar ; ty såsom kroppen utan ande är död, så är ock tron utan gärningar död. Denna samvetsfrihet uti Gud hade förmått honom att skilja sig från alla människobud och stadgar, från samvetstvång och all fördömlig och själaskadlig lära i alla religioner, sekter och söndringar i världen.¹ Han vidhöll den uppfattning, Ulstadius givit uttryck åt i Åbo domkyrka, att den lutherska läran vore en fördömlig lära, att prästerna icke hade den helige ande samt att Gud skulle blotta deras skam för hela världen. Schaefer kände sig ock kallad att profetera, att vara »Guds vredes mun». De som övat samvetstvång och orättfärdighet mot honom och hans anhängare skulle icke undgå Herrens rättfärdiga dom. I Herren Zebaots namn förkunnade han, efter Guds vilja och befallning, över Åbo hovrätt, akademiens senat och domkapitlet deras sista fördärv och undergång till personer, ämbeten och rum. Detsamma förkunnade han över Åbo stad och hela landet från den ena ändan till den andra, eftersom de föraktat Herrens ord och icke bättrat sig, varken lärare eller åhörare. För Guds barn förkunnade han, att de genom hårda bedrövelser skulle försökas och renas, och han uppmanade dem att stå fast i tro, tålmod och hopp i väntan på Herrens ankomst. Om det tusenåriga riket siade han i dunkla och mystiska ordalag.²

Genom vad Schaefer låtit komma sig till last blev han anklagad för avfall från den rätta religionen och gudstjänsten jämte flera andra förseelser och dömdes av Åbo hovrätt den 3 april 1709 för »svåra förbrytelser» mot Guds ord, de symboliska böckerna, Augsbургiska bekännelsen, Sveriges lag och »åtskillige utgångne allernådigste förordningar» till döden. Dock underställdes domen Kungl. Maj:ts prövning.³ I avvaktan på utslag i målet hölls han fängslad på Åbo slott, och när ryssarna år 1713 ryckte in i Finland, flyttades han till Gävle. Något beslut fattades ej av Kungl. Maj:t, utan målet förblev vilande i justitierevisionen, varför Schaefers fångenskap varade under hela hans återstående levnad.

Vad man på kyrkligt håll tänkte om Schaefer, framgår tydligt av den skrivelse, i vilken Åbo domkapitel hos Kungl. Maj:t anhöll om hans förflyttning till annan ort.⁴ Skrivelsen ger starkt

¹ Akiander, a. a., s. 13—14.

² Akiander, a. a., s. 18—22.

³ Akiander, a. a., s. 45—53.

⁴ Jfr ovan s. 216. Skrivelsen är daterad den 16 juni 1713 och ingår i Acta Ecclesiastica 25 (Religionsmål), R.A.

uttryck åt den förtrytelse, de finska prelaterna kände över »thenne orolige swärmaren», som »utan uppehåld uti these för land och rijke samt Gudz församl. högst beklagelige och olyckelige tijder in-tet kan skona sin bitterhet emot Christi tjänare i ordet och andre redelige män». Och vilken oro de hyste för Schaefer med tanke på, att han, om fienden intoge landet, måhända skulle släppas lös, visar sig i domkapitlets uttalande i fortsättningen, att denne ensam vore »capabel att mera ruinera med sine willfarelser den arme förtryckte och i elände kommande församl:n till deras siälars ewige förtappelse, än någonsin fijenden landet med sitt häriande, sänckande och brännande». Domkapitlets skrivelse vittnar nära nog om skräckstämning inför den skada, som denne pietist befarades kunna åstadkomma.

När Kungl. Maj:ts beslut att Schaefer skulle föras till Gävle blivit kungjort, skrev biskop Gezelius ett brev till hans bror, prosten därstädes Johan Schaefer, daterat den 27 augusti 1713, i vilket han manade denne att hålla noggrann uppsikt över den fångne svärmaren. »Och som han äfwen der i Gefle icke lärer underlåta at sökia tillfälle till sådan frijhet som honom i Åbo emot Kongl. Senatens förbod, blifwit lämnad till omgäinge med åtskillige och deras förförande», så begärde biskopen, att prosten Schaefer skulle förekomma sådant »medelst tänlig påminnelse hoos wederbörande att hafwa noga inseende öfwer hans förhållande och att tillfället till all correspondence och samtahl med andra blifwer honom betagit». Biskopen rådde prosten Schaefer att överlägga därom med landshövdingen i Gävle samt anhålla, att vederbörande vaktmästare finge stränga förhållningsorder. »Men skulle thet äntå förspörjas eller befaras, at all communication med andre, som honom trägit lärer sökia, eij eller der kunde honom afskiäras, så wille Eder Wällährewördighet thet till känna gifwa at han efter Consistorii underdånige förslag till en aflägen ort kunde bordtskafas.»¹

Schaefer anlände till Gävle den 5 september 1713 och insattes i säkert förvar i slottets fängelse. Landshövdingen friherre Alexander Stromberg var emellertid obenägen att för framtiden hysa honom i Gävle slott; han framhöll i skrivelse till konungen den 10 september de svårigheter, som fängelsets bristfälliga utrymmen lade i vägen för den nye fångens förvaring där: — — — »här i

¹ Skrivelser till konungen från landshövdingen i Västernorrlands län 1719—21, R.A. En kopia av biskop Gezelius' skrivelse är bifogad en landshövdingsskrivelse den 15 maj 1721.

slättzarresten är mächta trångt och fåå rum, så att der än flera arrestanter skulle ankomma, hwarom icke twiflas kan, så kan han ogjöriligen så sittaa allena», utan måste sammanföras med övriga fångar, vilket ej vore lämpligt. Fördenskull hemställde landshövdingen till Kungl. Maj:t, »om denne arrestant icke kunde till någon beqwämligare ort transporterat». Denna landshövdingens framställning ledde emellertid ej till något resultat.¹

Några upplysningar om Schaefers vistelse i Gävle finnas i Sundströms levnadsteckning, i Sigfrid Wieselgrens »Sveriges fångelser och fångvård från äldre tider till våra dagar»,² där han nämnes bland andra exempel på offren för tidens omänskliga fångvård, samt i uppsatser av Wilhelm Lindeberg³ och Ellen Hagen.⁴ Dessutom behandla Ruuths ovan nämnda arbeten till någon del denna tid av hans levnad. Men över huvud taget har litteraturen, i den mån den beaktat denne kände pietist, så gott som uteslutande behandlat hans tidigare verksamhet och till mycket ringa del hans långa fängelsetid i Gävle. Oaktat sin fångenskap var han ingalunda överksam — biskop Gezelius' farhågor för att han skulle komma i beröring med allmänheten besannades — och de rika samlingar, innehållande av honom skrivna brev och uppbyggelse-skrifter, som förvaras i Riksarkivet⁵ och Uppsala universitetsbibliotek,⁶ vittna i hög grad om hans pennas produktivitet. Hans verksamhet vållade stadens såväl andliga som världsliga myndigheter avsevärda bekymmer. Här skall på grundval av det bevarade aktmaterialet ett bidrag lämnas till belysande av hans fångenskapstid på Gävle slott.

Hans broder och antagonist, prosten Schaefer, medgav i ett till prästeståndet vid riksdagen 1720 inlämnat memorial,⁷ att han till att börja med blev något strängt hållen, men tillade, att vem som ville fick gå in och ut hos honom. Enligt samma källa brukade resande, som kommo till Gävle från andra orter, besöka honom. Professorn, sedermera biskopen Tammelin uppger i ett brev till Gezelius, att Carl Gustaf Armfelt »varit i Gefle till tals med Schaefer» och att han »approberar och ursäktar allt hans verk, samt inhämtat af honom spådomar om större blodbad i Sverige än hittills

¹ Acta Ecclesiastica 25 (Religionsmål), R.A.

² Stockholm 1895, s. 170—171.

³ I Norrlandsposten 28 mars 1907.

⁴ I den av Gestriklands hemslöjdsförening år 1921 utgivna publikationen »Fortt och sentida från Gestrikland».

⁵ Acta Ecclesiastica (Religionsmål).

⁶ Nordiska samlingen (N. 1973).

⁷ Här om se nedan.

varit».¹ Sedan någon tid gått, fick han större frihet, så att han utan vakt kunde gå omkring i staden och besöka allmänheten. Han meddelar själv i en skrivelse till konungen den 12 juli 1727, att »Generalen Her Hamilton lindrigast omgåts med mig, av medlidande til min utwärtens långvarige jämmer». Därför lät han »fängsle-dören blifwa natt som dag stadigt olåst».² Friherre Hugo Hamiltons landshövdingtid varade 1716—1719.³ Även efterträdaren friherre Magnus Palmqvist lät honom till en tid njuta samma för en fånge ovanliga frihet. Han fick, enligt vad prosten Schaefer uppgiver, understöd i sitt fängelse från Stockholm, England och andra länder, varför han ej brydde sig om att taga emot de sedvanliga fångpenningarna.

Petter Schaefers förhållande till kyrkan och prästerskapet var i Gävle liksom i Åbo i hög grad fientligt. Han vägrade att besöka gudstjänsterna och att gå till nattvarden, och han gjorde vad han kunde för att hetsa upp allmänheten mot prästerna. Bland hans efterlämnade skrifter och korrespondens finner man dokument, som i sin bitterhet och fanatism vittna om att hans sinne saknade jämvikt. När biskop Gezelius dött 1718, författade han den 22 maj samma år över denne, som han ansåg såsom upphovsman till alla sina olyckor, en skrift, kallad »Lijk-Text och Graf-Personalier», vari det heter, att denne »förståckad- ock fördömbde» man blivit »genom en osalig skilnad peremptorie stämbd ock fodrad, för alle sina gärningar ock för sine oångrade, obotade ock oförsonte synder ock förföljelser på de san-trogne at swara ock at dömmas inför den store Revisorum Revisore ock högste Öfverombudsherren öf:r alla Ombudsmän». Han skall då »ganska grufweligen förskräckias» och ångra sig, men för sent! Han skall vid åsynen av Schaefer erkänna, att han med berätt mod förbrutit sig mot denne. Och han skall utropa: »Huru är han Petter lijkwäl nu räcknad ibland Guds barn! och hans arfwedel ibland de helige.» Det långa fantiserandet över biskopens bestraffande och Schaefers egen kommande sällhet — föga klädsamt för en marty, ty som sådan kände han sig — avslutas med ett tack till Gud: »Tu har behållit mig lefwande, då de andre och Jannes Gezelius är faren i gropena, Amen!»⁴

Den präst, som under Schaefers vistelse i Gävle främst blev föremål för hans lågande vrede, var hans egen köttslige broder

¹ J. J. Tengström, Gezelii den yngres minne, s. 178.

² Acta Ecclesiastica 30.

³ Meddelanden af Geströlands fornminnesförening 1896, s. 48.

⁴ Acta Ecclesiastica 30.

Johan Schaefer. Förhållandet dem emellan är på sitt sätt en tragedi. Det visar, att olika syn på religionens problem kunde göra två bröder till varandras bittraste fiender — låt vara, att båda synas ha varit hetsiga och egensinniga naturer — vilka med all makt förföljde och skadade varandra. De aktstycken, som äro bevarade från denna brödrastrid, kasta ett skarpt ljus över tidens häftiga motsättningar på det andliga området.

I detta sammanhang må några uppgifter meddelas om Johan Schaefers levnad. Han var äldre broder till Petter, föddes i Åbo 1657, blev magister 1682, hovpredikant hos Karl XI 1684, kyrkoherde och prost i Gävle 1690, samt generalvisitator över Gästriklands och Hälsinglands finnmarker 1693. Han dog 1725. Genom att han behärskade finska språket, fingo de visitationer och förhör, som han anställde i finnmarkerna, stor betydelse. Finnarna voro nämligen vid denna tid ännu så okunniga i svenska språket, att prästerna, när de förhörde dem i kristendom, måste använda tolk. I sin år 1693 avlämnade berättelse till konungen över denna sin verksamhet anför han, »det han icke annorledes än Johannes Döparen uti 3 års tid predikat i öknene».¹ Att döma av detta uttalande liknade han i självmedvetande sin broder Petter. Han gjorde sig högeligen förtjänt om Gävle gymnasium, i det han grundade dess bibliotek genom en donation av sin boksamling.² Enligt Uppsala ärkestifts herdaminne torde han ha varit underlig och egensinnig man, som brukade ligga i tvist med sina medbröder och åhörare. Till sin åskådning synes han ha varit strängt statskyrklig och renlärig. I en inlaga till prästeståndet vid riksdagen 1720 påpekade han »thet misbruk, som några booktryckare giordt, i thet tagit sig frihet at transportera psalmerna til hwad melodie them behagat, hwaraf en irring i sången i församlingarna förorsakas».³

I Petter Schaefers skrifter finner man många exempel på vilka beskyllningar och grova tillmälen, såsom Belials man och ogärningsman, han slungade ut över sin broder Johan, över vilken han nedkallade Guds rättfärdiga dom. I utkast finnes i Uppsala universitetsbibliotek en synnerligen vidlyftig skrift av hans hand, »Bref med bekännelse», som är ställd till Gävle och Valbo församlingar⁴ och angriper prosten Schaefer. Ehuru intet säkert bevis finnes för att denna skrift skickats till medlemmarna av de båda

¹ Tidningar utgifne i Upsala 1774, nr. 9; T. Carpelan, a. a.

² A. Westén, Svenska hofclereciets historia, I: 2, s. 430.

³ C. G. Wahrenberg, Svenska prästeståndets protokoll 1719—1720, s. 190.

⁴ N. 1739. Daterad den 14 mars 1716. Prosten Schaefers pastorat omfattade även Valbo socken.

församlingarna, synes det vara anledning antaga, att så också skett. Syftet med densamma var tydligen att misskreditera prosten hos församlingsmedlemmarna. I varje fall innehåller skriften de tankar, Petter Schaefer hyste om sin broder, vilka tankar han säkerligen ej försummade att meddela dem, som han kom i beröring med. Han uppmanar däri sina läsare att förfara med prosten Schaefer, som hans gärningar hava förtjänt, »ock böre nu upvakna, at see, weta ock betänckia, hwad til deras frijd egenteligen tilhörer. Men til Eder älendige lärare ock siäle-förleedare, så har jag sammandragit ock gjort likasom et uttåg af ted Wijdyftige, ock deri med et kårt innehåll allenast welat ställa honom hans bråttslighet och synder och hans embets oskickelighet under ögonen, ock der med upröra hans i döden insöfde ock förstäckade samwet». Över antipietisterna bland prästerna, vilka »äro ock hafwe warit de främbste ock ypperste i synderna, i deras fördömbde ock högstförargelige präst-giroghet, präst-påfweske högmod — — ock i deras präst-buks-wällefmad», nedkallar han gräsliga straff. De skola bliva »de förste til en elds-mat i Guds outsläckelige wrede ock hämbd».

Beträffande prosten Schaefers förhållande till sin broder meddelar Sundström, att han »bemödade sig at på rätta wägen föra denne sin wilfarande Broder»,¹ men att denne icke desto mindre framgent förblev »en söndrad lem ifrån den Ewangeliska Kyrkan; och, til bewis af hans oförändrade hjerta, tjenar den beständiga kallsinnighet han hyste til Probsten, ända dertill, att han wägrade emottaga det til sitt uppehälle, som han med säkerhet wiste wara kommet ifrån honom». Då pietisten fick i stor frihet bedriva sin mot prästerskapet och framför allt prosten Schaefer riktade propaganda, vidtog denne slutligen motåtgärder. I ett »Ödmiukt Memorial» vände han sig till prästeståndet vid riksdagen 1720² och fäste ståndets uppmärksamhet vid Petter Schaefers verksamhet samt påyrkade, att denna skulle förhindras. Memorialet är bifogat en skrivelse till ärkebiskopen, daterad den 14 mars, i vilken Johan Schaefer påpekar faran av att »then swärmande Pietisten Petter Schäfer» kan »med sin fördömbde lära, såsom kräfvetan fräta om sigh, och der icke i tijd kommer boot, står thes surdeg icke så lätt att uthrota». Då memorialet är ett intressant tidsdoku-

¹ Anledningen, att Petter Schaefer förflyttades till Gävle, var måbända den, som Wieselgren ifrågasatt, att man hoppades, att Johan Schaefer skulle kunna föra honom till rätta.

² Jfr ovan s. 223 Prästeståndets arkiv 1720, F. 5, R.A.

ment, som i starka färger målar de rådande motsättningarna, samt vittnar om den makt, som den pietistiska förkunnelsen fått översinnena på den ort, där Schaefer verkade, och den skräckblandade förtrytelse, som statskyrkans representant med anledning därav kände, må det här meddelas in extenso.

»Sedan Åbo olyckligen öfvergick i fiendens händer, blef Petter Schäfer then bekanta Pietisten, som thersammastädes war fängslig hållen, och till döden dömd, men sedan med ewigt fängelse benådat, förder under wacht hijt till Gefle släts arrest. Då han fuller i förstonne blef något strängt hållen, doch så, att hwem som behagade, hade frijheet at gå in och uth. Men nu öfwer tu åhr har man sedt honom gå af och till, ja ock in i husen här i staden, aldeles uthan wacht, tå thenne Swerman den alltid ramat tiden at uthsprida sitt förgifft, serdeles för then enfaldiga hopen; som ock lämnat hoos största dehlen then tanckan, at han är en Guds man, och lider aldeles oskyldigt, och at the i hans lära ey annat funnit än thet som Gudj kärt är. Jag har i mitt ämbete en och annan gång blifwit föranlåten uthaf predikstolen war na mina åhörarer, jämwäl barn och ungdom, at sky hans umgänge och förgifftiga lära, såsom ock nyligen för ungdomen uti Gefle Trivial Schola förl. d. 19 februarii.

Skulle här på eij komma boot, så är thenna orten mehra än olyckelig, hwarest icke allenast är en Stapelstad, och många trafiquerande från Stockholm och andre orter, uthan jämwäl en sträckwäg för the resande, tå gemenl:n hwar och en besökt thenna Schäfer, talt och discurerat med honom. Then ena sedan i sina discurser gillat, then andra ogillat hans swärmerij. Enär han först hijtkom och iag besökte honom i arresten, war hans första uthlåtelse: aldrig går iagh i kyrckian, eij heller till Herrans nattward, migh gå öfwer hward som will. Så är klart at sluta, thet han i sitt hierta är en atheist, ehuru en liusens ängel, ther i ock satan sikh förskapar, synnes ibland lysa af hans discurser om ett christeligit lefwerne. Men hward för en Christen och lärare han är, skal nu med hans egit bref öfwerlygas.

Sammanhanget är kortel:n thetta: Tå han först fängslig kom hijt till Gefle, bestälte iag (doch honom aldeles owittel:n) en gammal hustru, som honom i hans fängelse skulle syta, hwilcken om iagh rätt mins, honom uthi kokande och kläders twättande etc., något mehra än ett åhr betiente. Men thenne horiske Pietisten behagade intet thenna gumman längre, uthan förskiöt henna, och tog sikh en ung piga Catharina Persdotter Nålring till för-

stånderska. Bestälte therpå straxt en haka på dören, och när någon wille tala med honom, så thenna Catharina war inne, lade han hakan på dören, och woro sålunda båda innom innelyckta dörrar. När thetta sålunda alt för groft tilgick, och iagh ther af fick part, förmante iagh i förstone thenna Catharina, at aldeles hålla sigh ifrån hans omgänge, och förehölt henne åthskilliga motiver. Men hon blef ther af argare och wärre. Ty gick iag andra wägar och förmådde hoos så warande min Landshöfding och General lieutenant, nu mehra Rijksfälttygmästare Högwälb:ne H:n Hugo Hamilton, at hon aldeles blef bortdrifwen. Therpå skrifwer oftabem:te Schäfer till thenna Catharina hoosfogat bref, som här in originali aldraödmiukeligast insinueres. Och under namn af Guds kärleek och fruchtan fiskiar efter thenna mistänkta personen, såsom han ock i sielfwa brefwet har målat ett hierta, och bland annat positive om sigh säger, Att han är then rätta herden, af Gudi kallat och föruth beredd at skiöta Herrans Jesu får. Hänger sedan på hela ministerium en försmädelse, säjandes: Edra lärarar allesammans, ingen undantagen, drifwa för penningar, se på winsten och fråga efter fårens uhl och miölck, men ingen wakar för siälar them att rätta, med mycket mehra. Och thet märckeligit är, att han aldeles afråder henne Catharina at höra eller lyda någon predikant, medh sådane ord: Så måste ni nu, kära siäl, såsom ett Jesu Christi får intet mera höra efter, höra eller lyda edra legoherdar och siälamördare, som för winsten, och för buuk och pung, föra Herrans Heliga Ämbete och thet skändeligen misbruka till siälars förtappelse. Hwilket bref gick en långan tid handemellan här i staden, in till thes en af mina wänner, som en styggelse altijd hafdt till thenna Pietisten, migh thet samma tillstälte; föruthan många andra hans bref, them iagh eij kunnat öfwerkomma.

Förthenskul Eders Faderl. Högwördighet, och Högwördigste Consist. Regni, medh allerödmiukeste wördnad underställes, huru thenne blasphemantens Petter Schäfers upsäteliga och af domaren längst för thetta condemnerade onda förehafwande aldrabäst kan mötas, och huruwida han nu kan wistas på en ort, hwarest är både Schola och Gymnasium och mycken ungdom, och uti en folckrijk stad, med then frijheet, at gå löös, ock hwart han will, få bruka penna och bleck, pläga correspondence med hwem han behagar, och hafwa muntelig conference och besök både med lärda och olärda, både med Herre och tienare, med mattmor och piga med ung och gammal.

Thetta måste iagh till ett sluth i ödmiukheet berätta, at han med wexlar och penningesummor blifwer understöd, både från Stockholm, England och andra uthrijkes orter; therfore han intet wördat at taga emot the wanliga fångepenningar såsom andre ar-restanter, efter han thes uthan kunnat subsistera och altid äga både ducater och Rijkdal:r, hwilket ock märckeligen styrker honom i hans onska och argheet. Fridsens Gud tråde Satanom under våra fötter snarliga. förblifwer

Eders Faderl. Högwördighets och
 Det Högwördigste Consistorj Regni
 Allerödmiukeste tienare
 Joh: H:i Schäfer.»

Man får i aktstycket en livfull bild av de häftiga strider på det religiösa området, som vid denna tid utkämpades i Gävle mellan fången, som i stor frihet fick bedriva sitt »svärmeri» och sprida sina mot kyrkan fientliga läror bland allmänheten i staden och besökande långväga ifrån, och prosten, som fann sig för-anlåten att från predikstolen och katedern varna sina åhörare för brodern-pietisten. Den ton, som präglar memorialet, närmar sig i skärpa och bitterhet mot brodern dennes eget skrivsätt. Dock är det mellan de båda bröderna den skillnaden, att pietisten var den angripande parten, under det att prosten tog till orda till självförsvar. I sitt motangrepp gjorde han sig emellertid skyldig till överdrifter och obevisade påståenden, såsom när han beskylldes sin broder för att vara ateist, vilket var uppenbart fel-aktigt,¹ eller för sedeslöst levnadsätt, vilket åtminstone ej var bevisat, och som erinrar om liknande, likaledes obevisade beskyllningar mot honom själv från Petters sida.

Prosten Schaefers inlaga lästes upp i prästeståndet den 25 april, och det beslöts då, att ett memorial skulle uppsättas till Kungl. Maj:t, »thet bem:te Schäfer måtte hållas i sådan arrest, at han icke måtte hafwa tilfälle at vidare göra sådan oro».² Huruvida något memorial blivit avlämnat till Kungl. Maj:t, framgår ej av prästeståndets protokoll. Kyrkoherden Bökman, som av ståndet fått i uppdrag att hos justitiekanslern Stierncrona höra efter, om Petter Schaefer kommit på fri fot, och huru han miss-

¹ Att S. avhöll sig från gudstjänsten och nattvarden, var i överensstämmelse med hela hans radikalt pietistiska åskådning.

² Wahrenberg, a. a., s. 197.

brukat sin frihet, berättade härom den 7 maj, att han talat med justitiekanslern, och att denne gärna skulle se, »om presterskapet wille för honom intercedera, at han kunde blifwa fri, på thet man kunde få af honom prof, om han sig icke här efter wil bättre förhålla.»¹ Det förefaller sannolikt, att till följd av justitiekanslerns mot Schaefer välvilliga uttalande prästeståndets tilltänkta ingripande mot denne fick förfalla.

År 1721 företogs ånyo från kyrkligt håll en aktion i syfte att få Petter Schaefer strängare bevakad, än hittills skett. Uppsala domkapitel avlät den 22 februari en skrivelse till landshövding Palmqvist i Gävle, vari det anfördes liknande klagomål som i prosten Schaefers memorial, nämligen att fången haft frihet att gå omkring i staden och att korrespondera med vem som helst, varigenom »mycket swärmerie kan utspridas, hälst medan han wistas uppå en folckrik ort, der sådant kan wara så mycket mera at befara». Därför uttryckte domkapitlet den önskan, att han skulle förflyttas till någon avlägsnare ort, »der han mindre kunde hafwa tillfälle till andras förledande». Men om detta ej skulle låta sig göra, så vore domkapitlets begäran, att landshövdingen »täckes då foga den goda anstalt, at han hålles uti nogare förwar, och ei tillåtes at nyttia en sådan frihet, hwarigenom andre, hälst af den enfaldigare hopen, kunna blifwa ifrån sanningenes renhet förledde».²

Landshövding Palmqvist delade domkapitlets mening om de åtgärder, som med Schaefer borde vidtagas, detta icke minst därför, att man kunde befara anfall av ryssarna, som under ofärdsåren efter Karl XII:s död härjat i de svenska kusttrakterna och även hotat Gävle. Det måste under sådana förhållanden synas landshövdingen särskilt betänkligt, att ett oroselement som Schaefer, vilken profeterade olyckor och hemsökelse över landet, fick vistas i staden i stor frihet. Landshövdingen såg sig ställd inför en liknande situation som den, i vilken myndigheterna i Åbo befunno sig vid ryssarnas inbrott i landet 1713, och som föranledde Schaefers förflyttning. I en skrivelse till konungen den 15 maj 1721³ anförde han, att Schaefer »af mine Herrar antecessorer icke har blifwit hållen så mycket strängt, utan är honom frihet lämnad worden, at då och då, få besöka godt folck i staden,

¹ Wahrenberg, a. a., s. 222—223.

² Skrivelser till konungen från landshövdingen i Västernorrlands län 1719—21, R.A. Ett utdrag av domkapitlets skrivelse medföljer som bilaga till landshövdingens skrivelse den 15 maj 1721.

³ Jfr not 2 ovan.

at få någon understöd i sitt fängelse, hwilket iag äfwenledes honom tillåtit, som han det förr min tid niutit». Men då »det förnimmes han sådant skall missbruka, och i synnerhet pläga en skadelig correspondence, hwar medelst man har orsak at befara det de en-faldige måtte af honom förledde blifwa», då Uppsala domkapitel gjort framställning om hans förflyttning eller strängare bevakning och »iämväl denne orten, derest denne Peter Schefer för

Serrans = Lärar
 Öfver
 Stockholm
 i Det
 Sverige
 Det Öfver
 Gefle
 Kron
 Gefle Slotts Länysle = Anm
 för Sanningen, och Samuset
 Åhr = 1717 och 1721

Titelblad till handskriften pietistisk traktat av Petter Schaefer.
 Orig. i R. A., Acta Ecclesiastica 30 (Religionsmål).

tiden i fängelse sitter, nu mycket osäker är, för befarande fiendeligit infall skull»,¹ hemställde landshövdingen, att denne antingen skulle föras »till någon säkrare ort och der mindre frequence är», såsom »Frössö fångehus uti Jämtland», eller stanna kvar på Gävle slott »och hållas i strängare arrest än tillförende». Kungl. Maj:ts beslut, som meddelades i skrivelse till landshövding Palmqvist den 2 juni 1721, innehöll, »at wij til förekommande af hwarjehanda irringar och oredor finna bäst wara, at Peter Hindrichson Scheffer

¹ Två dagar senare, den 17 maj, visade sig också en rysk flotta utanför Gävle. (Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statsvälvningen 1772, I, s. 321.)

skola förblifwa på Gefleborg Slott och där hållas i strängare arrest; än härtills skedt».¹

För att bringa Kungl. Maj:ts beslut i verkställighet utfärdade landshövding Palmqvist den 17 juli 1721 en instruktion för vederbörande slottsvaktmästare, hur Petter Schaefer skulle förvaras i arresten på Gävle slott. Schaefer lyckades få reda på dess lydelse och gjorde själv en avskrift därav, som han försåg med kommentarer och som finns bland hans bevarade papper.² Landshövdingen meddelar i instruktionen, att han i denna fråga överlagt med Uppsala domkapitel, som med honom vore enigt. Schaefer infogade härvid följande för författaren betecknande parentes: »Här hafwa Pilatus och hans Cantzelie-Skrifware, med Öfwerste Prästerna och de Skrifftlärde förenat sig, at ytterst ansättia den fångne Christum, i et des barn, lärjunge och efterföljare». Instruktionen föreskriver, att Schaefer bör »Hädan efter stadigt inneslutas i arresten, och afstängias ifrån misstänckt sällskap ock omgånge». Eftersom han ej kan få mat och dryck i »fångahuset», tillåtes han dock »at gå neder i staden måltidstimmarna under en wackt kneckts beledsagande, hwilken har at hafwa noga akt på honom ock wara inne i stugan eller ted rum han wistas uti til des måltijden sluten är». Enligt Schaefers egen anteckning började denna strängare bevakning att tillämpas den 22 juli samma år. Den varade sedan till hans död.

Själv tillskrev han — och säkerligen med rätta — sin broder skulden till denna skärpning av fängelsestraffet. Han berättar i sin ovan anförda skrivelse till konungen, att han den 8 maj 1721 överlämnat till Johan Schaefer i Gävle prästgård en på 24 ark skriven »Bot-predijcan, samwets- ock sannings-bok». Denna skrift — vilken uppenbarligen var en sannskyldig anklagelseskrift med tillvitelser av grövsta art — hade prosten lämnat till landshövding Palmqvist, som därigenom fann sig föranlåten att ingripa mot Petter Schaefer. I själva verket hade prosten redan tidigare — i sitt memorial till prästeståndet 1720 — tagit till orda mot sin pietistiske broder, och hans aktion ledde omsider till att denne förlorade den rörelsefrihet, han trots fångenskapen haft under de närmast föregående åren. I betraktande av pietistens mot brodern och mot kyrkans tjänare överhuvud smädliga skrivsätt förvånar man sig icke över de åtgärder, som vidtogos att få honom säkrare inspärrad än förut, ty landshöv-

¹ Justitierevisionens registratur 1721, R.A.

² Acta Ecclesiastica 32.

ding Palmqvist hade fullt fog för sin mening, att han missbrukat sin frihet. Dock kunde man tycka, att hospitalsvård mera hade varit på sin plats än fångvård.

År 1728 gjorde landshövdingen i Gävle — vid denna tid greve C. G. Bielke — ånyo ett försök att bliva befriad från den fångne piétisten. Året förut hade slottet brunnit ned, och det visade sig svårt att med dåvarande otillräckliga utrymmen kunna härbärgera samtliga fångar. Landshövdingen anhöll därför i en skrivelse till konungen den 28 februari, att Schaefer skulle förflyttas till någon annan ort i riket. Detta beviljades emellertid ej, utan det föreskrefs i Kungl. Maj:ts svarsskrivelse den 21 mars, att han skulle »förblifwa uti dess wahnliga rum; lärandes J få tillräckelige rum för fångar och delinquenter, när det nya fångehuset, hwar till Riksens Ständer medel anslagit, blifwer färdigt».¹

Såsom förut nämnts, ägde Schaefer vänner och beskyddare, vilka brevväxlade med honom och understödde honom med penningmedel. Även under de sista och svåraste åren av hans fängelse-tid fortfor denna korrespondens, och hans vänner bistodo honom fortfarande till hans livsuppehälle. Genom sina brev och övriga skrifter utövade han ett avsevärt inflytande, och bland sina meningsfränder åtnjöt han stor aktning och förtroende.² Ty förkunnade han gruvliga straffdomar över sina vedersakare, så bringade han å andra sidan evangelii budskap åt sina anhängare. På väggarna och dörrarna i de rum, han bebodde i Gävle slottsfängelse, gjorde han med kol och krita en mängd apokalyptiska anteckningar, vilka efter hans död tecknats upp och bevarats.³ Dessa förete en underlig blandning av motsatserna i hans förkunnelse. Han profeterar där hemsökelse av värsta slag: »We! we! we! them som bo på jordena», »Swärd och krig», »Förstöraren kommer», »Pest och hunger». Men där finnas ock många uttalanden, vittnande om hopp och förtröstan. »The milde och spakfärdige, sköla landet besittja, med glädje och frimodighet thes rikedomar nyttja. — — Herren lefwer, och lofwat ware min tröst, och min Salighetz Gud ware uphögd.» Man förstår, att Schaefers trosvisshet och fasta gudsförtröstan varit många efter religionens sanning trängande själar till stöd och vederkvickelse.

¹ Justitierevisionens registratur 1728, R.A.

² Linderholm, a. a., s. 86.

³ Skoklostersamlingen, Miscellanea, tom I, bladen 163—164, R.A.

Som exempel må anföras några rader ur ett brev, som han kort före sin död skrev till häradshövdingen Petter Abrahamsson:¹ »Jag söker ingen hielp hos Menniskior: Ty de äro Menniskior, och kunna intet helpa. Men den Aldra Högste wet bäst, hwad oss nyttigt är. På Honom är Godt at bygga och fästa sin Tro och Förtröstan och på ingen annan.» I sin till Gävle och Valbo församlingar riktade bekännelseskraft² ger han ett starkt och frimodigt uttryck åt sin fasta tillit till Guds ord och sitt förakt för vad människor ansett och skrivit: »Af hwilka alla tilsammans jag intet behöfwer utöm Guds h. ord giöra någon af dem till min tros bekännelses form ock til min symboliske böcker; ock binder intet, ei heller låter någon menniskia, ingen potentat, ock den mäktigste, eller Påfwe ock Archie-Biskop, Biskop, Professor eller präst ock lärare, der till de tilsammans hafwa ingen rätt, binda mit i Gudi helgade samwet, eller min med Jesu h. blod så dyrt igenlöste siäl, til någon menniskio-lära, bod ock stadga, utom Guds klara, rena ock heliga beskrefne ord, min tro och salighet angående och pårörande; ei heller är skyldig at låta taga ifrån mig den frijhet, som Christus sin k. brud ock hwar trogen har tillwunnit, beredt och skänckt.»

Schaefer kallade sig själv en »samvetsfånge» och ansåg sig inspärrad »för sanningen och samvetet».³ Hans martyrskap, hans fasta tro på sin kallelse och oböjlighet ha säkerligen stärkt hans anseende bland den stora allmänheten. Prosten Schaefer intygar ju också, att de flesta av dem som kommo i beröring med honom ansågo honom vara en Guds man, som led oskyldigt. Fullt överensstämmande med hela hans väsen var det, att han, då han ansåg sig oskyldigt dömd, vägrade att taga emot nåd, när Gävle stads borgmästare och råd ville hjälpa honom därtill, samt att han likaledes vägrade att taga emot arv efter sin broder Johan.⁴

De svåra ofärdsåren efter Pultava med farsoter, som följde i krigets spår, väckte i vida kretsar en djup botstämning, som beredde jordmånen för pietismens religionsförkunnelse.⁵ Schaefer, som kände sig av Gud kallad att vara en botpredikant, gjorde under sådana förhållanden ett starkt intryck, när han profeterade

¹ Det är daterat den 5 mars 1729 och är bifogat en skrivelse från Abrahamsson till konungen. (Acta Ecclesiastica 25). A:s skrivelse behandlas nedan.

² Jfr ovan s. 225.

³ T. ex. i den ovan anförda skrивelsen till konungen den 12 juli 1727.

⁴ Brev till Schaefer från Petter Abrahamsson den 20 juli 1723 och den 17 maj 1725. Acta Ecclesiastica 23. Även övriga i fortsättningen återopade brev från A. till S. äro hämtade ur denna aktsamling.

⁵ Linderholm, a. a., s. 96—97.

olyckor och hemsökelse över den förstockade kristenheten, allra helst som det syntes, som om vad han förkunnat också skulle gå i uppfyllelse. Så skrev Petter Abrahamsson till honom den 25 mars 1717: »Jag finner det mycket märkvärdigt, att ibland annat, hwarföre m. H. är dömbd, är och det, at han förkunnat Åbo stad och land, sampt åthskillige flere undergång, och lijk-wist är det skiedt, och tror iag, att när den fälte dommen någon gång kommer till att företagas och öfwersees, lærer det mången efftertänkeligit förekomma.» I en skrifvelse till Kungl. Maj:t i juli samma år påpekade Abrahamsson, att vad Schaefer förutsagt, också gått i uppfyllelse, »fast än ingen liknelse för meniskio förstånd war då han detta förkunnade, att sådant skulle fullbordas».¹ Å andra sidan förstår man också, att myndigheterna betraktade Schaefer som en farlig person, vilken borde förvaras väl och hindras från att komma i beröring med allmänheten.

Emellertid visade det sig efter någon tid, att icke allt, vad han förutsagt, gick i fullbordan, och detta föranledde en viss reaktion, så att t. o. m. hans anhängare började tvivla på att han verkligen ägde profetians gåva. Detta framgår tydligt av Petter Abrahamssons brev till honom. Abrahamsson berättade den 3 november 1720, att en person, som han sammanträffat med, hade sagt, att, eftersom Gud är sannfärdig, så följer härav, att om någon av hans ande förkunnat något om tillkommande ting, så sker det ock. »Däraf han det sluth gjorde, att effter som det eij skiedt, som m. H. förkunnat, uthan twärt emot; så wore och klart, att hwad m. H. skrifwit, har m. H. af sin egen andes drifft skrifwit.» Vidare hade Ulstadius bett Abrahamsson allvarligt förehålla Schaefer, att denne försäkrat sin hustru,² att hon ej skulle dö i Stockholm, vilket dock skedde några dagar senare. »M. H:s Sal. Maka», fortsätter Abrahamsson, »betygade altijd ett missnöje öfwer det, att m. H. befattade sig med förkun-

¹ Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar, XII, 1, s. 250—251. — Ruuth har på ett intresseväckande sätt belyst den ställning, som Karl XII intog i Schaefers profetiska utsagor. Han vore nämligen Guds utomordentliga och utvalda redskap till att tillintetgöra »Babels» tyranni och att föra det heliga folket till frihet. Själv ansåg sig Schaefer ha samma uppgift, fastän han vore utkorad att tillintetgöra det *andliga* tyranneriet, under det konungen vore kallad att befria ur det *yttre* tyranniet. (Kyrkohist. årsskr. 1914, s. 434 ff.)

² Anna Wargentin (jfr C. Afzelius, Släkten Westman, s. 151, och Carpelan, a. a., s. 119), änka efter advokatfiskalen Johan Phoenix. Schaefer hade själv i fängelset i Åbo med egna ceremonier sammanvigt sig med henne (Åbo Tidningar 1772, nr 28; Akiander, a. a., s. 22). Hon torde ej ha följt med sin make till Gävle utan bodde i Stockholm. En samling brev från henne till Petter Schaefer finnes i Acta Ecclesiastica 28. I en skrivelse till konungen (odaterad) anhöll hon, att hennes man skulle förflyttas till Stockholm (Acta Ecclesiastica 25).

nande om tillkommande ting och sade, att om ej annat, så skulle doch det, att m. H. en gång i Åbo wäntat en Extraordinarie förlossning uhr sitt fångelse — — — kunnat gifwa m. H. en krafftig öfwertygelse, att sådant härrörde af m. H:s egen andes ingifwelse, ty att den förlossning ej skiedde.» I ett följande brev, daterat den 20 november 1721, återkommer Abrahamsson till samma ämne: »Att giöra reflexion på tillkommande tijder och revolutioner, är fåfängt, ty m. H. har redan många prof däraf, att Gud har welat hafwa sådant för m. H., så wel som för andra förborgat, och sig allena förbehållit.» Att många av Schaefers forna anhängare blivit betänksamma och dragit sig tillbaka, framgår av Abrahamssons brev den 20 juli 1723: »M. H. har af förfarenheet, att många, som tillförende warit dess wälgynnare, nu altz intet låta af sig höra, hafwandes andra tankar om m. H. nu, än som förr», och en orsak härtill var, »att hwad m. H. några åhr bortåth med wissheet förkunnat om tillkommande ting, ej inträffat, det dhe m. H. widrigt förtyda.»

Bland dem som under Schaefers fångelsetid bistodo honom och verkade till hans bästa, må främst nämnas Petter Abrahamsson. Han hade under 1690-talet studerat i Halle,¹ pietismens huvudsäte, och han blev sedermera bemärkt icke blott som framstående jurist och utgivare av kommentar till landslagen utan även som anhängare av den pietistiska åskådningen, till vilkens försvar han med kraft uppträdde i riksdagen såsom medlem av adelsståndet.² Han tillhörde emellertid pietismens konservativa riktning, och den radikala riktningens överdrifter ogillade han. Med Schaefer korresponderade han flitigt, och hans brev till denne vittna om det varma medlidande, han hyste med den fångne pietisten, ett medlidande, som i handling visade sig i att han frikostigt understödde honom med pengar till hans uppehälle³ och ävenledes sökte förmå vänner och meningsfränder att bidra därtill, vilket dock icke alltid var lätt. Han sörjde även för att de penningmedel, som han anskaffade, med säker lägenhet skulle komma Schaefer till handa och på bästa sätt bliva omsatta i behöfliga förnödenheter.⁴ Hans givmildhet tar sig ett vackert uttryck, när han den 20 november 1721 skriver, att »det är så

¹ Linderholm, a. a., s. 90.

² Han adlades 1727. Beträffande A. hänvisas till C. V. U. Kuylenstiernas art. i Svenskt biografiskt lexikon, I, s. 19—24, och Nordisk Familjebok, 2:a uppl.

³ Linderholm, a. a., s. 86.

⁴ Abrahamssons brev den 20 nov. 1721, 1 april 1723, 30 mars och 27 juli 1724, 17 maj 1725, 16 mars 1727.

min, som andras skyldigheet» att bidraga till Schaefers underhåll, »och det Gud gifwer den ena mer än den andra af det lekammelige Goda, är eij att han skall behålla alt för sig, uthan att hielpa den älande och nödträngde». År 1723 företog Abrahamsson en resa till Gävle — han bodde i Stockholm — och besökte Schaefer i hans fängelse.¹ Han torde vid detta tillfälle ha talat både med landssekreteraren och landskamreraren därstädes om fången. Den 27 juni skrev han därom, att han »finner ingen särdeles benägenheet» hos den förre. Han råder Schaefer att hålla sig till landskamreraren, »som wijste mera medlidande».

Abrahamsson sökte väcka intresse för Schaefer hos meningsfränder genom att låta dem läsa brev och uppbyggelseskrifter, som flutit ur dennes penna. I ett brev den 28 juli 1718 nämner han, att han till kaplanen i Storkyrkan magister Gedda lånat ut brevet om Kristi självständighet, vilket Abrahamsson ansåge som »rätt ett opbyggeligt arbete». År 1727 kom den kände tyske pietisten Dippel till Stockholm, där han blev mycket anlitad som läkare och enligt Abrahamssons uppgift »betienar både höga och låga med recepter uthan wedergjällning». Abrahamsson berättar i sina brev om åtskilliga sammanträffanden med honom och att de då brukade samtala om Schaefer. Han överlämnade till Dippel en av Schaefers skrifter, som handlade om människans skapelse. Dippel hyste omsorg om sin fångne meningsfrändes svaga hälsa och gav råd och anvisningar till lindring av den sjukdom, skörbjugg, som denne led av, samt skickade medikamenter till honom.² Han skrev även ett varmhjärtat brev till Schaefer (den 20 mars 1727),³ i vilket han betygade sitt medlidande med »des lieben Bruders leiblichen Zustand». Schaefer hade underkastat sig ett långt gånget fastande, och Dippel finner detta onödigt, då han ej kan förstå, vartill det skall tjäna.

Schaefers välgörare Petter Abrahamsson var även outtröttligt verksam för att få honom försatt på fri fot. Han lade därom in ansökan i en skrivelse till konungen av den 25 december 1717,⁴ men hans aktion kröntes ej med framgång. Vid tiden för drottning Ulrika Eleonoras trontillträde gjorde han ånyo ett försök, då han räknade med att vid hennes kröning ett »pardonsplakat» för fångar skulle utfärdas.⁵ Han författade en till drottningen ställd skri-

¹ Abrahamssons brev den 27 juni och 28 okt. 1723.

² Abrahamssons brev den 16 febr., 6 april, 10 juli och 5 okt. 1727.

³ N. 1973, U. U. B.

⁴ Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar, XII, 1, s. 252—253.

⁵ Abrahamssons brev den 8 dec. 1718.

velse, i vilken han redogjorde för det schaeferska målet och Åbo hovrätts dom samt tillade, att frågan, om nåd skulle beviljas, ännu ej avgjorts av Kungl. Maj:ts justitierevision. Då Schaefer emellertid vore en samvetsfånge, som redan varit fängslad i tolv år, och då Åbo hovrätt ansett, att Kungl. Maj:t kunde giva honom nåd, »Altså föranlåtes iag uthaf medlijdande öfwer hans tillstånd i diupaste underdånigheet anhålla, det Eders Kongl. Maj:tt wjd dess nu anträdde regemente — — — täches förbarma sig öfwer honom, och i nåder gifwa honom löös uthur sitt fängelse. Den barmhertigheet, som honom wederfares, lærer den barmhertigheet Guden med barmhertigheet wedergiälla.»¹

Ehuru Abrahamssons bevakande nådeansökan ej ledde till något resultat, fortsatte han dock att verka för Schaefers sak. Han fann stöd hos justitiekanslern Stierncrona, och han berättar i sitt brev den 2 februari 1720, att denne talat med ärkebiskop Steuchius, som sagt sig ingenting ha emot att fången komme på fri fot. Det synes följaktligen, som om han haft anledning att hoppas, att hans ansträngningar skulle medföra sitt syfte, då två genom sin ämbetsställning så inflytelserika personer ställde sig gynnsamt till Schaefers angelägenhet. Men så kom bakslaget med prosten Schaefers ingripande och prästeståndets med anledning av hans framställning fattade beslut. Ovan är omtalat, att justitiekanslern det oaktat sökte förmå ståndet att verka för Schaefers frigivande, och att hans uppträdande måhända hade den inverkan, att den från kyrkligt håll inledda aktion, som åsyftade att beröva Schaefer hans hittillsvarande rörelsefrihet, för tillfället inställdes.

När omsider denna aktion lett till den i juli 1721 verkställda skärpningen av Schaefers fängelsestraff, började Petter Abrahamsson misströsta om att mera kunna uträtta något för dennes befrielse eller lindring i hans fängelse. Han hade avrått honom från att överlämna den ovan nämnda anklagelseskriften till prosten Schaefer, då han insåg, att »m. H. därmed ej annat än sin egen olägenheet skulle åstadkomma». Han ogillade denna skrift, emedan Petter Schaefers beskyllningar mot sin broder grundade sig på blotta misstankar och ej voro bevisade, och han framlade utförligt sin uppfattning härutinnan för Schaefer.² I sitt brev den 14 september 1721 omtalar han, att han uppsatt en supplik till konungen för att söka åstadkomma lindring för denne men blivit avrättad från att inlämna den. Vid närmare eftertanke hade han funnit, att det

¹ Acta Ecclesiastica 25. Skrivelsen är ej daterad.

² Abrahamssons brev den 14 aug. och 20 nov. 1721.

vore ovisst, om en dylik supplik skulle vara till gagn, men att den däremot kunde vålla honom själv olägenhet, och hade han därför funnit rådligast att ej försöka därmed. I stället råder han Schaefer, att, om han vill ha lindring i sitt fängelse, »sielf lägga handen wijd» och därom ansöka antingen hos landshövdingen eller hos konungen. »Will m. H. det ej giöra, så är ej annat än att m. H. med tålmod drager sitt kors, till dess att Gud sielf gör en ändring däruthi.» Gång på gång återkommer Abrahamsson i sina brev till detta ämne, och ehuru förhoppningarna om någon förändring i Schaefers fängelse numera voro mycket små, gav han honom anvisning på alla tänkbara möjligheter att uppnå något resultat. Han manade denne att därvid gå till väga med saktmod och försiktighet. Hans brev innehålla många kloka och besinningsfulla ord, när han sökte förmå Schaefer att själv verka för förbättring i sin ställning. »Hwarföre må man då icke bruka ett sundt förnuft, som är en stoor Guds gåfwa», skrev han den 20 november 1721. Tyvärr voro sådana ord bortkastade på den fångne svärmanen.

En möjlighet för denne att bliva fri från sitt »långsamma fängelse» såg Abrahamsson i att Schaefer själv skulle skriva till justitiekanslern och bedja honom, att målet måtte upptagas i justitierevisionen. Då Schaefers påstående i sin bekännelse, att den lutherska läran vore en fördömlig lära, vore ägnad att väcka förargelse, fann Abrahamsson det nödvändigt, att han avgåve en förklaring, att han därmed endast menat missbruket av läran. »Jag finner wäl af sielfwa bekännelsen att m. H. däruppå syfftar; men som utlåtelsen är hård, så är och nödigt, att m. H. sig däröfwer förklarar.» Att Abrahamssons tolkning av den schaeferska bekännelsen var riktig och att dennes förkastelsedom över den lutherska läran ej avsåg Luthers egen lära utan vad som förkunnades av hans efterföljare, framgår av det ovan nämnda brevet till Gävle och Valbo församlingar, där han bl. a. skriver: »Så hafwa de efterblefne och de hans namn ock utwärtens bekännelse wijdhängiande, denne hans lära ock tro krasat, skrapat och lämnat ut med flijt ock upsätel:n utur de senare tryckte wijdlyftige hans skrifter.» Den 14 februari 1723 föreslog Abrahamsson, att Schaefer skulle rikta en skriftlig framställning till ständerna, och han erbjöd sig att, om denne så önskade, ombesörja densamma överlämnande. När ständerna ånyo sammanträdde, hoppades Abrahamsson, att Schaefers sak skulle behandlas av justitiedeputationen. På hans begäran lovade några dess leda:

möter att verka för Schaefers frigivande. Han uppmanade ock denne att till deputationen inlämna ansökan därom. »Går detta tillfälle förbij, så seer iag ej någon uthwäg till m. H:s frijstäl-lande.»¹

Alla Abrahamssons bemödanden att förmå Schaefer att själv ansöka om befrielse ur sitt fängelse eller lindring däruti hade hit- tills varit förgäves. Men omsider författade denne en till konun- gen ställd böneskrift, daterad den 12 juli 1727, i vilken han klagar över sina i fängelset utståndna lidanden.² Samtidigt skrev han till riksråden Cederhielm, Lillienstedt och Strömfelt angående samma sak.³ Vad han i dessa skrivelser framhöll, att han genom vansköt- sel tagit skada till sin hälsa och ådragit sig flera sjukdomar, så- som skörbjugg, bröstvärk, andtäppa, hosta och bensvullnader, var för visso ägnat att väcka medlidande.⁴ I böneskriften till konun- gen säger han sig vara en »38 åhrs samwets-fånge, ock i andanom bunden; på sit 65:te åhrs ålder, med en mörck syn, ock platt tandlös». Under de sex sista åren hade han fått utstå »pressur- er, siälsångest ock tryck in til bara döden», vilket allt föranlett honom att sända bud till landshövdingen, att denne lika gärna kunde skicka bödeln till honom för att förkorta hans pina. På samma gång präglades böneskriften av ett sådant hat mot de båda personer, som han ansåg ha skuld till sitt svåra inspärrande, näm- ligen hans numera avlidne broder Johan och landshövding Palm- qvist, att ett framlämnande av skriften till högsta ort uppenbarli- gen ej kunde annat än skada hans sak.⁵

Petter Abrahamsson uttalade också i brev till Schaefer sitt missnöje över böneskriften, som han ansåg vara »med hämbdgirug- heet upfyld». Han ogillade särskilt, vad denne däri skrivit om prosten Schaefer och om landshövdingen, och han befarade, att därigenom flera svårigheter skulle tillskyndas honom. Ville Schae- fer ha lindring i sitt fängelse, funnes ingen annan utväg än att han »uthi ett sachtmodigt sinne» gjorde ansökan därom hos ko- nungen. Den av Schaefer författade böneskriften blev ej inlämnad till Kungl. Maj:t under år 1727, då, enligt vad Abrahamsson upp- lyser, de som velat dennes bästa, förhindrat det. Emellertid var

¹ Abrahamssons brev den 16 mars och 8 juni 1727.

² Jfr ovan s. 224.

³ Resp. den 13, 15 och 13 juli. (Acta Ecclesiastica 30.)

⁴ Jfr Wieselgren, a. a., s. 170.

⁵ Mot brodern utslungar han beskyllningar för synd och brottslighet, illbragder m. m. I skrivelserna till Cederhielm säger han sig »swåra anfäcktas» av landshövdingen »genom en af honom sielfgiord oformlig Instruction, öfwer et stadigt dag som natts inspärrande ock afstängian från al folks gemenskap».

Schaefer själv ej nöjd därmed, varför Abrahamsson slutligen för att tillmötesgå hans önskan någon gång under loppet av år 1728 överlämnade den till revisionssekreteraren Plan,¹ vilken väntades föredraga det schaeferiska målet i justitierevisionen. Abrahamsson uppmanade Plan att ej göra sig brådska med supplikens föredragande, vilket denne lovade. Enligt Abrahamssons mening var det lyckligt, att saken kommit i denne revisionssekreterares händer, och Plan visade sig också välvilligt sinnad mot Schaefer, ehuru han var obehagligt berörd av dennes förkastelsedom över den lutherska läran. Han önskade även, att suppliken »wore lindrigare stält», för att han vid dess föredragande skulle kunna utverka någon lindring för fången, men han lovade icke desto mindre »att göra sin möjligaste fljht» till dennes »lijsa». Väl avgav Schaefer slutligen en förklaring över sin uppfattning av den lutherska läran, men han följde ej de råd, Abrahamsson upprepade gånger gav honom, att skriva en ny supplik, som ej vore präglad av hämndgirighet, oaktat han av sin rådgivare blev erinrad om att Kristus under sin livstid brukade försiktighet. Trots Abrahamssons ansträngningar och revisionssekreterarens välvilja blev Schaefers sak ej föredragen inför Kungl. Maj:t, medan han levde. I främsta rummet berodde väl detta på dennes egen fanatism och halsstarrighet, som gjorde, att den föredragande revisionssekreteraren ej kunde hysa förhoppning om ett lyckligt resultat av böneskriftens behandling i justitierevisionen. Anledningen till att Åbo hovrätts dom ej upptogs till avgörande av Kungl. Maj:t var, enligt vad Plan uppgav till Abrahamsson, »sakens wijdlöfftigheet», då den väntades taga alltför mycken tid i anspråk till förfång för andra revisionsärenden.²

Petter Abrahamsson framstår i sina brev till Schaefer som en varmhjärtad och nobel personlighet, på samma gång som han var en god och besinningsfull rådgivare. Ehuru det visade sig fullkomligt lönlöst att förmå den egensinnige svärmaren att lyssna till förnuftets röst och ehuru Abrahamsson väl insåg dennes brister och överdrifter samt även lät honom veta sin mening därom,³ tröttnade han dock aldrig på att verka till hans bästa. Som ytterligare

¹ I sitt brev till Schaefer den 16 september 1728 omtalar han, att han lämnat böneskriften till Plan. Troligen skedde detta kort förut.

² Abrahamssons brev den 5 okt. 1727, 11 juli, 16 och 23 sept., 12 och 22 dec. 1728.

³ Utöver vad som redan meddelats härom må följande anföras ur Abrahamssons brev den 14 aug. 1721: »Den som will mena, att han har en Extraordinarie kallelse, den måtte och så tillsee, om han fådt Extraordinarie Gåfwor därmed att stadfästa sin kallelse, och wäl see till, att han eij uptager det för den helige andes ingifwelse, som här rörer af hans egen andes driftt.»

ett exempel härpå må nämnas, att när landshövding Bielke år 1728 hade för avsikt att riva ned den byggnad, där Schaefer förvarades, och fått kammarkollegii tillstånd därtill, han då ingrep för att söka förhindra detta; och det skedde ej heller, medan Schaefer levde.¹

Säkerligen led Petter Schaefer mycket av de sista årens stränka inspärrande och förbud mot att umgås med sina medmänniskor. Därtill kom tilltagande sjuklighet och brist på skötsel, som fördystrade hans ålderdom. Troligt är ock, att han understundom blev omilt behandlad av fångknektarna; i ett brev till honom den 11 juli 1728 beklagade Abrahamsson den hårdhet, som vederfors honom. Någon omänsklig behandling, liknande den som Ulstadius på Smedjegården varit utsatt för,² synes dock ej ha drabbat honom. Huruvida någon censur utövades över hans brevväxling under de sista åren, är ovisst; den mängd brev, som jämväl från dessa år är bevarad, tyder ej därpå. Tack vare det rikliga understöd, han fick mottaga från sina vänner, torde han icke ha behövt lida brist på vad som hör till livets nödortft. Väl klagade han över att han ej ens för lega kunde få någon mat³ och att han var »ytterst förhindrad» till sina »oundwikelige Förnödenheters Bruk».⁴ Men klagomålen förefalla överdrivna, när man erfar, att enligt den efter hans död uppgjorda bouppteckningen funnos bland hans kvarlätenskap ostar, fårkött, »storfäkiött», havregryn, smör, rågmjöl och vetemjöl m. fl. matvaror samt kontanter i såväl utländskt som svenskt mynt till ett så avsevärt sammanlagt belopp som 1,321 silverdaler.⁵

Om Schaefer blev behandlad med hårdhet av sina fångvaktare, så är det väl troligt, att han själv ej var alldeles utan skuld därtill. Man torde kunna antaga, att han var en något svårhanterlig fånge och att hans bitterhet över sitt olycksöde närmast gick ut över dem, som voro satta att vakta honom. Detta antagande bestyrkes av vissa uttalanden och förmaningar av Abrahamsson i dennes brev till honom. Den 14 februari 1726 skrev han: »Wacktmästaren måtte winnas med tålmod och stillatijgande, ty klagomål är ej alltid tillräckeligit att befordra ens ändamåhl. Tager man menskiorna annorlunda, än de äre, så kommer man snart i uträkningen tillkärta.» Och i ett följande brev — den 8 juni 1727 — anser han de »uthlätelser», som Schaefer brukat mot fång-

¹ Abrahamssons brev den 1 aug., 16 och 23 sept. 1728.

² Wieselgren, a. a., s. 106 ff.

³ Wieselgren, a. a., s. 170.

⁴ I den å s. 240 anförda skrivelsen till riksrådet Lillienstedt.

⁵ Lindeberg, a. a.; Hagen, a. a., s. 14.

vaktaren, vara en anledning att föröka hans »olägenhet». I samma brev, där han beklagade den hårdhet, som Schaefer varit utsatt för, rådde han honom att vända sig till landshövding Bielke för att söka erhålla lindring i sitt fängelse, och han tillade: »Så mycket iag förstådt, lærer Grefwe Bielke ej vara någon swår herre, och ej undandraga sig att befodra m. H:s lindring, allenast att m. H. med sacktmodighet honom sitt lidande föreställer.»

Men liksom Schaefer genom sitt egensinne och sin hätskhet mot prästerskapet själv framkallat den stränga bevakning, för vilken han under de sista åren av sin levnad blev föremål, så försmådde han in i det sista att följa de råd, som hans varmhjärtade vän gav honom i syfte att bereda honom hjälp i hans lidande. Oböjlig som han levat, dog han i sitt fängelse i mars 1729.¹

Hade Petter Schaefer under sin levnad givit anledning till skriftväxling mellan olika svenska myndigheter, så gav även hans död anledning därtill. Det gällde nu dels, hur han skulle begravas och dels hur det skulle förfaras med hans kvarlätningskap, särskilt hans efterlämnade skrifter. Landshövding Bielke ansåg sig i dessa frågor ej kunna fatta beslut på egen hand utan vände sig i en skrivelse den 17 mars till Kungl. Maj:t. Anledningen till att landshövdingen i det förra hänseendet ville ha direktiv var, att Schaefer under sin vistelse i Gävle ej »brukat sine salighets medel, mindre biwistat den allmänna Guds tjänsten, el:r på sitt yttersta welat hafwa någon Prästman till sig». Sedan frågan varit före i rådet,² avgick svar, daterat den 24 mars, i vilket bestämdes, att Schaefer skulle begravas på Gävle kyrkogård »utan de wanlige ceremonier». Landshövding Bielke meddelade i svarsskrivelse den 26 mars, att han föranstaltat därom, »at begrafningen i afton på det sätt, som Eders Kongl. M:t nådigst befalt wärkstält warder».³ Till ytterligare belysning av hur därmed tillgick, må meddelas en uppgift ur den på Riksarkivet förvarade katalogen över Skoklostersamlingen,⁴

¹ Landshövding Bielke meddelade i skrivelse till Kungl. Maj:t den 17 mars (varom mera nedan), att S. avlidit. Dödsdagen får väl därför antagas ha varit denna dag eller möjligen den 16 mars. Gävle kyrkoarkivs dödbok för 1729 innehåller ingen upplysning härom. I Akianders m. il:s arbeten uppgives felaktigt, att S. dog 1728.

² Den 20 mars. Rådsprotokoll i Justitieärenden, R.A.

³ Acta Ecclesiastica 25. Gävle kyrkoarkivs dödbok meddelar härom: »Den 26 Martii begrafdes Schaefer utan någon jordfästning.»

⁴ Tom. I, s. 94.

att Petter Schaefer dog »i grofwa willfarelser hwarföre han också på norra sidan i Gefle Kyrkiogård nedergräfdes».¹

Beträffande kvarlåtenskapen föreskrev Kungl. Maj:t, att den skulle förvaras, till dess att vederbörande arvingar anmälde sig, då den skulle överlämnas till dem. »Men hwad Scheffers effterlämnade skrifter, böcker och correspondencer angår, så hafwen J dem samma under Eder försegling straxt i denna weka att hitsända och till Wår Justitiæ Revision aflewererå låta.»²

Sedan landshövding Bielke till åtlydnad av Kungl. Maj:ts föreskrift låtit skicka Schaefers skrifter i en förseglad kista till justitierevisionen, var frågan, vad med dessa skrifter skulle göras, föremål för behandling i rådet den 31 mars, då därom en ganska vidlyftig diskussion utspann sig.³ Diskussionen föranleddes av att Petter Abrahamsson till Kungl. Maj:t inlämnat en skrivelse,⁴ i vilken han gav uttryck åt sin farhåga, att till Schaefer under dennes livstid skrivna brev skulle genomses, för att man därigenom skulle erfarå, vilket anhang denne s. k. svärmare haft och vilken olovlig korrespondens förts med honom. Då såväl Abrahamsson sjålv som många andra personer av högre och lägre stånd från Stockholm och från andra orter skrivit till honom under hans fängelsetid och haft försorg om hans livs uppehälle, understådde han Kungl. Maj:t, »huru wijda en sådan intenderad modus procedi, att uhr en död mans skrifter och till honom skrefne bref willia sökia saak emot en annan, som aldrig är för någon saak angifwen, må wara grundat uthi Swerijkes Lag och en laga process?» Ett sådant tillvägagångssätt ansåg han kunna leda till betänkliga konsekvenser. Han citerade några huvudpunkter ur Schaefers bekännelse samt tillade, att hans mål ännu befunne sig oavgjort i Kungl. Maj:ts revision. För att åskådliggöra, varuti korrespondensen med denne bestått, bifogade han det sista brev, han fått från honom.⁵ Skulle Kungl. Maj:t det oaktat anse, att »Salus publica» fordrade, att de till Schaefer skrivna breven skulle genomläsas, förklarade sig Abrahamsson därmed »aldeles nögd», då han tydligen kände sig förvissad om att ingenting förgripligt skulle finnas i dem.

Abrahamssons skrivelse och det bifogade brevet från Schaefer lästes upp i rådet av revisionssekreteraren Plan, som även fann

¹ Svenskt biogr. lex., ny följd, 9, s. 321.

² Justitierevisionens registratur 1729, R.A. Frågan behandlades i rådet den 20 och 24 mars. Därvid upplystes, att prosten Westerman i Gävle i brev till doktor Barchius begårt upplysning, hur med Schaefers skrifter skulle förhållas. (Rådsprotokoll i justitiereårenden, R.A.)

³ Rådsprotokoll i justitiereårenden, R.A.

⁴ Acta Ecclesiastica 25. Skrivelsen är ej daterad.

⁵ Jfr ovan s. 234.

det betänkligt att ur en död persons korrespondens vilja hämta bevis mot någon, som eljest ej vore misstänkt. Ett av riksråden, Lagerberg, var av samma mening. Men Horn ansåg, att då han i världsliga angelägenheter brukade söka upplysning, var han kunde få den, så borde detta så mycket mera ske i andliga ting, »särdeles som det bekant är, att detta så mycket tager öfverhanden och sig inrotar». Sedan Cronhielm yttrat, att det vore väl bekant, vilken narr Schaefer varit, och att det därför ej vore betänkligt att öppna hans skrifter, tog Horn ånyo till orda: »Man wet noggsamt af de skrifter, som honom ang:de, för många år sedan här varit, hwad galenskap han hafft för sig, och att han varit en ibland de största narrar; det kan fördenskull uthi en så angelägen sak som denna, hwaruthi nu sökes lius, intet vara betänckeligit, att öppna dess skrifter.» Riksrådet Bonde framhöll, att det ej vore fråga om att bryta Abrahamssons papper utan »dens papper, som redan för dess meningar är suspect, och hwilken warit in custodia publica», varför han ej kunde finna tillvägagångsättet betänkligt. I ett följande yttrande frångick Lagerberg sin förra mening och medgav, att papperen kunde få öppnas, men ville, att saken skulle hållast tyst, så att ingen kunde få veta något därom. Det blev beslutat, att de schaeferska papperen skulle öppnas i närvaro av någon av den avlidnes släktingar och att det som handlade om privata angelägenheter skulle skiljas bort, »men det som kunde om religions saker af en annan vara skrifwit, det borde på en specification upsättias och hållas tyst, så att ingen må derom den ringaste kundskap få». Detta skulle verkställas i »mindre Revisionen», och för ändamålet utsågos två tjänstemän.

Det är ovisst vad resultatet blev av den granskning av Petter Schaefers papper, som blivit beslutad, och om ärendet senare blev föremål för rådets behandling. Tydligen ha dessa handlingar bevarats hos justitierevisionen och därifrån sedermera överflyttats till Riksarkivet, där man nu kan studera det vidlyftiga schaeferska religionsmålet och följa den egendomlige mannen under hans levnadsbana och långa fängelsetid.

Det synes onekligen förvånande, att Schaefers mål aldrig blev avgjort i högsta instans, trots att i det närmaste två decennier förflutit från Åbo hovrätts dom till hans död. En förklaring därtill har ovan angivits vara målets vidlyftighet. Det var säkerligen ej lätt att komma till klarhet i en så invecklad sak, och det är antagligt, att de bestämmande herrarna i justitierevisionen drogo

sig för att fatta beslut och funno det bäst, att Schaefer genom sitt fängelse blev oskadliggjord och hindrad att sprida sin villfarelse. All den skriftväxling, som under hans livstid fördes om honom mellan svenska myndigheter, vittnar om vilken vikt man tillmätte hans person. Oaktat de föraktfulla uttalanden, som gjordes om honom i rådet efter hans död, ådagalägger den därvid förda diskussionen tydligt, hur betydelsefull riksråden ansågo saken vara. Att han på kyrkligt håll betraktades som en synnerligen farlig person, har ovan visats.

Många drag hos honom, såsom hans förakt för allt världsligt, vilket t. ex. yttrade sig i avsägelser av magistervärdigheten, och hans tro på en profetisk kallelse, vittna om abnormitet. Hans ytterligt gående beskyllningar mot prästerskapet tyda på att han i detta avseende behärskades av en fix idé.¹ Det fanns samtida till honom, som insågo, att han led av sinnessjukdom, och även höllo före, att inspärrande i fängelse ej vore rätta botemedlet häremot. Åbo hovrätt hade ju under den första rättegången mot honom beaktat hans sjuklighet och föreslagit lämplig behandling för hälsans återvinnande. Schaefer berättar själv (i sin skrivelse till konungen den 12 juli 1727), att landshövding Hamilton, som av medlidande med honom lät honom vistas i frihet, motiverade detta på följande sätt: »Om jag intet wore galen; så måste jag blifwa galen» (genom inspärrande).

Trots de abnorma sidorna av hans personlighet är det dock obestriddt, att han hade stor makt över många av sina medmänniskor. I hans broder Johans memorial till prästeståndet finner man påtagliga bevis, att hans framställning i religiösa ämnen fängslade hans åhörare. Prosten Schaefer intygar däri, att »en liusens ängel — — — synnes ibland lysa af hans discurser», ehuru prosten tydde det så, att det var satan, som sålunda förklädd dreve sitt spel. Petter Schaefers ståndaktighet och orubbliga fasthållande vid sina meningar oaktat de lidanden, som därigenom åsamkades honom, måste ha imponerat på dem som bevittnade detta, och bibragt många den uppfattningen, att han kämpade för en helig sak. I sin kamp för samvetsfriheten var han en föregångsman. De oförskräckta och frimodiga ord, som han under enväldets tid yttrade till de myndiga prelaterne i Åbo, att samvetet hör Gud allena till och att konungen har ingen makt däröver, kunna icke undgå att sympatiskt beröra en nutida läsare.

¹ Jfr härmed vad som s. 219, not 2, anförts om hans sjukdomar. »Delirans circa certum objectum» torde innebära att vara behärskad av en fix idé.

Gustav IV Adolfs olika gravplatser.

Meddelande av **Sten Lewenhaupt**.

I Ny Illustrerad Tidning 18 aug. 1877 (s. 259) förekommer i en nekrolog över Gustav, prins av Wasa, uppgiften, att hans kista förts till »den Holstein-Eutinska familjegraven i Eutin». Denna uppgift har sedan gått igen på ett flertal ställen i svensk historisk litteratur och Eutin gällt jämväl som den plats, där prinsens faders, Gustav IV Adolfs kista var bisatt, innan bådass slutligen fördes till Stockholm. Ehuru samtida med prinsens av Wasa död och begravning synes uppgiften emellertid icke vara riktig. Av i Utrikesdepartementets arkiv förvarade handlingar framgår följande.

Sedan f. d. konungen av Sverige, Gustav IV Adolf, 7 februari 1837 avlidit i S:t Gallen, bisattes hans stoft 5 mars 1837 i kapellet Matka Bory, beläget å den prinsen av Wasa tillhöriga egendomen Eichhorn i Mähren, n. v. om staden Brünn. I samma kapell hade redan 14 mars 1832 bisatts stoftet av prinsens av Wasa ende son, den i Wien 3 mars 1832 födde och därsammastädes 7 mars s. å. avlidne prins Louis.¹ Sedan prinsen av Wasa försålt egendomen Eichhorn, överfördes de båda kistorna till Oldenburg² och bisattes 5 april 1845 i det storhertiglga Oldenburgska husets familjgravkapell på S:t Gertruds kyrkogård vid staden Oldenburg. Därstädes bisattes 8 augusti 1877 jämväl stoftet av prins Gustav av Wasa, vilken 4 augusti 1877 avlidit å slottet Pillnitz vid Dresden.

Samtliga tre kistor blevo, som bekant, 1884 överförda från Oldenburg till Stockholm och bisattes i Gustavianska gravkoret i Riddarholmskyrkan 29 maj 1884 efter en enkel högtidlighet med bön av pastor primarius Fehr.

¹ Prinsens namn torde icke förut vara känt i litteraturen. Örnberg har i sin genealogiska uppsats »Svenska konungaätten Holstein-Gottorp» (i Svenska ättartal, 6, 1890, s. 17) endast uppgiften »En son». Huruvida prinsen, som enligt en uppgift skulle ha avlidit odöpt, haft flera namn än Louis (efter modern Louise av Baden), framgår icke av handlingarna. Beträffande namnets franskspråkliga form må framhållas, att denna förekommer jämväl i tysk text och således torde vara den riktiga. I en handling anmärkes uttryckligen, till rättelse av annan uppgift: »Der Prinz hiess *Louis*». På en plåt å prinsens kista står hans namn ej angivet, utan blott följande inskrift: »Hic jacet augustus Princeps filius primogenitus Gustavi altissimi Principis Sueciae (Principis de Vasa) . . .».

² Storhertig August av Oldenburg var änkring efter Gustav IV Adolfs dotter Cecilia.

Recensioner.

— H u g o H a m i l t o n, *Hågkomster*. Strödda anteckningar. Sthlm, Alb. Bonniers förlag, 1928.

Landshövding Hugo Hamiltons postumt utgivna »Hågkomster» komma med säkerhet att räknas till de klassiska alstren av svensk memoarlitteratur. Deras författare antar i en efterskrift blygsamt, att mången läsare »kommer att lägga ifrån sig boken med besvikelse», enär »den icke alls är, vad man väntat». Endast därtutinnan har han rätt, att de rent politiska hågkomsterna intaga en rätt underordnad plats bland den gamle talmannens strödda anteckningar. Till denna kategori höra dock bl. a. det mästerliga, förut i Svensk Tidskrift publicerade kapitlet »Talare och talekonst» (om riksdagsvältalighet) samt en historiskt mycket värdefull skildring av spelet bakom kulisserna före tillkomsten av 1901 års härordningsbeslut. Däremot har greve Hamilton till publicering först efter en längre tids förlopp sparat sina dagboksanteckningar från åren efter 1911 med de säkerligen mycket upplysande skildringar han nedskrivit om efter det året inträffade ministerkrisers intima förlopp, ett ämne, varmed han som Första kammarens talman och konungens förtroendeman varit synnerligen förtrogen — han plögade ju på äldre dagar kallas »ministärernas barnmorska». Politiska stämningsskildringar ger han för övrigt i rätt stor utsträckning, t. ex. från 1880-talets tullstrider, liberala samlingspartiets tillkomst 1900 och sammanslagningen 1912 mellan Första kammarens högergrupper. Men dessa hågkomsters tyngdpunkt ligger på ett annat område än det politiska. Den är att söka i de utomordentligt åskådliga skildringarna av svenskt herrgårdsliv under 1800-talets senare hälft, i de anekdotrika och överdådigt väl berättade skolminnena från 1860- och studenthågkomsterna från 1870-talet samt i det rika galleri av träffande situationsbilder och personlighetskaraktäristiker, genom vilket författaren ledsagar sina läsare. Även förtjäna att framhållas de utsökta naturskildringarna från Kinnekulletrakten, Västmanlands bergslag och Hälsingland samt den mängd kulturhistoriska smådrag, som räddats undan glömskan i kapitlen »Från min landshövdingetid» och »På jaktstigen». Sällan har svensk natur och svenskt folkliv skildrats så kärleksfullt och med så skarp blick för det karaktäristiska. Personanekdoterna äro legio och bidra väsentligt till att göra boken underhållande. En snabbteckning sådan som den av Alfred Nobel, inför Hamilton och A. E. Nordenskiöld klagande över att franska staten ej senterat hans projekt att bygga bekväma bostadshus för självmordskandidater, är monumental, och den har många motstycken. Greve Hugo, som lärt sig att läsa inntill i morfadern Erik Gustaf Geijers dikter och i Afzelii sagohävder, omtalar, huru han vid sin första examen — inför föräldrarna — läste upp utantill Geijers »En lustig pilt jag var utav naturen». Han förblev i själva

verket livet igenom »en lustig pilt», vaken, klarögd, skarpt och humoristiskt iakttagande samt dessutom en riddersman och en värdig Geijersättning. Hågkomsterna avspegla också sin författare, och även detta förklarar deras oemotståndliga charm.

Verner Söderberg.

— Gustaf Petri. *Kungl. Första livgrenadjärregementets historia*, del. I—II. Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1926, 1928.

Till den långa raden av regementsmonografier, vilka otvivelaktigt vittna om ett ganska stort historiskt intresse hos den svenska officerskåren, har nu börjat läggas även en om Första livgrenadjärregementet, författad av kaptenen G. Petri. Första delen (427 s. jämte bil., kartor o. reg.), omfattande tiden intill 1619, utkom 1926; andra delen (462 s.), som behandlar perioden 1619—1679, har nyligen kommit i bokhandeln. I betraktande av det stora forskningsarbetet, vari författaren dock haft en mycket god hjälp i sin regementskamrat kapten Erik Westman, den omsorgsfulla redigeringen och ej minst den omständigheten, att författaren utfört sitt arbete vid sidan av en krävande, ordinarie tjänstebefattning, är det sålunda raskt marscherat. Men det är även något mera. Tidigare tryckta regementshistorier hava i mycket haft karaktären av materialsamlingar, beroende bl. a. på, att utvecklingens stora drag hittills varit otillräckligt kända. Petri har däremot inriktat sig på att skildra truppförbandet i dess historiska sammanhang, vilket även tagit sig uttryck i arbetets yttre uppställning, som är strängt kronologisk. Författaren har givit oss ej blott sitt eget regementes utan även det svenska fotfolkets historia och detta på ett mycket förtjänstfullt sätt. Vi få således i första delen följa utvecklingen från vikingatiden över den medeltida bondehären, som räddat landets självständighet, till Gustav Vasas stående här, med vilken krigstjänsten från att tidigare hava varit en självfallen och naturlig skyldighet började bliva ett tvång och en börda. Vidare tecknas Erik XIV:s geniala och framsynta organisationsförsök och läsaren föres fram till begynnelsen av Gustav II Adolfs militära verk, då den svenska hären danades för världshistoriska uppgifter. Författaren visar under vilka förutsättningar organisationen vuxit fram och hur dess värde prövats vid tillämpningen på slagfältet, allt i en lättläst och klar form. På grund av källmaterialets beskaffenhet har i denna första del framställningen av östgötafotfolket fått träda tillbaka för skildrandet av den historiska miljön, men i stället framstår denna på ett sätt, som kallas monumentalt.

I andra delen skildras fullbordandet av Gustav Adolfs militära organisationsarbete, dess tillämpning under 30-åriga kriget och Karl X Gustavs krig, det därpå följande förfallet och Karl XI:s svåra, men framgångsrika kamp för rikets räddning. I denna del träder Östgöta infanteri i förgrunden. Källmaterialet har ju blivit rikare och det finnes nu även ett fast organiserat förband. Översikten av den allmänna utvecklingen är icke för det mindre intressväckande. Så kan t. ex. nämnas, att Gustav II Adolfs brigaduppställning och taktik ställes i ny belysning, och att det visas, hurusom idén till Karl XI:s stän-

diga knektehåll ej var ny: den hade långt tidigare varit under allvarlig diskussion, bl. a. redan 1642. Intressanta inblickar lämnas i vad adelns ökade makt och jordförvärv betydde för rikets försvar. Så visar det sig, att medan utskrivningen till fotfolket i Östergötland på 1620-talet gav 700—1,000 knektar årligen, så blev resultatet på 1650-talet på grund av den privilegierade jordens ökning endast omkring 200 om året. Man förstår att en reduktion var ofrånkomlig.

Även ur personhistorisk synpunkt är arbetet intressant. Förutom den mängd data, som finnas rörande personal av olika grader och som lätt uppsöks med tillhjälp av personregistret, får man mycket av den miljö i vilken samma personal levde, t.ex. uppgifter om tjänste- och avlöningsförhållanden. Det är även intressant att följa personallens utveckling. Ett belysande exempel är befälskårens omdaning under Karl Gustav II Adolf. Under det att tidigare och så sent som under Karl IX det hörde adelsmän till »att fächta till häst och så bevisa sin manhet och mod», vilket medförde att befälet vid fotfolket nästan undantag var ofrälse, så voro vid ingången av 1620-talet de flesta officerarna vid Östgöta fältregemente adelsmän. Bland dessa voro många utlänningar, en tidstypisk företeelse, vars olika sidor voro av intresse få utredda. Före utbrottet av Karl XI:s krig var medelåldern inom officerskåren mycket hög. En kapten var 80 år, en annan 70. Det fanns löjtnanter i det närmaste lika gamla, och en fänrik (!) hade varit med redan vid Lützen, där han sårats. Man förstår, att dessa officerare voro »av ålderdom ej att lita på». Fenomenet återkommer symptomatiskt efter varje krigsperiod. — En fullständig personallistoria över regementet är under utarbetande och väntas komma ut redan 1929. Det blir arbetets femte del. Tredje och fjärde delarna komma att behandla historien fram till våra dagar.

Givetvis kan ett arbete som detta, hur brett det än är lagt, ej lösa alla problem. Så får man möjligen intrycket, att de faktorer, som samverkat vid Gustav II Adolfs härorganisatoriska arbete, ej blivit fullständigt utredda, men å andra sidan måste det medgivas att detta problem är av ovanligt svår art, och får väl i sinom tid sin lösning i det planerade stora generalstabsverket.

Arbetet föreligger i en synnerligen tilltalande yttre form. Ljustrycks- och färgbilder bidra till att förhöja det värdiga intrycket, liksom de talrika, militärt intressanta av kapten E. Nordenfalk i svart och vitt utförda vignetterna och mellanstyckena. Allt som allt är Första livgrenadjärregementets historia ett fullödigt verk, som väl förtjänar att läsas även ur personhistorisk synpunkt.

F. Wernstedt.

L. A. Cederbom och C. O. Friberg, *Skara stifts herdaminne 1850—1930*. Första häftet. 1928.

Minnen från gamla prästgårdar i Skara stift, samlade av Olle Nystedt 1928. — Båda på Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens förlag, Sthlm.

Länge ha de olika stiftens haft sina prästkrönikor — alla utom Växjö. På sistone har dock även Smålands clerus satt i gång

arbetet och numera lagt det i Gotthard Virdestams flitiga händer. Herdaminna äro verkliga fyndgruvor för den personhistoriskt intresserade. Prästerna voro ju församlingarnas kulturella patricier, prästgårdarna bildningscentraler av stora mått. Men de gamla herdaminna äro ej längre tillfyllest. Ett och annat hade också sina påtagliga brister. Den historiska kritiken är skarpsyntare än förr, vartill kommer, att en senare tids prästgenerationer kräva sin behandling. För Härnösands och Linköpings stift är revisionen i full gång och i Skara har en fortsättning av Warholms bekanta historik börjat utkomma. Det är lektor Cederbom och kyrkoherde Friberg, som stå för arbetet. Det nu publicerade första häftet vittnar om, att uppgiften kommit i samvetsgranna och skickliga händer. Naturligtvis kan det sägas, att alla tillgängliga källor icke utnyttjats — Stockholm är ingen dålig fyndort — naturligtvis kan den anmärkningen göras, att prästmötenas minnesteckningar böra upptagas med vaken kritik — på det hela taget är dock den nedlagda forskningsmödan värd allt erkännande.

Det är intressant folk man här möter. Biskopsraden är ståtlig nog: Albert Butsch, manhemsbrodern med impulser från Atterbom och Love Almqvist, mystiker och obotligt fallen för spekulation, Anders Fredrik Beckman, kyrkopolitiskt en smula vankelmodig men skarp i oppositionen mot dogmatiskt oliktankande (Viktor Rydberg, Axel Nyblæus), Ernst Jakob Keijser, fast och myndig, med händerna på ryggen och styrelsens nådegåva.

Domprostarna hålla också måttet: den sirlige Josef Wallin med manér från huvudstadens salonger och predikningar på estetiserande tungomål, den verksamme Anders Fredrik Sondén, den både kloke och fantasilöse Edvard Wermerantz m. fl.

Ute i stiftet verkade mer än en märkesman. Man fäster sig vid prästlängden i Västra Tunhem, där Nathanael Wallin i sin predikan starkt påminde om sin store namne, i Särestad, där den forne revolutionären, senare riksdagspampen Mathias Hasselrot nedlade ett högt skattat arbete, och Saleby, där komministern Karl Gustav Almqvist, smålänning, gjorde ett andligt utsäde, som gav rika skördar.

Prästgårdsminna framträda som ett värdefullt komplement till herdaminnet. De äro i allmänhet välskrivna, personligt hållna och tilltala genom sin starka konkretion. En recensent torde här kunna nöja sig med att vitsorda samlingens både kulturella och uppbyggliga värde.

H. Wijkmark.

Ake W. Essén, *Johan Liljencrantz som handelspolitiker. Studier i Sveriges yttre handelspolitik 1773—1786*. Akad. avh. (Sthlm). Tr. Lund 1928.

I Esséns nyutkomna doktorsavhandling avses, såvitt anm. rätt tolkat underrubriken, ej någon personhistoriskt klarläggande framställning av Johan Liljencrantz' levnad. Fastmera förefaller det — några klara riktlinjer i detta fall har förf. ej angivit — som om avsikten här varit att skildra ämbetsmannen och handelspolitikern Liljencrantz,

sådan han framträder dels före, dels under sin 14-åriga verksamhet som Gustav III:s finansstatssekreterare.

Det synes onekligen, som om förf. väl mycket sökt »renodla» sin uppgift och därifrån bortsondra allt det faktiskt förefintliga personhistoriska stoff, som skulle skänkt hans bild av Liljencrantz mera konkreta drag och låtit den gustavianske finansmannen själv och hans åskådning på ett mera organiskt sätt växa fram ur ifrågavarande tidskedes mångskiftande persongalleri och idévärld. Först efter omkr. 60 sidor, i huvudsak ägnade åt en redogörelse för 1700-talets ekonomiska åskådningar i utlandet och i Sverige, stöter man på namnet Liljencrantz, som träder läsaren till mötes i samband med den debuterande gustavianska regimens ekonomiska reformlagstiftning. Förf. lämnar här en synnerligen kortfattad redogörelse för Liljencrantz' tidigare bana. Man får veta, att han var född i Gävle 1730, att hans far var prosten Anders Westerman — som bekant en av de dagboksskrivande karolinerna — att hans mor hette Maria Gyllenkrok samt att han efter studier i Uppsala, där han, enligt eget uttalande, i synnerhet intresserade sig för »de ämnen, som hörde till allmänna hushållningen», i början av 1750 antogs som auskultant i Kommerskollegium — det är allt. En tämligen mager, 8 rader lång framställning av en av de dugligaste gustavianska ämbetsmännens ungdomsår. Man har det intrycket, att förf. borde kunna ha gjort betydligt mera av den unge Westermans visserligen rätt kortvariga Uppsalavistelse, och man förvånas onekligen över, att intet material till belysning av densamma här kommit till användning.

Förf:s redogörelse för Liljencrantz' handelspolitiska och inrikes-ekonomiska verksamhet i kap. 3 och 4 faller i huvudsak utanför den personhistoriska intressesfären. Här må blott den allmänna anmärkningen framställas, att även dessa kapitel vunnit i klarhet, om L., mer än som skett, satts i relation till samtidens ledande män. Axel von Fersens ståndpunkt till det Liljencrantzska projektet om inrättandet av en frihamn på Gottland angives visserligen av förf. genom att han på några sidor refererar Fersens i frågan gjorda diktamen till rådsprotokollet 24 nov. 1772. Men om finansstatssekreterarens förhållanden över huvud till sin tids politiska storheter lämnas inga eller ytterst knapphändiga upplysningar. Skulle icke memoarlitteraturen och de gustavianska papperen här ändå kunna ge något? Liljencrantz' förhållande till bröderna Scheffer — en ytterst intressant och historiskt betydelsefull fråga — borde även i en avhandling om handelspolitikern L. gjorts till föremål för ingående diskussion. Att mellan kanslipresidenten Scheffer och finansstatssekreteraren L. rätt skifta rollerna och giva var och en vad honom tillkommer i fråga om initiativ och arbetsprestationer på det finansiella området hade varit en av de svårösta huvuduppgifterna i en med yttersta utnyttjande av hittills obegagnat, rikhaltigt källmaterial fullföljd undersökning av den gustavianska tidens handelspolitik.

I kap. 6 lämnar förf. en på det hela taget trovärdig framställning av den svensk-amerikanska handels- och vänskapstraktatens tillkomst 1783 och antyder — som det förefaller riktigt — Liljencrantz' andel

däri. Tiden från 1783 fram till avskedets år, 1786, innebar för den svenske finansstatssekreteraren nästan endast desillusioner, missräkningar och ett ständigt minskat inflytande. Förf. omnämner, huru L. 1783 såg sin gamla älsklingsplan, en förmånlig handelstraktats avslutande med Ryssland, definitivt gå om intet och huru han under sina sista år som finansstatssekreterare fick bli det ansvarsställande vittnet till konungens allt äventyrligare finansiella och diplomatiska manipulationer. Såsom medhjälpare vid Gustav III:s vidlyftiga lånetransaktioner tyckes han emellertid trots de nya kungagunstlingarna ha varit för outhärlig att drivas bort — även efter avskedet — och i den visserligen ofarliga, men tidvis groteskt löjligen gustavianska kolonialpolitiken spelade han in i det sista den skeptiske ehuru lojalt nitiske underhandlarens roll.

Ät Liljencrantz' avsked i nov. 1786 ägnar förf. endast några rader. Den alltför summariska framställningen på denna punkt torde av olika anledningar kräva en revidering. Så har förf. t. ex. utan någon skönjbar anledning underlåtit att begagna eller ens omnämna de tre av trycket utgivna memorial, som L. på Gustav III:s uppmaning uppsatte under de två sista åren av sin statssekreterartid. I dessa ytterst intressanta aktstycken förordas nämligen — som förste bibliotekarien A. B. Carlsson kraftigt framhållit — genomförandet av en departementalreform, varigenom bl. a. statssekreterarnas dittills relativt underordnade ämbeten skulle förvandlas till ministerposter. Av dessa borde en inrättas för »In- och utrikes handeln, finanserne, kameral-ärenderna, slöjdnärningarna och saltsjöfiskerierna».

Ehuru dessa memorial av Liljencrantz' hand knappast i strängare mening kunna räknas till hans handelspolitiska verksamhetsområde, framställa de ändå genom ton och innehåll i blixtljus den åldrande och uttröttade statssekreterarens tankar och känslor inför avskedet från den befattning, han innehåft i 14 år. L. var trött, han önskade avgå, och sitt sista memorial författade han först sedan han — som han själv formulerade de bittra slutorden — »begärt och fådt Eders Kongl. Maj:ts bifall att nedlägga ett i hela 14 $\frac{1}{2}$ års tid förvalt högst besvärligt och äfventyrligt ämbete, hvarvid jag uppoffrat både sinnes- och kroppskrafter, samt att tillbringa mine öfrige dagar i stillhet och lugn på en liten jordtorfva».

Med kännedom om denna uppriktigt resignerade självbekännelse inhämtar man icke utan förvåning på de sista raderna av förf:s arbete en upplysning om att L. 27 nov. 1786 »öfverraskades» med underrättelsen, »att han entledigats från alla sina förtroendeuppdrag». Man torde på tämligen goda grunder kunna våga påståendet, att avskedet, när det äntligen kom, för den avgående gamle ämbetsmannen icke innebar något förvånansvärt. Väl blev Liljencrantz under avskedsdagens lopp högst öfverraskad, men denna känsla motive-rades *icke*, som förf. gör gällande, av själva avskedet utan av, att konung Gustav samma dag gav honom plats i rikets råd. Den bittra men historiskt-psykologiskt viktiga slutfasen i förhållandet mellan Gustav III och hans dugligaste finansielle rådgivare hade man i en

avhandling över Johan Liljencrantz önskat klarare belyst och exaktare framställt.

Den klara och flärdfria, delvis sakrika framställningen överskyler emellertid i mångt och mycket de, om uttrycket tillåtes, personhistoriska underlåtenhetssynder, som ovan påtalats.

Kjell Kumlien.

— F. U. Wrangel, *Resor och resenärer i Frankrike*. Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1928.

Det är ett gott uppslag, som den i svensk och fransk miljö lika hemmastadde framstående personhistorikern greve F. U. Wrangel fullföljt, då han i sin lilla lätthanterliga bok samlat anteckningar av resande svenskar i Paris från olika tider. De iakttagelser som kavaljeren vid Magnus Gabriel De la Gardies lysande ambassad på drottning Kristinas tid Carl Lilliecrona hade tillfälle att göra i den franska huvudstaden och vid hovet i Fontainebleau spegla en värld, lika vitt skild från den som mötte grevinnan Anckarsvärd, då hon besökte världsutställningen i Paris 1855, som den förres kärva sextonhundratalsstil är olik den senares lediga och intima sätt att berätta. Jämförelsen är lärorik. Genom författarens egna skildringar av strövtåg på boulevarderna och bilfärder genom fransk landsbygd utsträcker den även till en glimt nutid.

Det förrevolutionära sjuttonhundratalet representeras i samlingen av tre resande: G. A. von Siegroth, officer i fransk tjänst, som fört anteckningar om halvannan månads besök i Paris och Versailles i början av år 1752, medaljgravören C. G. Fehrmann, som 1774 fick Gustav III:s uppdrag att till prinsen av Condé överlämna ett av Haupt utfört mineralieskåp, och officeren vid Royal Suédois G. O. Douglas. Både Siegroths och Fehrmans anteckningar äro tidigare publicerade i Svenska Autografsällskapets tidskrift, Fehrmans av Eichhorn, men hans kommentar där har i denna nya edition fått åtskilliga värdefulla tillägg. Douglas' interiörer från Paris och Versailles år 1780 få sitt stora intresse genom det porträtt den unge svensken i några entusiastiska rader ger av Marie-Antoinette, som plötsligt uppenbarar sig i hans väg, då han beser slottet.

Det värdefullaste i greve Wrangels nya bok är dock utan tvivel Lilliecronas dagbok, ett dokument, som jämte kommentaren därtill riktar kännedomen om Magnus Gabriel De la Gardies ambassad och hans förnämliga mottagande i Frankrike med många nya drag. Handskriftens stavning har moderniserats, något som även varit fallet med övriga i boken meddelade uppsatser, men språkkaraktären är bibehållen, om än Lilliecronas latin i en av hans anteckningar (s. 44) råkat bli illa korrekturläst. Större delen av dagboken är skriven på svenska, men de franska och latinska inslagen äro bibehållna.

Till det rent personhistoriska intresset av volymen kommer, såsom ovan framhållits, det tidstypiska. Ur båda synpunkterna är den välkommen och givande.

Sigrid Leijonhufvud.

Smärre meddelanden.¹

— Till raden av de släktföreningar, vilka bjuda sina medlemmar periodiskt utkommande meddelanden till gemensamhetsbandens stärkande, sluter sig från och med i år även den Wrangelska. Enligt beslut på släktmötet 1927 hava börjat utgivas »*Acta Wrangeliana*», av vilka det är meningen att utgiva ett häfte vart halvår. N:r 1 (64 s. + 2 pl.) föreligger redan och är en i vissa hänseenden rätt märkelig publikation, så till vida som den redan i sitt yttre bär vittne om Wranglarnas utbredning. Skriften i fråga är nämligen tryckt i Dorpat på tyska och svenska (till en mindre del även på ryska), redaktionens adress är Reval, och ett företal är daterat Berlin-Charlottenburg. Större delen av innehållet utgöres av nekrologer (med porträtt), och bland författarna på denna avdelning märkes prins Wilhelm, som tecknat en sympatisk bild av den vid endast 43 års ålder avlidne kommandörkaptenen Erik Wrangel. En genealogi uppvisar en grens av ätten Wrangel härstamning från Karl den store. Den nyligen avlidne baron Georges Wrangells litterära produktion, i vilken ingå även arbeten, som äro av intresse för svensk historia, äro förtecknade (32 nr). Från släktmötet i Strängnäs 1927 meddelas protokoll och föredrag. För personalförändringar under sista femårsperioden (dödslista, förteckning över födde och gifta samt uppgifter rörande familjefestdagar) redogöres i en särskild avdelning. Innehållet är således omväxlande och det mestå har aktuellt intresse. Som ett önskemål för fortsättningen kan påpekas, att de svenska bidragen och översättningarna skulle vinna på en strängare korrekturgranskning.

Aqut.

— Den flitige och förtjänte bygdeforskaren Johan Johansson i Noraskog († 1905) klagade i livstiden ofta och bittert över de svårigheter han hade att bekämpa, när det gällde att utan allt för stora oppoffringar kunna offentliggöra de rika samlingar han under en lång och kärleksfullt utnyttjad arbetsdag hopbragt rörande bergslagens historia. Hans största publikation, »*Noraskogs arkiv*», blev heller aldrig fullbordad, medan han levde. Delvis berodde detta nog därpå, att han ända till sin sista stund var sysselsatt med materialets ordnande och bearbetning, men att han icke saknade stoff till en fortsättning, bevi-

¹ På grund av det stora antalet nyutkomna böcker och bristande utrymme i tidskriften måste flera bokanmälningar anstå till nästa årgång.

sades av de handskrifter han efterlämnade och som av hans änka lämnades i offentligt förvar. Början av ett femte band, delvis redigerat av Hans Hildebrand, såg också jämförelsevis snart dagen, men det stannade den gången med tre häften (1904—07), som icke bildade något avslutat helt, och verket var sålunda lika litet som förut bragt till något slut. Det skulle sedan dröja i tjugo år, innan något vidare gjordes åt saken. Under förra året utkom emellertid under redaktion av Erik Holmkvist de så länge uteblivna sluthäftena 4—5 till femte bandet, och i år har ett sjätte band (h. 1—3) utgått från trycket. Härmed har äntligen denna värdefulla samling nått sin fullbordan utom vad avser ett i utsikt ställt register till hela verket, som skall utgöra ett sjunde band. Vad innehållet i de senast utgivna häftena beträffar, återfinnes här en fortsättning för 1800-talet av Johanssons berättelser om Ringshytte hyttelags öden genom tiderna, varav en början lämnades i fjärde bandet och väl redaktionellt sett bort få sin plats i det femte, samt vidare Daniel Tilas' dagbok över prins Gustavs resa 1768. Befintligheten av en avskrift i de Johanssonska samlingarna skulle väl knappast motiverat ett omtryck av denna skrift, som jämförelsevis sent (1896) offentliggjorts i en särskild edition, om icke den sistnämnda varit ofullständigt utgiven (början och slutet saknas nämligen där). Men i alla händelser hade den tidigare editionen bort omnämnas i företalet till den senare, vilket emellertid icke skett. I övrigt upptager texten huvudsakligen genealogi. Det synes hava varit Johanssons avsikt att samla bergslagens ätteledningar i en stort anlagd »Noraskogs släktbok», som emellertid aldrig kom att fullföljas enligt den ursprungliga planen. Visserligen voro redan i slutet av 1880-talet ej mindre än omkring trettio särskilda bergsmanssläkter representerade i det »mer eller mindre ordnade materialet» till en dylik publikation, men till någon samlad utgivning kom det icke, utan förarbetena användes till de genealogier, som Johansson tid efter annan lät ingå som strödda nummer i sina större samlingsverk. Över sin egen fäderne- och moderne-släkt hade han likväl utarbetat mera utförliga register, som sträcka sig tillbaka till 1500-talet. Under rubrikerna Bondeby-slakten och Ringshytte-slakten äro dessa införda i det nu föreliggande tredje häftet av Noraskogs arkivs sjätte band, där de omfatta ej mindre än 143 sidor. I den genealogiska ramen äro inarbetade ofta rätt utförliga biografier över familjefäderna, som väl mestadels voro allmogefolk, men ej sällan betrodda män i sin ort, varigenom deras liv understundom ej saknar intresse som tidsbilder. Som bilagor meddelade utdrag ur domböcker och liknande källor belysa författarens arbetssätt och -material.

Aqut.

— Professor N i l s A h n l u n d har i en nyutgiven volym, *Svensk sägen och hävd. Kulturbilder* (Sthlm, Hugo Gebers förlag, 1928), dels sammanfört några tidigare bl. a. i pressen synliga studier, dels offentliggjort nya sådana. Till sin art ansluter sig samlingen till förf:s 1924 utgivna »Oljoberget och Ladugårdsgårde» och besitter samma gedigna egenskaper som nämnda arbete. Av folkloristisk och ren kulturhistorisk karaktär äro essayerna om Adamslegendens utveckling, Fim-

bulvintern, visan om »Gamle man» och den 1925 blott i utkastform tryckta »Norr om kyrkan», som utreder det egendomliga folkliga föreställningskomplex, enligt vilket kyrkogårdarnas norra sida hade särskilt dåligt anseende. Av på en gång religions- och lokalhistorisk art äro studierna om »Staffan i Knivsta» och den märkliga Svinnegarns källa, en i Uppland belägen, åldrig svensk helgedom och vallfartsort, som på 1500-talet kunnat nämnas i paritet med Vadstena, ja Rom och Jerusalem. Lokalstudier äro även »Brunkeberg» och »Kyrkostötschopia», den senare om Zachris Livins bekanta komiska epos och med värdefulla upplysningar även av biografisk art. Jämte förf:s tidigare undersökningar om Vasaäventyren och Jon Jarl tillkommer bokens alldeles nya och personhistoriskt ytterst intressanta essay om Daniel Hjort. Odödlig är denne genom Julius Wecksells stora sorgespel av samma namn 1862. Men även den historiske, från Wecksells hjälte ganska avvikande Daniel Hjort, verksam i Karl IX:s tjänst, är värd att uppmärksammas. Ahnlunds studie skänker många fullständigt nya och viktiga bidrag till kunskapen om honom. Sålunda har bl. a. frågan om hans ursprung lösts: Hjort var smålänning från Kinnevalds härad. Denna uppgift har förf. hämtat ur Norrmalms tänkeböcker (i Stockholms rådhusarkiv) jämte en genom rika detaljer åskådlig och tidstypisk bild av den pingstdagsafton, som i den bekante astronomen Sigfrid Forsius' malmgård började så idylliskt med tillredande av »sallat och en liten aftonmåltid» och slutade så dystert med, att Hjorten blev »stucken». Redan denna studie ensamt borde kunna särskilt locka läsare — så mycket mera hela den lärorika och roliga boken, en betydande och givande kulturhistorisk guldgruva.

B. H—d.

— Victoria Benedictsson (Ernst Ahlgren), *Dagboksblad och brev*, samlade till en levnadsteckning av Axel Lundegård. Andra bandet. Stockholm, Alb. Bonniers förlag, 1928.

Det nyss utkomna andra bandet av *Dagboksblad och brev* ger icke mycket av Ernst Ahlgren, mindre än den tidigare upplagan, då en del där intagna saker fått plats i Victoria Benedictssons *Samlade skrifter*. Det är nästan uteslutande Victoria Benedictsson vi här möta. Även det kapitel, som bär överskriften Ernst Ahlgren, innehåller dokument, som ur psykologisk synpunkt höra in under det drama — kärleksförhållandet till Georg Brandes —, som utmynnade i självmordet. Bättre än fört kan man nu konstatera, att det tidigare urvalet var väl gjort.

Nyttillkomna äro de meddelade breven till Georg Brandes och till Ellen Key. Att de förra kunnat meddelas beror på, att Victoria Benedictsson efterlämnat dem i avskrifter.

Det väsentliga av utvecklingsgången som av slutkrisen förelåg redan. Vad den utvidgade upplagan därutöver ger tyckes vid ett första intryck snarare förbryllande än förklarande, vad ovan antydda drama beträffar, förbryllande genom kronologien nämligen. Med den desillusionering inför lidelsens föremål som uttryckes (s. 254—256) redan i juli 1887, synes möjligheten föreligga att hon kämpat sig fri.

Hon förmådde det ej. Intellektuellt var hon lika fascinerad som

förut, blint dyrkande, och det jämförelsevis rikliga bifall, som kom hennes litterära produktion till del från andra håll, gällde för henne icke gentemot den »högsta domstol» hon trodde på. Litterärt lät hon sig fullständigt maktstjälas. Hon arbetade, men hon hade mist all förmåga av överblick och värdesättning av, vad hon frambringade.

Under fortsättningen av sommaren 1887 visar det sig, hur hon ännu står under förtrollningen. På hösten återvänder hon till Köpenhamn.

Hennes auktoritetstro gentemot naturalisterna tilltog, stängde horisonten och hindrade nya anknytningar. Under första Paris-besöket drogs hon till Jonas Lie. Före det andra har hon kommit därhän att i *Et Samliv* se en tråkig uppbyggelsebok. I pressdiskussionen om sedlighetsfrågan, i samband med Björnssons fälttåg mot polygamien, bidrog hon med en protest mot »sedlighetsterrorismen» — detta under det hon själv sönderslets av kval genom erfarenheten av vad det var för »en engiftesnatur att älska en, som av natur, vana eller uppfostran är polygamist». Hennes etiska omdöme var icke fritt, lika litet som det litterära. I intetdera avseendet kunde hon stödja sig på något, som hon stämplade såsom tillhörande »högern».

Under bokens lopp träder utgivaren nästan helt och hållet tillbaka. Även behöfliga upplysningar förvisas till »randanmärkningar» i slutet. Han lämnar ordet åt Victoria Benedictsson själv. Vad hon skriver får göra sin egen verkan, ostörd av kommentarer. Mer än förut äro själva de skriftliga dokumenten en palimpsest, där man läser en helt annan själstext under den, som hennes penna formar i orden. Så i de regler för uppförandet mot Lundegård, som hon formulerar åt sig, strax innan förhållandet till honom av sig själv träder i andra planet för en ny eggelse. Så i den lidelsefulla självständighetsförklaringen till Esselde.

Mest nära kommer man henne i denna volym kanske i några av breven till Ellen Key, där hon är fullt omedelbar, lekfyllt lycklig utan den ton av burschikos slängighet, som verkar skorrande. För att icke uttrycket »komma nära» skall missförstås, måste jag tillägga, att det naturligtvis är i de stora avgörelsestunderna, inför döden, som man får se djupast in. Då falla alla tillärda glosor av och hon blir helt sig själv. Man lyssnar i gripen vördnad. Men detta kallar jag inte att komma nära. Man lyssnar, på avstånd, på denna sidan dödsflodens strand, till en människa, som just kastar loss.

Hilma Borelius.

— Bernhard von Beskows *Levnadsminnen* utkommo första gången 1870. Det nytryck, som utsänts i Norstedtska förlagets serie »Memoarer och resor», är försett men inledning av Frédrik Bök, som om dessa minnen säger, att de tryggt kunna kallas »de spirituellaste, roligaste, elegantaste memoarer, som skrivits på svenska». Även om man är litet skeptisk inför så superlativa uttryck måste villigt medges, att detta är en klassisk bok och väl värd ny framgång. Beskows ganska enastående ställning som grand seigneur och litterat gävo honom rika tillfällen att se och studera människor, och hans fina begåvning

kommer till sin rätt, då han fäster sina intryck på papperet. Egentligen skulle man emellertid gärna sett, att den nya upplagan hade fått någon saklig kommentaravdelning, t. ex. under form av anmärkningar i slutet som vägledning i detta persongalleri, som ju 1928 synes vida mera fjärran än då B. skrev, men så har ej skett; likaså saknas register.

B. H—d.

— Dr Carl Forsstrands *Mina herrgårdsminnen* (Sthlm, Hugo Gebers förlag, 1928) innehåller, som titeln anger, personliga hågkomster och ansluter sig till trenne tidigare minnesböcker av F:s hand. Den miljö, som nu skildras, hänför sig med undantag för det halländska Skottorp, till uppsvenska herrgårdar på olika håll. Från ett par Lidingöställen för F. läsaren till familjerna Otto Löwen på Häringe och Claës Raab på Nederäng, vidare till det Hamiltonska Boo på 1870- och 80-talen samt Forsmark, Virsbo, Fagersta och Ferna. Andra kapitel ägnas åt bl. a. det Gripenstedtska Nynäs, excellensen Fredrik von Essens Kavlås, baroniet Adelsnäs, Ericsberg under frih. Carl Carlson Bondes tid, riksheraldikern C. A. Klingspors Näsby och greve von Rosens Rockelstad. Slutligen följa Tistad, Ökna, Hedenlunda och Högsjö, Stavsund, m. fl. ställen.

Herrgårdsminnen blev Forsstrands sista bok, i det han 74-årig avled den 2 dec. 1928. Ursprungligen zoolog övergick F. småningom till personhistoria och skrev som bekant ett stort antal arbeten, som huvudsakligen beröra kretsar i Stockholm med omgivningar under rokokon och gustavianska tiden. Sedan flera år var han Svenska Linnésällskapets sekreterare och redigerade nio årgångar av dess årskrift.

— Louise Gyllenstierna, *Minnen från mor och mormor*, samlade och utgivna. Sthlm, Alb. Bonniers förlag, 1928.

Friherrinnan Gyllenstierna på Bjersgård har med kortare tillägg utgivit tre släktdokument. Det ena är en resedagbok 1832—33 över ett besök i Paris och författarinnan var den 18—19-åriga Charlotte Wachtmeister, dotter till excellensen Hans Gabriel till Trolle-Ljungby och Årup. Hon blev g. m. greve Christian Dücker och är för senare Skånegenerationer mest känd som den allmänt vördade »Gamla grevinnan på Uddarp». Hon var icke utg:ans riktiga mormor, men fick detta namn därigenom, att hon tagit sig an sin föräldralösa systerdotter Lotten Duwall, bokens »mor», sedermera två gånger gift Barnekow. Arbetets andra avdelning innehåller två alster av den senares hand, det ena, »Minns du?», ett fingerat brev om livet å Trolle-Ljungby, det andra, »Gestalter», en rad minnesbilder, där bl. a. grannarna passera revy. Särskilt skildras Gyllenkrokarna från Sinclairsholm — »det mest solnedgående ställe, som finns», såsom en av dem sade — Rålamb på Ströö, baron Louis Wrede på Maglö, Dückers på Ellinge, »flickorna» Toll på Sörbygård, m. fl.

Det är icke någon betydande bok och ändå har den otvivelaktigt sin charm. Utgivningssättet är visserligen delvis bristfälligt, då det i första avdelningen ofta är svårt se, vilket som är utg:ans och vilket

som är resedagbokens reflexioner. Men besöket i Louis-Philippes Paris och bl. a. just vid hans hov, har många roande drag. Grevinnan Lotten Barnekows ofta i starkt personlig och omedelbar form givna berättelser och hågkomster torde likväl ha mer av intresse, bl. a. såsom rörande en närliggande miljö. Det är ganska uppmuntrande höra om stora män som små, och beskrivningen av »mostrarna» Coyet på Trolle-Ljungby, som ville ge ris åt lille Hans-Gabriel, sedermera excellensen, då han inlogerat en sugga med grisar under ett av de förgyllda spegelborden i kungsalen, har sina poänger. Många av grevinnan Lottens karakteristiker av egna samtida äro både väl och fint gjorda. Vacker är slutbilden av gamla Elna på Trolle-Ljungby, hon, vars sista ord på dödsbädden voro: »Är det redan afton, var har dagen blivit av?»

B. H—d.

— År 1910 offentliggjorde dåvarande majoren Peter Hegardt »*Biografiska anteckningar om släkten Hegardt*», vilkas författare, numera generalmajoren Hegardt, i år under samma titel utgivit en ny upplaga, till omfånget dubbelt så stor (III s. + en stamtavla) som den förra. Antalet medlemmar har också vuxit från 281 till 332, och ett alfabetiskt register tillagts, som omfattar ej blott ingiften utan även ättemedlemmarne själva. Ett särdeles rikt bildmateriel pryder boken, som nära nog verkar som ett porträttgalleri, i vilket blott de allra äldsta släktleden lysa med sin frånvaro. Rörande de olika grenarnes gemensamma ursprung hava forskningar verkställtts även från intresserat norskt håll. Ehuru full bevisning ej vunnits, hava dock de ernådda resultaten nära nog till visshet bestyrkt traditionen om de skilda svenska linjernas härstamning från bildhuggaren Josias Hegardt († 1639) som var bosatt i byn Hegard nära staden Tönder i Schlesvig. Det system förf. använt vid genealogiens redigerande är så till vida ovanligt, att han inom gängse tabelluppställning givit varje släktmedlem ett nummer, varigenom han identifieras. I den åtföljande stamtavlan äro blott dessa nummer angivna, varigenom tvivelsutan utrymme vinnes, men lättlästheten icke heller ökas. Delade meningar torde emellertid kunna yppas om lämpligheten att vid numrens utdelande strängt följa förstfödsrätten. Åtminstone finner sig anmälarne icke riktigt till rätta med en tabell, i vilken fadern betecknas med 1, älsste sonen med 2, men andre sonen med 191, beroende på att alla de mellanliggande numren representera de efterkommande till 2. Bland annat är ju tydligt, att på detta sätt något konstant nummer aldrig kan tillhöra ett flertal släktmedlemmar, ty det behövs ju endast, att en ny telning ser dagens ljus, för att dess grandonkel måste flyttas och hela stamtavlan göras om. Skall idéen fullföljas, lär vara nödvändigt att åtminstone inom levande ätter göra numren beroende av mindre växlande faktorer. Härvid blir valet av norm visserligen icke alldeles lätt, eftersom även en strikt kronologisk följd (efter födelsetid) kan tänkas spränga sifferordningen inom skilda kullar.

Aqut.

— *Gustav III och grevinnan de Boufflers*. En brevväxling från vänskapskultens tidevarv, utgiven av Beth Hennings. Stockholm, Hökerbergs förlag, 1928.

Grevinnan de Boufflers (född i Paris 1725, död i Rouen 1800) är ojämförligen den mest betydande av de tre vittra och spirituella societetsdamer, som under Gustav III:s första besök i Paris 1771 vunno hans vänskap och sedan hörde till hans korrespondenter. Som värdinna åt fursten av Conti stod hon hovkretsarna synnerligen nära och synes vid detta föga nogräknade hov ha åtnjutit en inflytelserik ställning. På denna tid, då breven till stor del ersatte tidningar, kunde därför hennes brev tillfredsställa den svenske konungens hunger efter nyheter från Frankrike, och här gällde det inte bara nyheter från hovet utan också från de politiska kretsarna, dit grevinnan själv genom bildning och intressen kunde räkna sig. Utg. av föreliggande brevväxling, fil. mag. Beth Hennings, som redan 1920 dokumenterat sig som sakkunnig inom tidens historia genom en bok om Gustav III och grevinnan d'Egmont, betonar med rätta, att konungen icke tillnärmelsevis så flitigt brevväxlat med någon utlänning som med grevinnan de Boufflers. Deras brevväxling utgavs redan år 1900 i Bordeaux av A. de Vivie, generalsekreterare i därvarande akademi för vetenskap och konst, som av en person fått sig tillsänd en samling avskrifter, dem grevinnan av någon anledning låtit verkställa efter Gustav III:s död. Boken, »Lettres de Gustave III à la Comtesse de Boufflers et de la Comtesse au roi de 1771 à 1791», fick en utförlig anmälan i Historisk Tidskrift 1902 av T. Westrin, som ansåg breven vara autentiska, om han också hade diverse anmärkningar mot utgivningssättet. Några av konungens 64 brev finnas i Gustavianska papperen, och grevinnans 123 brev fylla ett kvartband i denna samling.

Beth Hennings brevupplaga är avsedd för den stora allmänheten, och man får därför inte komma med anspråk på vetenskapligt utgivningssätt. Alla brev äro översatta, och Gustav III:s brev meddelas in extenso, men grevinnans till största delen genom referat. Utgivaren har dessutom enligt Alma Söderhjelm's exempel i fråga om Fersens dagbok inlett varje kapitel med en kortare resumé av det i breven skildrade händelseförloppet. Men då upprepningar inte alltid kunnat undvikas och referaten inte genom särskild stil skilja sig från breven, saknar man stundom överskådlighet. En uppställning med olika stilar enligt mönster av de engelska »life and letters», skulle av historiska skäl varit önskvärd och skulle helt säkert inte heller ur förläggarsynpunkt ha skadat bokens framgång.

Språket är värdat, om också störande tryckfel stundom uppträda, såsom då grevinnans sonson upprepade gånger kallas hennes dotter-son. Ett verkligt vanställande misstag kan anmärkas sid. 370, där det heter: »Mme de Tessé förde runt upprorets eldbrand som en verklig *Eumenides*»; i originalet står: »en veritable eumenide». Någon gång skulle man ha kunnat önska fullständigare personnotiser, t. ex. i fråga om namn, sådana som Dillon och Hautefort. Utgivaren har emellertid sett sig väl om i den tillgängliga litteraturen, och hon har med tillhjälp av originalen i Gustavianska papperen stundom rättat Vivies misstag

rörande datering och även tillagt exempelvis ett brev från hösten 1771, som saknas i det franska arbetet.

Grevinnan de Boufflers' brevväxling med Gustav III har förut varit använd av historieskrivningen, särskilt av Schück i hans 1905 utkomna bok »M. och Mme Staël. En äktenskapshistoria i brev». Det var ju grevinnan, som både å Staëls och Marie Antoinettes vägnar helt enkelt skötte underhandlingen mellan den svenske konungen och Necker rörande Staëls giftermål — för att dock snart känna sig bittert besviknen på sin skyddsling. Beth Hennings har emellertid fullkomligt rätt i att denna brevväxling inte på långt när ännu utnyttjats för Gustav III:s karakteristik såsom den hade förtjänt. Den iver, varmed konungen upprepade gånger inbjuder grevinnan till sitt land, och den frikostighet han alltid visar henne, tyder på en vänskap som ytterligare bestyrkes av den ohämmade förtrolighet, varmed han för henne framlägger de mest ömtåliga familjeförhållanden. Grevinnan har också återgåldat denna tillgivenhet med en värme, som t. o. m. stundom lyckas genombryta upplysningstidens korrekta stelhet och ger charm åt läsningen. Men på samma gång har säkert ingen av konungens vänner varit ärligare i sin f. ö. ganska skarpsynta kritik av hans politiska misstag, dem hon tycks ha väl reda på, även om konungen inte alltid brydde sig om att redogöra för sådant, som han visste skulle misshaga henne. Påtagligt är också, att grevinnans rapporter påverkat honom i revolutionsfientlig anda — därpå har jag i mina »Gustavianska studier», sid. 117, kunnat meddela ett betecknande bevis från slutet av år 1789. Tydligt har den gamla grevinnans vänskap med Gustav III även hos Gustav IV Adolf väckt en viss lojalitet — det finner man av den pension på tusen riksdaler, som Staël lyckades utverka åt henne, då hon mot slutet levde i allt knappare omständigheter.

Allt som allt får man vara utgivaren tacksam för att hon genom sin bok gett en värdefull tillökning åt Sveriges personhistoriska litteratur.

Lydia Wahlström.

— Ett betydande bidrag till höstens memoarlitteratur har Teodor Holmberg lämnat i »*Människor och kulturbilder från 1800-talet, knutna kring Lars Paulus Holmberg, kyrkoman och politiker*», (Sthlm, Alb. Bonniers förlag, 1928). Det är en biografi över förf:s fader, teol. dr L. P. Holmberg (1808—84), kyrkoherde i Gärdslov 1841, i Espö 1859, prost från 1847 samt riksdagsman 1851—58. Holmberg d. ä:s far var son av en skånsk häradspeleman och själv trädgårdsmästare på det Gyllenkrokska Svenstorp och sedan frälseinspektör på det Ramelska Tulesbo, också i Skåne. Lars Paulus fick sin utbildning som student i Lund, som informator hos baron Gyllenkroks på Sinclairs-holm samt som lärare och präst i Malmö. I sin förmans, den framstående prostens Anders Peter Gullanders familj fann han också sin brud, och sonen-förf. lämnar i detta sammanhang även en intressant biografi över morfadern Gullander. Sedan Lars Paulus i 10 år suttit i Gärdslovs pastorat fick han det betydelsefulla uppdraget som riksdagsman efter Thomander, som 1851 blivit domprost i Göteborg. Över hälften

av boken ägnas sedan åt skildringen av L. P. H:s riksdagstid. Varje verkligt bidrag till det sist förflutna seklets historia och ej minst dess riksdagshistoria, är av särskilt värde. Teodor Holmbergs vederhäftiga arbete med dess ingående upplysningar om 1850-talets politiska frågor bör ej blott vara en läsning för stunden, utan ihågkommas även för framtida studier angående denna tid. Sista kapitlet skildrar prosten Lars Paulus' senare år i Espö. Bland grannarna komma där med prosten Chr. Tegnér's i Källstorp, ett hem vars berömda son Esaias Tegnér d. y., den blidaste av stormän, alldeles nyligen skildes hädan vid hög ålder. 1882 tog L. P. H. avsked av sina församlingar och flyttade till Lund, där han två år senare avled. Förf. slutar med minnesord över Lars Paulus' maka och sin egen moder, Vilhelmina H., född Gullander, som »bar sitt silver på huvudet och sitt gamla guld i hjärtat». Teodor Holmbergs nya bok är vacker, varmhjärtad, historiskt värdefull och medryckande skriven.

B. H—d.

— Vivi Horn, f. Ankarcrona, *Herrarna till Runsa. Några drag ur släkten Ankarcronas historia.* Sthlm, Lars Hökerbergs bokförl., 1928.

Runsa ligger i Mälardalen av Uppland, åt Sigtunahållet, i en trakt, vars romantiska skönhet skildrats av en bygdens son, Love Almquist, bl. a. i Hermitaget och Grimstahamns nybygge. Den nuv. byggnaden är uppförd av Ebba Brahe. Godset köptes vid 1700-talets mitt av amiralen Theodor Ankarcrona. Hans fader, Thore Christophers, en affärsman, som hade del i källaren »Förgyllda Vinfatet» i Karlskrona, var son av en från Holland inflyttad köpman av tysk-böhmisk börd. Sedermera amiralen är känd som den Theodor Christophers, som 1715 förde Karl XII från Stralsund till Skåne och till belöning adlades 1717 och befordrades. Överstinnan Vivi Horn af Rantzien har som sin fädernesläkts historiograf lämnat en utförlig skildring, vars stil är underhållande och ledig, ibland kanske t. o. m. alltför ledig. Bokens svaghet är nämligen en väl stark benägenhet för novellistiska broderier. Då t. ex. förf:an av en gravplåtsinskrift över Margaretha Reenstierna, »en dygdig själ i en täck kropp», finner, att denna dam varit blond, måste slutsatsen verkligen skrivas på en alltför livlig fantasys konto. Flera rena sakfel förekomma också, men inga av större betydelse. Som helhet är boken både trevlig, innehållsrik och omväxlande. Mot slutet hamnar läsaren t. o. m. så pass långt från Runsa som på Söderhavsöarna. Men detta beror på en intagen reseskildring av sjöofficeren Johan Ankarcrona, som bl. a. beskriver Tahitis damer av »de rundaste former». Den exotiska utflykten saknar för övrigt visst ej intresse. Eljest fortskrider skildringen i boken från led till led. Den gamle amiralen, som på äldre dar skrev »Om Solblomme och Tobaksstjälkens nytta att upföda får», följdes av många Ankarcronor, och släktskapen med familjerna Sture, de Geer och Blixen-Finecke sätter starka spår i framställningen. Särskilt levande ser man Runsa under kammarherren Theodors, förf:ans farfaders, dagar, då nio söner

och en dotter växte upp där. Ett flertal vackra porträtt och bilder från Runsa, Boserup o. s. v., pryda boken.

B. H—d.

— Julius Juhlin, *Minnen*, I—II. Sthlm, Ahlén & Åkerlunds förlag, 1928.

Förre generalpostdirektören Julius Juhlin, som efter en arbetsrik ämbetsmannabana njuter sitt *otium cum dignitate*, har nedskrivit sina levnadsminnen och förståndigt nog ändrat sin ursprungliga avsikt att låta utgivandet anstå flera årtionden. Om man därigenom gått miste om en del skildringar från den inre politiken, så betyder detta mindre än att minnesanteckningarna i övrigt blivit tillgängliga, medan de ännu ha kvar sin friska aktualitet. Värdefullast och bäst berättade äro kanske barn- och ungdomsminnena. Man får däri följa den fattige och strävsamme östgötapojken *per aspera* — under hans tidigt börjande jordbrukssysslor, under de på umbäranden rika skolåren i Linköping samt under det trots fattigdomen sorglöst glada studentlivet i 1880-talets Uppsala. Sedan går färden raskt *ad astra* — rektor i Skara vid 32 års ålder, statsråd vid 45, postgeneral halvtannat år senare. Skaraminna äro både roande och instruktiva, från statsrådtiden fäster man sig vid initiativet till ångfärjeförbindelsen Trälleborg—Sassnitz, och postgeneralens berättelser äro mångskiftande. Intressantast äro kanske reseskildringarna från Ryssland i januari 1917 och våren 1924 samt kapitlet om författarens audiens hos Mussolini. Postkongresserna i Madrid 1920 och Stockholm 1924 relateras naturligtvis ingående. När lusten faller på författaren, sticker han plötsligt emellan med några utrikespolitiska reflexioner, ofta rätt temperamentsfulla, t. ex. när tanken på Nationernas förbund för ett ögonblick fördystrar hans eljest alltigenom ungdomligt skojsfriska humör.

V. S—g.

— *Kungl. Krigshögskolan 1878—1928*. En minnesskrift. Ivar Haeggströms Boktryckeri-A.-B., Sthlm 1928. 231 s. jämte bilagor.

Minnesskriften skildrar skolans tillblivelse och utveckling. Den skänker även inblickar i dess inre liv genom av elever från olika årskurser författade uttalanden om arbetet och karakteristiker av kurserna. Porträtt finnas av alla chefer, adjutanter och lärare samt gruppgrafier av samtliga kurser. Historiken innehåller även korta biografiska data om hela personalen, vartill kommer personregister.

F. W—t.

— Markis Claes Lagergren har till julen lagt en ny del, den sjunde, till sitt stora memoarverk, »*Mitt livs minnen*» (Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag). Den nu behandlade tiden är år 1884 och skådeplatsen huvudsakligen Italien (bl. a. intressant karakteristik av Leo XIII), men även resor i det övriga Europa, Nordafrika och Förenta Staterna få sina kapitler. Den illustrativa utstyrelsen är som alltid i Lagergrens böcker synnerligen rikhaltig och intresseväckande, hans memoarstil alltför känd för att åter behöva dryftas.

— Gleerupska universitetsbokhandeln i Lund har i år fortsatt den ena av sina hågkomstserier (se denna tidskr. 1927, s. 171), i det att som »Minnen från svenska läroverk, II» utgivits *Minnen från Växjö läroverk, upptecknade av forna lärjungar*, samlade och utgivna genom Ludvig Larsson. Växjö skola har ju av gammalt ett välkänt namn i svensk litteratur genom Samuel Ödmanns klassiska »Hågkomster från hembygden och skolan» (tr. 1:a ggn 1830). Lektor Larsson inleder själv den nya boken med en historik över skolans utveckling. Följa så 14 bidrag av olika författare, såsom akademiräntmästaren R. Eklundh, generaldirektören Hj. Nehrman, generallöjtnanten Herman och professorn Ewert Wrangel, professor C. A. M. Lindman, m. fl. Som avslutande kapitel står stationsinspektör S. L. Lengquists om häpnadsväckande gott minne vittnande »Genom 1860-talets Wexiö», en ovanligt fullständig person- och lokalinventering. Hela samlingen är för övrigt full av kulturinteriorer och roliga smådrag, ej blott för dem, som själva ha minnen från den gamla staden i Varend.

— Den av fil. dr Göran Lindblad redigerade kalendern P. A. N. (P. A. Norstedt & Söners förlag) innehåller som vanligt huvudsakligen novellistiska och lyriska bidrag. Ett par uppsatser av personhistoriskt intresse finnas dock även med. Sålunda har Knut Hagberg skrivit en essay om Cecilia Vasa. Av hennes historia är väl episoden med Johans av Ostfriesland fönsterklättring den allmännast kända. F. Ödberg skrev 1896 en biografi och H. Wieselgren 1900 en studie över henne. Därtill kommo nya upplysningar i en 1896 i England publicerad och 1926 åter (bättre) utgiven berättelse av en präst, James Bell, om Cecilias besök hos drottning Elisabeth 1565. Hagberg återberättar lättläst och roande denna Englandskrönika. Besöket började under hjärtliga former men fick ett mindre angenämt slut genom C:s högmod, misstänksamhet och ekonomiska lättsinne. Den sköna markgrevinnan ådagalade nämligen bl. a. en fullständig oförståelse inför orsakssammanhanget mellan sina många beställningar och de sedermera presenterade räkningarna och såg i de lurade Londonköpmännens upprörda harm endast försök till tarvliga trakasserier. — Vidare lämnar F. U. Wrangel under titeln »Societetsfolk i Stockholm på 1840-talet» text till 10 roliga teckningar av Fritz von Dardel.

B. H—d.

— Marika Stiernstedt, *Mitt och de mina*. Sthlm, Bonniers förlag, 1928.

Med sin senaste bok har Marika Stiernstedt lämnat fiktionen och talar direkt om verkligheten sådan den återspeglas i hörsågner och minnen om släkt och barndomsår. På modernet härstammar hon från gamla polska adelsätter, delvis från dalmatinsk köpmannaaristokrati, på fädernet ytterst från borgarfamiljen Thesleff i Viborg. Skildringen av modernesläkterna är nog bokens värdefullaste del; den illustreras av många intressanta episoder ur den polska godsägareadelns liv och leverne i det gångna århundradet. Som så ofta i memoarer äro episoderna lika roliga som huvudhandlingen. Här möter man t. ex. en dam från Polens ancien régime, klädd i siden med bräm av svandun men

grova skor, omgiven av sachsiskt porslin och vägglöss. Den lantliga idyllen förmörkades ej sällan vid konflikten mellan ryskt förtryck och polsk patriotism.

Andra avdelningen antyder ätten Stiernstedts äldre historia och skildrar mera ingående författarinnans fader, slutligen generallöjtnanten Wilhelm Stjernstedt, och hans lyckliga hemliv, som visserligen då och då företedde den hos överklassen ej sällsynta öoverensstämmelsen mellan yttre glans och penningbekymmer. Genom faderns förflyttningar till Hälsingborg, Stockholm och Uppsala kom familjen med i olika sällskapskretsar.

Slutet av boken behandlar författarinnans barndom, och det är historien om en begåvad flicka, som lidit av isolering: annan tro än andra barn, utländskt påbrå, förflyttningar till främmande miljöer. I hemmet synes man ha talat mest lika mycket franska som svenska, och boken avslutas med författarinnans lyckliga år i en fransk klosterpension. Detta franska inslag är väl orsak till att även polska förnamn fått en fransk form och att namnet på en släktgård i Ukraina, Hopczyca, konsekvent men meningslöst stavas Hopczyça. Mödernesläkten hade många beröringspunkter med Frankrike, och boken ger bl. a. en värdefull biografi av Balzacs ryktbara maka, som var moster till författarinnans mormor.

»Mitt och de mina» är givande ur kulturhistorisk synpunkt men även av genealogiskt intresse. Boken illustreras av en mängd porträtt och andra fotografier. De bifogade stamtavlorna visa ett av de många fall, då svensk adel delvis härstammar från utländsk; här utmynna polska adelsätter i en svensk familj. Motsatt fall, polska ätter härstammande från svenskar, kunde vara väl förtjänt av en sammanfattande undersökning. Flera polska släkter leda sitt ursprung från svenska deltagare i gångna århundradens strider i Polen. Sålunda härstammar en av Polens främsta lexikografer, S. B. Linde, från en av Karl X Gustavs bussar, och rec. träffade en gång i Galizien en ung dam, som med stolthet nämnde en av Lewenhaupts krigare som sin anfader, fast det svenska namnet utbytt mot ett slaviskt.

Artur Almhult.

— Norstedts förlag har utsänt en ny årgång, den nionde, av sin välkända biografiska handbok *Vem är det?* Ehuru det endast är två år sedan dess senaste årgång kom, har den nya att bjuda på inte mindre än omkr. 300 nya biografier, vilken stora ökning emellertid helt naturligt inte kunnat vinnas utan slopande av ett betydligt antal förut medtagna.

Som bekant saknar *Vem är det?* icke utländska förebilder. Somliga av dem ha en ganska värnadsvärd ålder, t. ex. den stora brittiska *Who's who?*, som 1928 kom med sin åttionde årgång. Den danska *Kraks Blaa Bog* har utgivit sin nittonde årgång s. å., den amerikanska *Who's who in America* sin femtonde för 1928—1929 och Tysklands *Wer ist's* den nionde 1928. Övriga länder äro ej så väl tillgodosedda. I Frankrike kom sista upplagan av *Qui êtes-vous?* 1924, i Finland är den senaste *Vem och vad?* av 1926 och i Norge har sedan 1912 icke ut-

kommit någon ny *Hvem er hvem?* Och i t. ex. Nederländerna, Belgien och Italien saknas alldeles motsvarighet till dessa arbeten.

I likhet med de utländska förebilderna gör *Vem är det?* naturligtvis icke anspråk på att meddela några biografier i detta ords strängare mening eller lämna några som helst karaktäristiker av de där intagna personerna. »Det söker» — för att citera E. Thyselius i förordet till första upplagan 1912 — »att tjäna till, så att säga, en identifierings- och minneshjälp i fråga om ett antal nu levande svenska män och kvinnor, vilka genom sin plats i samhället, sin verksamhet eller av andra anledningar kunna anses mera varaktigt eller övergående tillhöra de mera bemärkta, till dem, vilkas namn man oftare möter i pressen, i offentliga förhandlingar eller i talet man och man emellan».

Redaktionen har gått till väga så, att de personer, som medtagits, själva fått lämna uppgifterna. Detta har naturligtvis lett till en viss ojämnhet och bidrar visst inte alltid till större korrekthet men fritar ju väsentligen redaktionen från anmärkningar i sådana hänseenden. Man kan således inte av det utrymme, som tillmätts den ene och den andre, draga några slutsatser rörande deras inbördes betydelse eller förtjänster, en gradering, som på många punkter skulle bli högst missvisande. Man jämföre t. ex. Ivar Kreugers biografi med många andras! Kanske kunde man dock önskat, att red. här och där företagit en större utjämning av de inbördes proportionerna. Ett alltför starkt, ibland väl svårbegripligt förkortningssystem är också en svaghet, som man kunde hoppas se åtminstone mildrad i nästa upplaga. Som en praktisk och lätthanterlig uppslagsbok är *Vem är det?* av största värde för arbetet på redaktioner, kontor och ämbetsverk och bör ha intresse för var och en, som i sin verksamhet kommer i beröring med människor av olika slag.

E. S.

— *Svenska jägmästare*. Porträttgalleri med biografier 1928 redigerat av Gunnar Wiström. Sthlm 1928. 342 s. Tr. i 700 numererade exemplar.

Då Hugo Samzelius 1899 utgav första delen av »Kongl. Skogs- och Jägeristaten, biografiska studier 1539—1898», framlade han resultatet av ett verkligt pionjärarbete i skogsstatens personhistoria. Att detta i många avseenden var ofullständigt, insåg han själv mycket snart, ty redan 1902 var han färdig med en andra del, denna framförd till år 1900. Samzelius fortsatte emellertid vid sidan av annat arbete med stor framgång sina forskningar, och 1915 publicerade han »Jägeristaten, anteckningar om svenska världets skogs- och jaktväsen». Detta verk, som med full rätt anses äga bestående värde för skogsstatens personhistoria, följdes 1916 av ett mindre supplement. Därmed var hans verk avslutat. Han avled 1 maj 1918.

Skogsstaten har nu fått en ny biograf i jägmästaren Gunnar Wiström. Byggande vidare på den grund Samzelius lagt, meddelar Wiström biografier över samtliga nu levande jägmästare, som utgått från Skogsinstitutet eller Skogshögskolan intill år 1923. De ändrade förhållanden beträffande antagning till extra jägmästare, som därefter in-

trätt, motivera denna begränsning, som för övrigt betingats av den omständigheten, att anslutning från yngre årskurser ej kunnat erhållas. Av vid utgivningstiden avlidne jägmästare hava av särskilda orsaker medtagits 33. Då Samzelius tillämpade ett visst genealogiskt schema för sina biografier, — vilket schema redan då påpekades vara i viss mån ofullständigt — har det givetvis legat nära till hands för Wiström att använda sig av detsamma. Från personhistorisk synpunkt vill man dock numera — såsom fallet är i t. ex. jurist- och officersmatriklar — gärna i ett dylikt arbete även finna uppgift om tid för giftermål, hustruns födelseår och barn med årtal och data. Utgivaren har dock regelbundet medtagit ej blott hustruns utan även hennes föräldrars namn, vilka senare uppgifter endast undantagsvis finnas hos föregångaren.

Men hade man från textsynpunkt möjligen önskat något större utförlighet, så ha alla önskemål rörande den illustrativa delen blivit synnerligen väl tillgodosedda, och det är nog i många fall psykologiskt riktigt. Kårens medlemmar, spridda över hela vårt land och ofta boende långt bort i skogarna, finna säkerligen samhörigheten och gemensamma minnen från studietiden vida bättre belysta genom dessa förträffliga bilder än genom en text, som för den icke speciellt personhistoriskt intresserade kanske förefaller något torr. Jag har åtminstone ännu ej funnit ens någon genealog, som vill hänföra matriklar till skönlitteratur. Arbetet prydes dels av 587 porträtt, dels av skogsbilder efter original av professor A. Wahlgren, jägmästare J. Pauli m. fl., ävensom gruppbilder från flera skogsmöten. De ovanligt väl reproducerade fotografierna från Bjurfors, Klotten och andra verksamhetsfält från studietiden förhöja ytterligare det fördelaktiga intrycket av jägmästare Wiströms vackra och värdefulla bidrag till skogshögskolans nyligen firade 100-årsjubileum.

G. I.

— *Akerhielmska släktboken*. Akerhielmska ätternas öden under fyra sekler av Erik Åkerhielm och Nils Åkerhielm. Sthlm 1926. 396 s.

Få släkter hava framlagt en så rikt illustrerad släkthistoria som nu föreliggande. Icke mindre än omkring 400 bilder i ljustryck pryda arbetet, som dessutom erbjuder en mängd delvis på arkivforskning grundade förut ej bekanta uppgifter, men, då materialet är så rikt, är det helt naturligt, att ett och annat ännu återstår att komplettera och klarlägga. Sålunda har Tom Söderberg i Hist. tidskr. 1928 (s. 185—186) under titeln »En släktbok och ett släktarkiv» lämnat värdefulla uppgifter angående bl. a. Åkerhielmska släktarkivet på Margrethelund. Särskilt omnämns där förvarade papper, som härröra från statssekreteraren Samuel Åkerhielm, hans son riksrådet frih. Samuel Å. d. y., statsrådet frih. Gustaf Fredrik Å. och statsministern frih. Gustaf Åkerhielm. — Som bidrag till Akerhielmska släkthistorien må även följande få gälla.

Den 14 maj 1625 inskrevs vid Uppsala akademi *Magnus Jonæ Sudermannus*, och samma dag i Södermanlands nation *Magnus Jonæ Agriconius*. Hans äldsta dotter *Christina Månsdotter Agriconia* dog

på Baggetorp i Ripsa socken, ej »strax väster om Katrineholm», var med författaren sannolikt avsett Baggetorp i Västra Vingåkers socken. Uppgiften om Baggetorp i Ripsa socken förekommer hos Aurelius i »Strängnäs stifts herda-minne» (1785), som även säger: »Barnen äro: *Jonas*, hvilken kallade sig *Wahlberg*, Borgmästare i Schenninge; *Samuel*, adlad under namnet *Akerhielm*; — — — —.» Karl af Schmidt, »Anteckningar om Röne härad. I. Alla Helgona kyrka» (1896) återger samma uppgift, men K. A. Hagström, »Strengnäs stifts herdaminne», 2 (1898) skriver: »*Jonas Wahlberg*, död 1705, borgmästare i Skenninge, uppgifves och såsom son till kkoh. *Agriconnius*.» Slutligen meddelas av Örnberg, Svenska Ättartal 14 (1908): »*Jonas Wahlberg* (uppgifves [oriktigt] varit bror till statssekret. *Samuel Åkerhjelm*), f. (antagl. omkr. 1640) i Walsberga, † $28\frac{1}{8}$ 1705; — — — borgmäst. i Skenninge — — —.»

Gå vi så till universitets- och nationsmatriklarna finna vi i den första: »1660 in Junio *Johannes Andreæ Agricondii Suderman*. 1663 d. 8 Maj *Johan Agriconnius Sudermannus*»; och i den senare: »1660 d. 2 Jun. *Johannes Andreæ Wahlbergh*. In Matr. Acad. *Agricondii scriptus*. Domesticus Episcopi. Sacellanus i Skyldinge, mortuus An 1675. 1663 d. 8 Maji *Jonas Agriconnius* postea *Wahlberg* consul in Skänninge.»

Det må dessutom antecknas, att statssekreteraren *Samuel Åkerhielm* inskrevs som student i maj 1655 (ej 1657) såsom »*Samuel Magni Agriconnius Streng*. (Nob. *Åkerhjelm*).»

Med hänsyn till att *Samuel Magni* var född 1639 och blev student 1655, förde man kunna antaga, att *Johannes Andreæ*, student 1660, var yngre, och *Jonas*, student 1663, var yngst av de tre studenterna från Åker. Att *Samuel Magni* och *Johannes Andreæ* ej kunnat vara bröder, är likaledes klart. Örnbergs uppgift att *Johannes Andreæ* son *Johan* intogs i Linköpings skola 1684 $16\frac{1}{2}$ samtidigt med *Jonas* son *Jonas*, tyder på att här en nära släktskap förefunnits. Det torde därför ej vara för djärt att antaga, att *Jonas* fader hette *Anders*. Huruvida denne *Anders* stått i någon släktskap med *Jon Månsson* i Skäggesta må lämnas oavgjort, men möjligt är det, enär det 1542 fanns en *Lasse Andersson* i Skäggesta.

G. I.

— *Meddelanden från Kungl. Akademien för de fria konsterna* 1928 innehålla bl. a. korta minnesrunor över *Emerik Stenberg*, F. G. A. Dahl, *Agi Lindegren* och *Axel Tallberg*, beskrivning av minnesfesten över *Tessinarna* 10 april 1928 m. m. Akademiens arkiv har ökat med 33 brev från greve *Georg von Rosen*. Årsboken prydes av 7 vackra planscher, bl. a. av *Emil Östermans* från porträttsynpunkt intressanta »I min atelier» samt *Joakim Skovgaard*s mosaikmålning i Lunds domkyrkas korabsid.

— Från *Statens Historiska Museum* har red. mottagit följande meddelande.

Museet kommer att under tiden 5—27 jan. 1929 i Liljevalchs 19†—282697. *Personhist. tidskrift* 1928.

Konsthall, Stockholm, anordna en utställning av kyrkliga textilier, såväl historiska som moderna, sammanbragta ur museets egna förråd och genom lån, bl. a. från skrudkammare i landets katedraler. Såväl synnerligen förnämliga medeltida textilier, som praktfulla dylika från barockens tid och många tagna under de svenska fälttågen i öster, komma att ingå i utställningen. För personhistoriskt intresserade torde denna vara av stort intresse, emedan flera av de utställda textilierna äro gåvor från medlemmar av kända adliga familjer. Donatorernas vapensköldar och initialer äro icke så sällan anbragta å de utställda föremålen, men tyvärr ha dylika sköldar och initialer icke alltid kunnat identifieras, varför utställningskommitterade med stort intresse komma att mottaga alla upplysningar rörande de fall, där katalogen anger att man icke kunnat fastställa proveniensen.

— Från *Svenska Porträttarkivet*, Nationalmuseum, har red. mottagit följande meddelande.

Insamlingsarbetet och uppordningen av det inkomna materialet till Svenska Porträttarkivet har nu nått så långt, att en komparativ bearbetning av de 22,000 porträtten kommer att göras under år 1929. Arkivets samlingar hållas därför fr. o. m. den 1 december i år tillsvidare stängda. Man beräknar emellertid, att den kommande bearbetningen ej skall behöva draga längre tid än ett år och att Svenska Porträttarkivets definitiva öppnande för den forskande allmänheten kommer att ske redan till nyår 1930.

— I tidskriften »Kultur und Leben», h. 1, 1927, har Genealogiska samfundets i Finland sekreterare, kamrer O s m o D u r c h m a n, bidragit med en framställning av »*Familiengeschichtsforschung in Finnland*». Uppsatsen innehåller såväl historik över den genealogiska forskningens utveckling i Finland, som ett stort antal nyttiga och väl sammanställda bibliografiska upplysningar.

— Den danska *Personalhistorisk Tidsskrift 1928* (49 årg., 9. Række, 1. Bind) har utkommit med h. 2 och 3. Av särskilt stort allmänintresse är ett bidrag i h. 3, »Den norske Adels Stilling i Forhold til dansk Adel», av Kammerjunker, Ekspeditionssekretær O. von Munthe af Morgenstjerne. Uppsatsen är föranledd av ett av norske byråchefen C. M. Munthe i 5 artiklar i norska Morgenbladet 1927 och 1928 offentliggjort angrepp på Danmarks Adels Aarbog med kritik dels av där publicerade norska släkters stamtavlor, dels av det förhållande, att där intagits en hel del släkter, »som udelukkende angaar Norge». Den danske förf. påpekar till svar på den första anmärkningen, att de norska släkttavlorna ständigt utarbetats med bistånd (och ibland nästan helt) av norska sakkunnige. Vad det andra spörsmålet beträffar lämnar v. Munthe af Morgenstjerne på över 20 sidor en intressant, sakrik historisk-juridisk utredning angående förhållandet mellan norsk och dansk adel. Han påpekar, att det givetvis fanns en norsk uradel (trol. äldre än den danska), delad i en högadel, Lendermandsätter, och en lägre, s. k. Høldsaristokrati. Av dessa släkter före dansk-norska

unionens tillkomst på 1380-talet, ha emellertid blott 3 varit upptagna i danska adelsaarbogen, varav, som det synes, en utan egentligt skäl. Övriga gamla norska ätter, som kalendern upptagit, äro alla sådana, som kommit upp på 1300-talet och fortlevat sedan Norge blivit knutet till Danmark. Som bekant gick emellertid den norska adeln oerhört tillbaka i antal och social ställning. Historiska auktoriteter ha påpekat det nära sambandet mellan detta ödesdigra försvinnande av Norges ledande klass och landets övergång från självständigt rike till dansk provins 1536. Däremot tilltog det danska elementet, och de få i högre samhällsställning kvarvarande norska ätterna gled o av sig själva in i gemenskap med den danska adeln. Redan före 1536 synes det statsrättsligt betonade uttrycket »indfødde norske Æddelinge» vika för det geografiska begreppet »Adelen i Norge», omfattande släkter av både norskt och danskt ursprung. 1450 uppräknas danska och norska riksråd om varandra. Efter Kristian I:s död 1481 göres en norsk framstöt, i det att de två råds-korporationerna nämnas skilda i kung Hans' handfästning 1483. I Kristian II:s handfästning 1513 åter har utvecklingen återgått till »Danmarks og Norges Riges Raad». Sammansmältningen mellan norsk och dansk adel har icke skett genom kungligt maktbud utan småningom utvecklats genom förhållandenas egen makt. Att denna sammansmältning, som börjat redan före 1536, under tiden 1536—1814 varit statsrättsligt sett alldeles genomförd, därpå ger v. Munthe af Morgenstjerne en hel rad av klagörande exempel.

Av tidskriftens övriga bidrag märkas följande. I h. 2 avslutar Henny Glarbo sin förteckning över Danske og norske Studerende i Padua» (jfr ovan s. 149), arkivarien H. Hjorth-Nielsen fortsätter »Uddrag af Biskop Jens Bircherods Dagbøger 1658—1707», underbibliotekarien Chr. Behrend publicerar prästen Kjeld Schyttes († 1680) »Levnedsoptegnelser», varjämte finnas bidrag rörande släkter med namnen Wessel (Tordenskiolds släkt), Lerche, v. Westen och Lange. I h. 3 finnas, utom v. Munthes uppsats, av underarkivarien H. C. Roede meddelade utdrag ur danska kansliregistranter ang. vissa testamenten 1699—1706. Dr Ellen Jørgensen skriver om ett fragmentariskt kalendarium från franciskanerklostret i Nysted. Kulturhistoriskt intressanta äro 3 klagobrev 1719—20 från styrmannen F. Helt under hans fångenskap hos sjörövare i Algier. Dessutom kunna nämnas genealogiska bidrag rörande släkterna Brobye, Wessel, m. fl. Båda häften innehålla litteraturavdelning.

B. H—d.

— Från Norsk Slektshistorisk Forening (jfr ovan s. 149) har red. emottagit föreningens 1927 påbörjade tidskrift, *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift*, som skall utkomma med två häften årligen och varav för 1927—28 nu föreligga fyra. Dessa utgöra tillsammans tidskriftens första band.

Tidskriften börjar med en redogörelse för föreningens stiftande 1926. Dess ordf., som från början var arkivarien S. H. Finne-Grønn, är (enl. h. 4) numera professor Halvdan Koht, dess sekr., som

ovan (s. 149) nämnts, overretssakförer Anthon Busch. I redaktionsutskottet sitta byråchefen C. M. Munthe, red. S. S. Meidell och sedan kort tid även arkivarien Einar Jansen. — I h. 1 märkas vidare bl. a. uppsatser om »Munk'erne av Gudbrandsdalen» (av arkivarien Finne-Grønn), den medeltida Losnaætten (av H. och P. P. Sollied), »Bjørnson'slegten og Bratt'erne» (av arkivarien E. A. Thomle; avslutad i h. 2) samt intressanta och vidlyftiga, heraldiskt och genealogiskt betydelsefulla studier av byråchefen C. M. Munthe ang. »Norske slegtsmerker», fortsatta i h. 2 och 4 (ännu ej avslutade) och försedda med flera plancher (vapenbilder). I avd. I ger Munthe en systematisk-heraldisk framställning. Med avd. II övergår förf. till de norska medeltidsätternas vapen och genealogier. Bland de många här nämnda släkterna kunna anföras den norska Gyldenløveætten på Østraat, den mäktiga äldre Sudreimsätten (Hafthore Jonssøns och Jon Hafthoresøns släkt, utgrenad i de svenska ätterna Roos af Ervalla — utdöd — och Roos af Hjelmsäter), ätten Bolt (m. stamtavla; rör bl. a. ärkebiskopen Aslak Bolt), m. fl. I h. 4 meddelar M. bl. a. rena genealogier över de medeltida högadliga Stovreim-, Tolga-, Hestbø- och Bjarkøy-Giske-ätterna. — I h. 2 märkes vidare en på landsmål skriven uppsats om »Galle-ætti i Millomalderen» (av arkivarien J. Agerholt) och en studie av Finne-Grønn om »Ringnes-ætten i Krødsherad». Av stort intresse i h. 3 är H. Sollieds »Gamle ætter i Sogn» (m. flera stamtavlor). Man har åter tillfälle konstatera, att i Norge förekommit många släkter med namn, som vi äro vana att betrakta som ganska typiska svenska adelsnamn, utan att dock någon frändskap mellan dessa norska och svenska ätter föreligger. Sålunda finner man bland Sogn-släkterna t. ex. en ätt Soop. Denna släkt var flera gånger ingift i den släkt Blix, vilken däremot förekommer i såväl Norge som Sverige. En gren därav blev norsk-dansk adelsätt 1712 med namnet Blixencrone; som bekant fanns även en svensk adlad gren med namnet Blixencron jämte en adlig Blix-gren samt den icke adlade grenen, vilken senare ju alltjämt blomstrar. Bland de i norska Soop-slakten ingifta nämnes också en Erik Eriksson Blix, f. i Sunne i Jämtland 1651 († i Norge 1711). En Sogn-släkt Bratt behandlas även, likaså en ätt Krag, m. fl. Efter flera andra bidrag avslutas h. 3 med norsk dödslista för 1924. — Av uppsatserna i h. 4 märkas bl. a. genealogi över slakten von Hadeln (av G. Mørch), förteckning över norrmän, som vunnit burskap i Köpenhamn 1683—1800 (av B. Tengnagel Jørgensen) och S. S. Meidells »En Krabbe-gaade» samt Munthes ovannämnda studier. — Man har skäl gratulera den nybildade norska föreningen till lyckad start.

B. H—d.

Frågor.

För en pågående bearbetning rörande Konstakademiens utställningskataloger vore undertecknad synnerligen tacksam för hjälp vid identifiering av nedanstående konstnärer (amatörer) och porträtt.

Konstnärer.

- Bruhn, Gustaf M., utst. 1811 kopior i olja av genretavlor.
 Carling, E. Christina, utst. 1822, 1824 kopior, svartkrita o. akv., landsk.
 Changuion, F. N., utst. 1822 akvareller.
 De la Tour (sannolikt hustru eller dotter till italienske ministern i Stockholm greve de la Tour), utst. 1873 självportr.
 Forssell, G., utst. 1807 broderi.
 Holtz, Johan, utst. 1822 Frälsarens bild.
 Jacobson, J. (S.?), norsk målare (?), utst. 1870 vinterlandskap.
 Kramer, J., tysk målare (?), utst. 1848 vy av Öresund.
 Lamm, Pincart David, utst. 1809 gubbhuvud i svartkrita.
 Luchou, Anette Fr., utst. 1807 skogslandskap i gouache.
 Löfman, fröken, utst. 1811 genrebilder »au crayon».
 De Mont-Val, utst. 1808, 1810 miniatyrer.
 Netherwood, G., utst. 1820 landskap i olja.
 Torstrup, C. (norsk målare?), utst. 1850 landskap i olja.
 Velcher, F. E., utst. 1808 broderi.
 Wickman, August, utst. 1824 akvarell.

Porträtt (inom parentes anges konstnärens namn och utställningsår).

- Bark, demoiselle (Wallgren 1826).
 Baum, kapten (Nonnen 1843).
 Berg, fru (Wallgren 1824).
 Bergman, änkefru (Linning 1809).
 Bjurström, demoiselle (Sparrgren 1808).
 Borg, P., överinspektör (Le Moine 1808).
 Bäck, demoiselle (Roos 1811).
 Collin, herr (Sparrgren 1807).
 Dahlström, H., M. o. S., fröknar (Röhl 1858).
 Falck, herr (Köhler 1808).
 Fock, fröken (Hagelberg 1802).

- Hallander, kapten (Rylander 1803).
 Hartman, fru (Bolinder 1799).
 Hellman, kommissarie (Bernedes 1801).
 Jacobson, f. Steffens (Jacobson 1877).
 Johansson, J., handl. (portr.-medaljong, Andersson 1875).
 Laurent, fröknar (Krafft 1815).
 Lefevre, herr (W. Krafft 1798).
 Lindquist (framliden) handelsman (Hansson 1815).
 Lindström, herr (Köhler 1807).
 Melin, fru (Roos 1806).
 Mirauban, A., mamsell (Rabe 1860).
 Mornej (Monrej), A. o. F., mamseller (Röhl 1853).
 Möller, kammarråd (dansk?) (Gertner 1870).
 Mörk, herr (Krafft 1809).
 Mörk, stadsmäklareson (Krafft 1808).
 Ramsay, baron (Rota 1807).
 Ramstedt, demoiselle (Roos 1806).
 Rodin, herr (Rylander 1804).
 von Rosen, major (Köhler 1804).
 Råberg, F., kvartermästare (Hörstedt 1807).
 Sandberg, demoiselle (Klint 1807).
 Schaf, språklärare (O. Olsson 1848).
 Ulfsparre, baron, kapten (Bolinder 1807).
 Wallin, demoiselle (Sandberg 1810).
 Zemenoff, Elis, fru (Roos 1809).
 » , Sophie fröken (Roos 1809).
 Åkerholm, A. B., handelsman (Bolinder 1807).
 Stockholm den 27 november 1928.

F. Wernstedt.
 Kapten.
 Engelbrektsgatan 29,
 Stockholm.

Insända böcker.

Från K. Akademien för de fria konsterna:

MEDDELANDEN FRÅN KUNGL. AKADEMIEN FÖR DE FRIA KONSTERNA. 1928.
Sthlm 1928. Stor 8:o. 102 + (1) s. + 7 pl.

Från Albert Bonniers förlag:

BENEDICTSSON, VICTORIA (Ernst Ahlgren), Dagboksblad och brev samlade till en levnadsteckning av Axel Lundegård. Andra bandet.

Sthlm 1928. 446 (1) + s. + 7 pl. o. 2 facs. Häft. kr. 11: 50.

BERG, RUBEN G:SON, C. J. L. Almquist i landsflykten 1851—1866.

Sthlm 1928. 561 + (1) s. + 1 facs Ill. Häft. kr. 16: —.

GYLLENSTIERNAN, LOUISE, Minnen från mor och mormor, samlade och utgivna. Sthlm 1928. 175 + (1) s. + 2 pl. Ill. Häft. kr. 4: 75.

HAMILTON, HUGO, Hågkomster. Strödda anteckningar. Sthlm 1928. 366 s. + 10 pl. Ill. Häft. kr. 10: —.

HOLMBERG, TEODOR, Människor och kulturbilder från 1800-talet knutna kring Lars Paulus Holmberg, kyrkoman och politiker. Sthlm 1928.

407 + (2) s. + 1 pl. Ill. Häft. kr. 9: 50.

PAULI, GEORG, Konstnärsväp. Vol. 1. Sthlm 1928. 240 + (2) s.

Häft. kr. 7: 50. — Vol. 2. Sthlm 1928. 268 + (1) s. Häft. kr. 7: 50.

STIERNSTEDT, MARIKA, Mitt och de mina. Sthlm 1928. 348 + (2) s. + 5 stamtavlor. Ill. Häft. kr. 9: —.

Från A.-B. C. O. Ekblad & C:o Bokförlag:

ADA RYDSTRÖM och GERHARD HAFSTRÖM, Boken om Tjust. Del 7.

Västervik 1928. (1) + 235 + (1) s. 16 pl. s. Häft. kr. 5: —.

Från Hugo Gebers förlag:

AHNLUND, NILS, Svensk sägen och hävd. Kulturbilder. Sthlm 1928.

247 s. Häft. kr. 6: 50.

FORSSTRAND, CARL, Mina herrgårdsminnen. Sthlm 1928. 246 s. Ill.

Häft. kr. 6: 50, inb. 9: 50.

TAUBE, SIGNE, f. WENNERBERG, Prostinnan. Brev och minnen av Gunnar

Wennerbergs moder, samlade. Sthlm 1928. 206 s. + 1 pl. Häft.

kr. 5: 75, inb. 8: 50.

Från Gleerupska universitetsbokhandeln, Lund:

MINNEN FRÅN VÄXJÖ LÄROVERK, upptecknade av forna lärjungar, sam-

lade och utgivna genom LUDVIG LARSSON. (Minnen från svenska läroverk, II). Lund 1928. 272 s. Ill. Kr. 11: 50.

Från Lars Hökerbergs bokförlag:

HENNINGS, BETH, Gustav III och grevinnan de Boufflers. En brevväx-

ling från vänskapskultens tidevarv, utgiven. Sthlm 1928. 390 +

(1) s. Häft. kr. 9: 50.

HORN, VIVI, f. ANKARCRONA. Herrarna till Runsa. Några drag ur släk-

ten Ankarcronas historia. Sthlm 1928. 416 s. Ill. Häft. kr.

9: 50, halvfr. bd kr. 15: —.

Från red. av Noraskogs arkiv:

NORASKOGS ARKIV. Bergshistoriska samlingar och anteckningar. (Om-
slagstitel: Noraskogs arkiv. Kulturhistoriska samlingar och anteck-
ningar om Örebro läns bergslager.) [Utg. av Erik Holmkvist.]
Bd 6. h. 1—3. Sthlm 1928. 363 s. + 1 pl. Häft. kr. 3:—
+ 6:— + 6:50.

Från Norsk Slektshistorisk Forening:

NORSK SLEKTHISTORISK TIDSSKRIFT utgit av Norsk Slektshistorisk Fore-
ning. H. 1—2, 1927, h. 3—4, 1928. [H. 1—4 bilda tills. bd
I.] Oslo.

Från P. A. Norstedt & Söners förlag:

BESKOW, BERNHARD VON, Levnadsminnen. Andra uppl. (Memoarer
och resor.) Med inledn. av Fredrik Böök. Sthlm 1928. Häft.
kr. 4:—, inb. i pappbd 5:—, i halvfr. bd 8:—.

LÆSTADIUS, PETRUS, Journal för första året av hans tjänstgöring såsom
missionär i Lappmarken. Del I—II. (Memoarer och resor.)
Sthlm 1928. Per vol. häft. kr. 4:—, inb. i pappbd 5:—, i halvfr.
bd 8:—.

NILSSON, MARTIN P:N, Hellas' arv. Sthlm 1928. 162 + (1) s. Ill.
Häft. kr. 4:75.

P.A.N. Vers och prosa. 1928. Sthlm 1928. 177 s. Ill. Häft. kr.
3:75, inb. 4:75.

PETRI, GUSTAF, Kungl. Första livgrenadjärregementets historia. Del I.
Östgötafänikorna till och med år 1618. Sthlm 1926. IX + 467
s. + 7 pl. + 1 karta o. 6 kartsquisser. Ill Häft. kr. 9:—, klot-
bd kr. 12:50. halvfr. bd 24:— — Del II. Östgöta regemente
till fot 1619—1679. Utarbetad under medverkan av Erik West-
man. Sthlm 1928. VIII + 499 s. + 4 färgpl. o. 8 pl. + 2 kartor
o. 11 kartsquisser. Ill. Häft. kr. 11:—, klotbd 14:50, halvfr.
bd 26:—.

VEM ÄR DET? Svensk biografisk handbok 1929. Sthlm 1928. 910 s.
Inb. kr. 10:—.

WRANGEL, F. U., Resor och resenärer i Frankrike. (Memoarer och
resor.) Sthlm 1928. 256 s. Häft. kr. 4:—, inb. i pappbd 5:—,
i halvfr. bd 8:—.

Från Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie:

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT, udg. af Samfundet for dansk Genealogi
og Personalhistorie. 49:e Aarg. (9. Række, 1. Bind.) Hæfte
2—3, 1928. Köpenhamn 1928.

Från Société suisse d'héraldique:

ARCHIVES HÉRALDIQUES SUISSES. Organe de la Société suisse d'héraldi-
que Årg. XLII (1928). h. 3. Ill.

Från red. av Scandia:

SCANDIA. Tidskrift för historisk forskning. Utg. av Lauritz Weibull.
Bd 1, h. 2. Lund 1928.

Från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien:

FORNVÄNNEN. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien under redaktion av Sigurd Curman. 1928, h. 1—5.

Från Wrangelska släktföreningen:

ACTA WRANGELIANA. Halvårsskrift. Halvårsskrift. 1928 Nr 1. Red. & exp.: Baron Wilhelm Wrangell, Reval, Lindenstrasse 2 A. Tr. Dorpat 1928. 64 s. + 1 pl. Ill. (Pren.-priset kr. 3:— för år, kan sändas till Prof. Ewert Wrangel, Lund.)

Från Västgöta nation, Uppsala:

VESTROGOTHICA. Skriftserie utgiven av Västgöta nation i Uppsala. I. Uppsala 1928. 60 s. Ill.

Från Åhlén & Åkerlunds förlag:

JUHLIN, JULIUS. Minnen. I—II. Sthlm 1928. 1—336, 337—616 s. Ill. Häft. kr. 7:50 pr del.

Från förf. eller utg.:

DURCHMAN, OSMO, Familiengeschichtsforschung in Finnland. (Särtr. ur Kultur und Leben, Monatsschrift für kulturgeschichtliche und biologische Familienkunde. Heft 1, 1927. Verl. v. Karl Hofer, Schorndorff, Württemberg.) 12 s.

ESSÉN, ÅKE W., Johan Liljencrantz som handelspolitiker. Studier i Sveriges yttre handelspolitik 1773—1786. Akad. avh. (Sthlm). Lund, Gleerupska univ.-bokhandeln. 1928. XIX + 261 s. Häft. kr. 5:—.

HEGARDT, P., Biografiska anteckningar om släkten Hegardt. Malmö, Envalls bokh. i distr., 1928. III s. + 1 stamtavla. Ill. Häft. kr. 10:50.

PETERSSON, A. G., Släkten Smedberg. Hantverkarläkt från Karlskoga bergslag. Genealogiska och kulturhistoriska anteckningar. (Omslagstitel: Släkten Smedberg från Karlskoga bergslag.) Kristinehamn 1928. 19 s. (inkl. 1 stamtavla). Ill.

WISTRÖM, GUNNAR, Svenska jägmästare. Porträttgalleri med biografier 1928. Sthlm 1928. Tr. i numr. ex. 342 s. + 4 färgpl. Ill. Kr. 40:—.

ÅKERHIELM, ANNIE, Anna Hierta-Retzius. En minnesteckning med stöd av efterlämnade papper . . . under medverkan av MARIA CEDERSCHÖLD, ELISIF THÉEL m. fl. Sthlm 1928. 4:0. 309 s. + 1 pl. Ill. Häft. kr. 15:—.

PERSONREGISTER. †

- Abelin, Mats Hansson, 105.
Abelin, Matthias, kyrkoherde, 105.
Abelin, Michaël, kyrkoherde, 105.
Abrahamson, Christian, trumslagare, 70.
Abrahamsson, Petter, härads-
hövding, 234—244.
Abramson, Axel Nathanael,
grosshandlare, 38.
» Ellen, 38.
Achrelius, Daniel, prof., 54.
Adlercrantz, Johan, amiralitetskommissarie, 60.
» Johan, pastor, 60.
Adlercreutz, Karl Johan, 120.
Adlerstén, Jöran, landshövding, 68.
Afzelius, släkten, 137.
» Carl, disp., 137.
Agerholt, J., arkivarie, 272.
Ahlson, Albertina Christina, 29.
Ahlström, Carolina, 210.
Ahlund, Nils, professor, 177, 185, 256.
Alan, Jacob, kaplan, 98.
Alander, Christiernus, professor, 68.
Alanus, Jacob, kaplan, 98.
Albin, Christina, 59.
» Nicolaus, kyrkoh., 59.
Almhult, Artur, fil. lic., 266.
Almquist, Joh. Ax., arkiv-
råd, 4, 154.
» H., riksarkivarie, 20.
Almqvist, Karl Gustav, komminister, 251.
Alstrin, Anna Elisabeth, 82.
» Erik, biskop, 82.
» Laurentius, prost, 82.
Aminoff, J. F., greve, generalmajor, 132.
Amnorin, Ida Sophia, 215.
Amundsdotter, Brita, 55.
Anckarstierna, Cornelius
Thijssen, frih., v. amiral, 45.
Andersson, Börje, 3.
» Emma Vilhelmina, 30.
» Jon, 157, 162, 165, 166, 169.
Ankarcrona, släkten, 51.
» Johan, sjöofficer, 263.
» Theodor, amiral, 263.
» Theodor, kammarherre, 263.
Ankarstjerna, Cornelius, amiral, 60.
Annerstedt, Claes, universitetsbibliotekarie, 21, 144, 196.
Appelbom, Paul, överlöjtnant, 57.
Aquilonia, Sophia, 70.
Aquilonius, M. B., prost, 70.
Armfelt, Carl Gustaf, 223.
Arrhenius, Jakob, professor, 71.
» Lars, professor, 26, 84.
» Per, prost, 26.
Arvid Västgöte, fogde, 167.
Arosenius, Marie Louise, 214.
Arvidsson, Inge, 157, 162.
Aschlovius, Johan, pastor, 45, 49, 51.
» Nicolaus, 40, 42.
Asp, Jonas, kapten, 60.
August av Oldenburg, storthertig, 247.
Backman, Stig, 145.
Bäckstadius, Carl, kyrkoherde, 80, 82.
Bäckstadius, Nils, kantor, 82.
de Baer, Fr.-Ch., pastor, 192.
Balzac, förf., 266.
Banér, Carl, 129.
Bastian, Catherine, 211.
» George, 211.
Baudot, 193.
Baumgarten, Anna Lovisa, 28.
Beckman, Anders Fredrik, biskop, 251.
Beevers, Harold, 38.
Behrend, Chr., underbibliotekarie, 149, 271.
Bell, James, präst, 266.
Belt, Norma B., 212.
» Robert, 212.
Benedictsson, Victoria, 138, 257.
Bennet, Annie Marie, 211.
» Charles Augustus, 211.
Benzelius, Erik d. y., ärkebiskop, 71.
» Henric, professor, 92.
» Henric, ärkebiskop, 91, 102.
Berch, Anders, 252.
Berg, Carl, 148.
» P. G., 17.
» W., 2, 14, 16, 18.
Berg von Linde, Otto Adrian, 203.
von Bergen, Carl, kyrkoherde, 78.
» Hedvig Sophia, 78.
» John, amiralitetskommissarie, 78.
Bergendal, G. P., överläkare, 145.
Bergengren, Eleonora Wilhelmina, 82.
Bergström, Hans, prost, 110, 111, 112.

† Utarbetat av G. E.

- Berggren, Jonas, vinskänk, 208.
- Bergius, Bengt, bankokommissarie, 197.
- » E., kyrkoherde, 3.
- » Laurentius Andreæ, kyrkoherde, 67.
- Bergklyft, Anna Sophia 208.
- » Christina Elisabeth, 208.
- » Nils, tullnär, 209.
- Bergman, Anna Kristina, 214.
- » Torbern, 190—201
- Bergquist, Nils, landskamrer, 32.
- Bergström, Carl Gustaf, professor, 82.
- » Johan, postmästare, 80.
- » Johan, rådman, 87.
- » Petrus, kyrkoherde, 80.
- Beronia, Sara Sophia, se Björnstierna, 110.
- Beronius, Magnus, ärkebiskop, 110.
- von Beskow, Bernhard, 199, 258.
- Bexell, S. P., 17.
- Bielke, C. G., greve, landshövding, 233, 242.
- Bilberg, Gustaf Otto, 1, 11.
- » Johan, professor, 53.
- Bill, Anna Märta, 35.
- Billberg, Benedicta, 116.
- » Elias, häradsprost, 126.
- Billing, Gottfrid, biskop, 127, 128.
- » Hans, klockare, 85.
- » Hedvig Wotelia (Botilla) 86, 122.
- » Johan, kyrkoherde, 85.
- » Johannes (Johan Gabriel), e. o. hovpredikant, 86.
- » Olof Nathanael, konteramiral, 86.
- » Petronella, Cecilia 86.
- » Thomas, amiralitetskapten, 86.
- Bircherod, Jens, biskop, 271.
- Bjarköy-Giskeätten, 272.
- Bjurholm, Pehr, bryggare, 33.
- Björkander, Jonas, mag., 84.
- Björkman, H., ingenjör, 147.
- » Pehr, kyrkoh., 126.
- Björkquist, Manfred, 136.
- Björnson, släkten, 273.
- Björnstierna, Sara Sophia, 110.
- Blekingdahl, Daniel, kapellan, 44.
- Blix, släkten, 272.
- » Erik Eriksson, 272.
- Blixencron, släkten, 272.
- Blixencrone, släkten, 272.
- von Blixen-Finecke, C. Fr., frih., utrikesminister, 205.
- von Blixen-Finecke, Fr., frih., hovjägmästare, 205.
- von Block, M. G., läkare, 7.
- Bobé, Louis, ordenshistoriograf, d:r phil., 149.
- Boëthius, Axel, 148.
- » Bertil, förste arkivarie, 154.
- Bo Jonsson, se Grip.
- Bolander, Henry Nickolas, intendent, 211.
- Bolt, släkten, 272.
- Bonde, Carl Carlsson, frih., 259.
- Borelius, Hilma, docent, 139, 258.
- Borgström, Jonas, kommissionslantmätare, 35.
- Boström, E. G., 127.
- » H. J., kansliråd, 147.
- de Boufflers, grevinna, 261.
- Brahe, Ebba, 263.
- Brak, Ida, 180.
- Brandberg, Barbro, 87.
- Brandes, Georg, 257.
- Brandt, Olavus Andreæ, rektor, kyrkoherde, 64.
- Bratt, släkten, 273.
- Braun, Nicolaus Nicolai, biskop, 69, 79.
- Braunerhjelm, Ferdinand, hovstallmästare, 136.
- Bring, Sven, professor, se Lagerbring.
- Brobye, släkten, 271.
- Brock, Jöns (Johan), kyrkoherde, 126.
- Broström, Christina Maria, 82.
- » Johan, lantränsmästare, 82.
- Browald, Isak, överste, 1.
- Brulin, Herman, arkivråd, 130, 145.
- Brusenius, Daniel Olai, 45, 47, 48, 49.
- Bruun, John (Hans), kyrkoherde, 50.
- Burke, Elisabeth (Lizzie) Irean, 212.
- Bursman, Nils, kyrkoherde, 68.
- Busch, Anthon, overretssakförer, 149, 272.
- von den Busch, Gertrud Tobiasdotter, 24.
- Busck, Anders, konvojkommissarie, 3.
- Busck, Johanna Thalena, 35.
- Busk, Anders, rådman, 31.
- » Hedvig, 31.
- Butsch, A., biskop, 251.
- Bygdén, L., 33, 35.
- Bååth-Holmberg, Cecilia, 13, 14.
- Bäckström, Andreas, prost, teol. d:r, 109.
- Bäckstadius, Erik, kyrkoherde, prost, 111.
- Bäckström, Christina Charlotta, 37.
- Böök, Fredrik, 259.
- Capman, Jacob Henrikson, klockare, 47.
- Carlenius, släkten, 147.
- Carlson, Carl Johan, byggmästare, 37.
- » Josefina Lovisa, 37.
- Carlsson, Benedictus Jonas, prost, 126.
- » Holger, se Gera, 160.
- Carpelan, T. H., frih., 147.
- von Castanic, Gustaf, överstelöjtnant, 119.
- Castrén, släkten, 147.
- Cecilia Vasa, prinsessa, 247, 266.
- Cecilia av Oldenburg, storthertiginna, 247.
- Cederberg, A. R., prof., 147.
- Cederbom, L. A., lektor, 250.
- Cederhielm, Carl Gustaf, 135.
- » Eric, 135.
- » Germund, 135.
- » Germund Carl, president, 135.
- » Germund Ludvig, 135.
- » Josias, 240.
- » Mauritz, 135.
- Cederholm, Anna Lovisa, 37.

- Cederström, R., frih., 154, 182.
 Celsius, Olof, biskop, 117.
 Chorælius, Canutus, superintendent, 42.
 Christophers, Theodor, rådmän, 51.
 Clerck, Hans, friherre, president, 45.
 › Margaretha, 53.
 › Thomas Wilhelmsson, justitieborgmästare, 53.
 Coccius, kyrkobetjänt, 125.
 › Matthias, kyrkoherde, 44, 48, 49, 55.
 de Condorcet, marquis, matematiker, 194 ff.
 Cooper, Birdie Hannah, 212.
 de Cortilleon, Mary Adelaide Ainsa, 213.
 Corvin, Wilhelm, klockare, 89.
 Coyet, fröknar, 260.
 Crane, M. E., auditör, 72.
 Cronhielm, riksråd, 245.
 Cronström, Dagmar Charlotta, 29.
 Curlett, William, arkitekt, 211.
 Cutler, Fidelity, 212.
- Dachendorf, Paul, handelsman, 24.**
 Dacke, Elin, 168, 175.
 › Erik, 176.
 › Gisse, 176.
 › Jon, 176.
 › Lasse, 175.
 › Mariet, 172.
 › Nils, 155—189.
 › Olof, 168, 177.
 › Petter, 179.
 › Åke, 177.
 Dahl, F. G. A., 269.
 Dahlberg, E., riksråd, 44, 51.
 Dahlström, Nils Johan, djurläkare, 140.
 Dames, monsieur, 48.
 Dandenell, Axel, kamrer, 154.
 Danielsson, A. P., 128.
 von Dardel, Fritz, 265.
 de Jonge, Anders, bokhållare, 31.
 De la Gardie Magnus Gabriel, 254.
 Delbrück, Hans, prof., 145.
 de Pont, släkten, 147.
 Deügt, Petter, skeppare, 20.
- Dippel, 237.
 Douglas, A. W., 148.
 › G. O., officer, 254.
 Drake, Anna Johansdotter, 31.
 › G., 146.
 Drakensköld, Anna Catharina, 71.
 Dreijer, 121.
 Dreyander, Gabriel, kyrkoherde, 65.
 Durchman, Osmo, kamrer, 147, 270.
 Du Rées, Clara, 24.
 Durling, A. E., hovrättssekreterare, 180, 182.
 Duwall, Lotten, 260.
 Dücker, Christian, greve, 259.
 Dyker, släkten, 147.
- Edbom, Christina Catharina, 28.**
 Edling, Ernst Mauritz, kyrkoherde, 210.
 Edlund, Dan. Peter, skräddare, 37.
 Edman, Gustava Charlotta, 35.
 Ehrenberg, Margaretha, 68.
 Ehrenpreis, Johan, överstelöjtnant, 141.
 Eisen, släkten, 262—215.
 › Albert, 202.
 Eisenbletter, släkten, 252—205.
 › Johan Jacob, konstsnickare, 202—215.
 Ek, Olaus, komminister, 69.
 Ekdahl, Hulda Axelina, 214.
 › Karl Johan, handlande, 214.
 Ekeberg, Carl Gustaf, sjökaptan, 146.
 Ekelund, smed, 96.
 Ekenberg, Carl Magnus, vetterinär, 140.
 Ekerot, Anna, 27.
 Eklundh, R., akademiräntmästare, 266.
 Ekman, Conrad, 136.
 › Oscar, konsul, 136.
 › Oscar, godsägare, 133, 136.
 Ekström, Gerda, 29.
 Elander R., lektor, 139.
 Elers, Jacobina Maria, 122.
 › Johan, justitieborgmästare, 122.
- Elgenstierna, Gustaf, postkontrollör, 154.
 d'Eluyar (2 st.), 191, 198 f.
 Engelholm, Sofia, 67.
 Engeström, Johan, biskop, 78, 93, 116, 120, 122.
 Engström, Gunnar, kollega, 80.
 Erdmann, Thor Ludvig, distriktsläkare, 214.
 Erland, militiepräst, 46.
 Ericsson, Ernst, överste, 139.
 Erikson, Hans, timmerman, 69.
 Erixon, S., intendent, 133.
 Esberg, Johan, professor, 76.
 Esbjörn Skrivare, 174.
 Essén, Åke W., 251.
 von Essen, Fredrik, excel-lens, 259.
- Fabricius, Jacob, pastor, 92.**
 Fahnehjelm, L. A., superintendent, 42.
 Fairbanks, Ruth Pierce, 212.
 Falck, Carl, 66.
 Falk, underofficer, 102.
 Fant, J. E., 25.
 Faxe, Christina Margaretha, 109.
 › Wilhelm, kyrkoherde, 109.
 Fehr, pastor primarius, 247.
 Fehrman, C. G., medaljgravör, 254.
 Feif, f. Lagerbielke, Anna Christina, 94.
 Ferlin, Agneta Juliana, 35.
 › Olof, prost, 36.
 von Fersen, Axel, d. ä., 252.
 › Axel, d. y., 132.
 Feuk, Johan, 39, 41.
 Filenius, Nils, biskop, 108.
 Finne, Jalmari, skriftställare, 147.
 Finne-Grønn, S. H., arkivarie, 271, 272.
 Fischer, Michel, svärdfejare, 60.
 Fleege, Ericus, kyrkoherde, 68, 71, 73.
 Flemming, klockare, 106.
 Florin, Henrik, 41.
 Florinus, Henric, kyrkoherde, 55, 58.
 › Henric, d. ä., kyrkoherde, 54, 62.
 Folcher, Berge, superintendent, 42, 55, 60, 66.
 Forbus, Henric, kyrkoherde, 61.

- Forsberg, Dagmar, 30.
 Forsell, Svante, löjtnant 25.
 af Forsell, Carl, 17.
 Forssell, Nils, fil. lic., 12.
 Forstrand, Carl, fil. d:r, 146,
 259.
 Franc, Zachris, överstelöjtnant, 145.
 Franck, Johan, Fredric, pastor, 43, 81.
 Fredrik I, konung, 78.
 » III, konung, 15.
 » IV, konung, 14, 15, 16, 18, 19.
 Fredriksson, Nils, undervisningsråd, 142.
 Friberg, C. O., kyrkoherde, 250.
 Fris, Elin, Amalia, Charlotta, 38.
 Frodelius, Jonas, Martini, kyrkoherde, 75.
 Frodell, Anna, Sophia, 93.
 » David, 76.
 » Magnus, prost, 72, 75, 93.
 » Samuel, 76.
 Frykholm, Nils Th., 140.
 Fryxell, A., 6, 8—10, 16, 19.
 Fröding, H., 2, 3, 4, 10, 15.
 Frölich, kungl. råd, 216.
 Fult, Elias, husgerädmästare, 71.
 » Gustaf Adolf, pastor, kyrkoherde, 59, 71.
 » Hedvig, Juliana, 67.
 Funck de Tollbom, Anna, Elisabeth, 32.
 Furster, Anna, Christina, 120.
 Furusköld, Carl, Gustaf, advokatfiskal, 112, 113, 124.
 Fust, Thomas, se Nordenstierna, överstelöjtnant, 106, 124, 125.
 Gabel, Carl Christian, amiral, 79.
 Gahn, J. G., 196.
 Galleätten, 273.
 Gathe, Anders, Börjesson, redare, 3.
 » Anna, Thalena, 3, 35.
 » Christen, I, 3.
 » Erik, 3.
 » Lars, I.
 » Thala, 3.
 Gathenhielm, Christen, kommandör, 3.
 » Ingela, I—4, 12—14, 16.
 » Lars, I—20.
 Gedda, magister, 237.
 Gedeur, Gundborg, Fredriksdotter, 26.
 Geete, Robert, förste bibliotekarie, 144.
 Geijer, Anna, 53.
 Gertronsson, Holme, 173.
 » Sven, 173.
 von Gertten, Gustaf, Wilhelm, amiral, 99.
 Gera, Holger, Carlsson, lagman, 160.
 Getting, Simon, kyrkbyggmästare, 36.
 » Ulrika, Magdalena, 36.
 Gezelius, biskop, 218.
 Gjerdslovius, Nicolaus, kyrkoherde, 46.
 Glarbo, Henny, underarkivarie, fröken, 149, 272.
 Godberg, J. P., djurläkare, 140.
 Gottmark, Johan, kyrkoherde, 110, 111, 112.
 Gottschalk, Babette, Johanna, 211,
 » F., ingenjörsofficer, 211.
 Grade, A., lektor, 132.
 Grandorff, Daniel, compassmakare, 48.
 Granit, A. W., 147.
 Green, Eva, Lincoln, 211.
 » Julius C., 211.
 Grill, Anthony, grosshandlare, 121.
 Grim, medeltidsätt, 150.
 » Jens (2 st.), 150.
 Grip, Bo, Jonsson, 133, 134, 136.
 Groop, Catrina, 25.
 » Esaias, Olofsson, kopparslagare, 25.
 Grubbe, Gustaf, amiral, 98.
 Grund, Arvid, kyrkoherde, 58, 60.
 Grundberg, Dorothea, 26.
 Grundell, Daniel, artillerikapten, 76.
 Gräsbeck, släkten, 147.
 » A., med lic., 147.
 Grönwall, Andreas, professor, 84.
 Grönwall, F. W., hovrättsråd, 154.
 Gudmundsson, Sven, 175.
 Gullander, Ander, Petter, prost, 262.
 » Vilhelmina, 263.
 Gustav III, konung, 108, 192, 261.
 » IV, Adolf, konung, 247.
 » Vasa, konung, 158, 167, 168.
 » prins av Vasa, 247.
 Gyldenløve, norska släkten, 272.
 » Ulrik, Christian, dansk generalamiral, 77.
 Gyllenkrok, släkten, 259, 262.
 » K. A. J., häradshövdning, 182.
 » Maria, 252.
 Gyllenskepp, Carl, pastor, 89, 90, 92, 95.
 » Wilhelm, v. amiral, 92.
 » Wilhelm, Magnus, kyrkoherde, prost, 93.
 Gyllenstierna, kungl. råd, 216.
 » Louise, 259.
 von Hadeln, släkten, 272.
 Hägerman, Pehr, kyrkoherde, 59.
 Hafström, Gerhard, 155.
 Hagard, John, kyrkoherde, 3, 12, 13, 15.
 Hagberg, Knut, 266.
 Hagenius, Harry, Fredrik Eugén, Johanson, kamrer, 30.
 Hagman, kammarskrivare, 51.
 Hahn, Canutus, biskop, 50.
 » Jonas, kyrkoherde, 65, 75, 79.
 » Jonas, pastor, 56, 58, 61.
 » Måns, rådmann, 56.
 » Petter, professor, 56.
 Hallenberg, J., 184.
 Hallendorff, Carl, 127.
 Hallengren, Erland, kyrkoherde, 44.
 Hallström, Nils, superintendent, 42.
 Hamilton, Hugo, frih., landshövdning, 224, 228, 246.
 » Hugo, greve, landsh., 248.
 Hammar, Ingela, se Gathenhielm.

- Hammarberg, Brita Lovisa, 36.
- Hansson, Fredrika Josefina Wilhelmina, 28.
- › Olof, korporal, 70.
- Hargelius, Anders, kofferdikapten, 54.
- › Johan, fil. mag., 54.
- › Johan, kyrkoherde, 53.
- › Rebecka, 54.
- Harmens, Gustaf, professor, 94.
- Has, släkt, 150.
- Hasselhuhn, släkten, 24—38.
- Hasselrot, Mathias, prost, 251.
- Hauswolff, Christoffer, domare, 51.
- › Justus Christoffer, kyrkoherde, 43, 51, 53, 61, 66, 73.
- › Margareta, 107.
- Hazelius, Johan, lärtskrämaren, kapten, 208.
- Heckscher, Eli, 135.
- Hedin, Adolf, 127.
- › Einar, arkivarie, 216.
- Hedlund, veterinärelev, 140.
- Hedman, K., prof, 147.
- Heerdhielm, Henrik, vice president, 216.
- Hegardt, släkten, 260.
- › Josias, bildhuggare, 260.
- › Peter, generalmajor, 260.
- von Heideken, G., 136.
- Hellstedt, Lennart, 148.
- Helt, F., styman, 272.
- Henning, Ivar Pson, konsul, 205.
- Hennings, Beth, 261.
- › Paul, overretssagfører, 149.
- Henriksdotter, Amanda Vilhelmina, 29.
- Henschen, Wilhelm Peter, prost, 126.
- Hernquist, professor, 140.
- Hestbøtten, 272.
- Hildebrand, Bengt, red-sekreterare, 1, 154.
- › Hans, 256.
- › Karl, d:r, 141.
- Hiller, Petter, 55.
- Hillerström, Andreas E., domprost, 69.
- Hjelm, P. J., 192.
- Hjerta, G. A., generalmajor, 35.
- Hjertquist, Oskar, 29.
- Hjort, Daniel, 257.
- Hjorth-Nielsen, H., arkivarie, 149, 271.
- Hjärne, Harald, 127.
- Hoberger, Wilhelmina, 28.
- Holm, Carl, hovpredikant, 126.
- › Elisabeth, 75.
- Holmberg, Ernst, amiralitetspastor, 40.
- › Lars Paulus, prost, 262.
- › Teodor, 262.
- Holt, Horatio Signal, arkitekt, 213.
- Hoppenstedt, Baltzar, brukspatron, 110.
- › Emerentia Brita Maria, 110.
- Horn, riksråd, 245.
- › f. Ankarcrona, Vivi, 263.
- Hornborg, H., leg.-sekr., 147.
- von Horst, 51.
- Huddings, Catharina, 209.
- Huid, Niels Persön (se Albin), kyrkoherde, 59.
- Hult, Johanna Gustafva, 34.
- › Olof, livmedikus, d:r, 146.
- Hultberg, Albertina, 29.
- Hultström, Anna, 36.
- Humble, Gustaf Adolf, biskop, 94.
- › Gustaf Ad., superintendent, 42, 81, 83.
- › Sixten, sekreterare, 154.
- Huss, Erik Ol., kyrkoherde, 31.
- › Jonas Magnus, kronofogde, 33.
- › Margareta, 31.
- Hwass, A. Th., med. d:r, 145.
- Hübinette, Johan Abraham, veterinärläkare, 140.
- Hydrén, Hedvig, 26.
- Hyltén, Johan Andersson, se Silvercrantz, 56.
- Hyltenius, Erik Peter, prost, 177.
- Häkansson, Olof, timmerman, 122, 123, 124.
- Illström, 93.
- Impiwaara, H., lektor, 147.
- Inburg, Francis, 212.
- Indebetou, Govert, direktör, 24, 56, 154.
- Isbrandsdotter, Margareta, 25.
- Iser, Matthias, biskop, 81, 84.
- Isham, F. N., 211.
- › Geneviève, 211.
- Jacobæus, Daniel, 46.
- Jacobsen, Anders, riksråd, 150.
- Jacobsson, Daniel, kyrkoherde, 46.
- Jansen, Einar, arkivarie, 272.
- Jansonius, Andreas, kyrkoherde, 86.
- Jansson, A., 38.
- › Betty, författarinna, 145.
- Jerf, Gunilla, 26.
- › Michael, kyrkoherde, 26.
- Jerler, Joannes, Jo., kyrkoherde, 25.
- Johansson i Noraskog, Johan, 255.
- › S., statsgeolog, 133.
- Johnson, G., med. kand., 147.
- Jon Skrivare, 184.
- Jonsdotter, Cecilia, 25.
- Jonsson, Ada Serafia Elisabet, 30.
- › Ernst, befallningsman, 166, 171.
- Jost, William Reinhart, vinhandlare, 211.
- Juhlin, Julius, 264.
- Järta, H., 197.
- Jørgensen, Ellen, d:r, 271.
- Jönsson, Petter, bokhållare, 107.
- Kalsenius, Andreas, biskop, 82, 84.
- Karl X Gustav, konung, 45.
- › XI, konung, 42, 135.
- › XII, konung, 21, 57, 72, 81.
- › XIV Johan, konung, 131, 132, 135.
- Karræus, Michael, kyrkoherde, 45, 47, 55.
- Keijser, Ernst Jakob, biskop, 25.

- Kemner, Catharina Håkansdotter, pastorska, 86.
 Key, Ellen, 258.
 Kiemström, Beata Catharina, 205, 207.
 Kinström, Ericus, kyrkoherde, 54.
 af Kleen, Ellen, friherrinna, 206.
 Kling, Adam Julius, kyrkoherde, 86.
 Klingspor, C. A., riksheraldiker, 259.
 Klint, Judith Helena, 110.
 Knap, Jacob, båtsman, 74.
 Knape, släkten, 3—4.
 Kock, Helena Christina, 97.
 » Henrik Matthisson, kyrkoherde, 59.
 » Jöran, kyrkoherde, 46.
 » Lars, hospitalsföreståndare, 120.
 » Magnus, pastor, 86, 110, 111, 113, 120, 123.
 Kohlhoff, Joachim Nicolaus, målaremästare, 209.
 Kolb, konstapel, 106.
 » Kristofer, arklimästare, 106.
 Korp, skeppare, 102.
 Koth, Halvdan, professor, 271.
 Krabbe, Tyge, dansk riksmarsk, 168, 175.
 Krækell, Jakob, kommandör, 77.
 Kraft, Salomon, fil. lic., 21, 150.
 Kraft, Per d. y., 143.
 von Kraft, David, 22.
 Krag, släkt, 272.
 Kristian III, konung, 164.
 » IV, konung, 15.
 » V, konung, 15, 16.
 Kristina, drottning, 64.
 (Krognos), Mauritz Olsson, riddare, 161, 185.
 Kruse, J., 92.
 Krusenstjerna, Mauritz Adolph, amiral, 99, 120.
 Krutmeijer, Brita, 51, 65.
 Kröger, Otto, amiral, 47.
 Kukulentz, Christoffer, pastor, 43.
 Kullenberg, Elisabeth, 86.
 Kumlien, Kjell, 254.
 von Köhler, överste, 67.
 Lagerberg, riksråd, 245.
 Lagerbielke, Anna Christina, 94.
 » Axel, frih., v. amiral, riksråd, 108.
 Lagerbring, Sven, professor, 17, 18, 116, 120.
 Lagergren, Claes, markis, 265.
 Lagerström, Claes Daniel, med. kand., 29.
 » Karl Birger Anshelm, postassistent, 29.
 Lagrelius, Axel, 148.
 Lampa, Per, hovpredikant, prost, 85.
 von Lang, Johan, krigskommissarie, 87.
 Lange, släkten, 272.
 Langelius, Nicolaus, lektor, kyrkoherde, 64.
 Larsen, Anders, 3.
 Larsson, Afze, 137.
 » L., 56.
 » Ludvig, lektor, 265.
 » Nils, fogde, 171.
 » Rasmus, kyrkoherde, 46.
 Laurbeccius, Isaac, teol. adj., 69.
 Laurell, Lars, professor, 120.
 Laurentii, Erasmus, kyrkoherde, 46.
 Lavonius, Maria, 136.
 Leijonfelt, Johan Wilhelm, tygmästare, 64.
 » Magnus, 64.
 Leijonhufvud, Margareta, 159.
 » Sigrid, 254.
 Leijonsköld-Oxenstierna, M. G., 19.
 Lemchen, Samuel, professor, domprost, 93, 96.
 Lemwijk, Anna Elisabeth, 84.
 Lencqvist, Eric, kyrkoherde, 217.
 Lengquist, S. L., stationsinspektör, 265.
 Lerche, släkten, 272.
 Lessø, Svend Andersen, 185.
 Leszczynski, Stanislaw, konung, 21, 22.
 Lewenhaupt, Adam, greve, hovmarskalk, 154.
 Lewenhaupt, Charles Emil, greve, 181.
 » Sten, greve, legationsråd, 247.
 Lewin, Adolf Ludvig, möbelhandlare, 206.
 » Eva, 207.
 Lie, Jonas, 259.
 Liebman, Ture, kyrkoherde, 59.
 von Liewen, Hans Henrik, greve, generallöjtnant, 70.
 Liljebblad, Gustaf, professor, 54.
 Liljencrantz, Johan, 251.
 Lilliecrona, Carl, 254.
 Lillienstedt, riksråd, 240.
 Lincopensis, Andreas, Johannes, kyrkoherde, 53.
 Lindberg, Anna Sophia, 214.
 Lindblad, Göran, fil. dr., 266.
 Linde, S. B., lexikograf, 267.
 Lindeberg, Hj., 141.
 Lindegren, Agi, 270.
 Linder, Ernst, 148.
 Lindgren, Alma Vilhelmina, 29.
 » Elisabeth, 27.
 » Johan, godsägare, 29.
 Lindman, C. A. M., professor, 265.
 Lindqvist, N., doc., 133.
 Lindroth, Johan Axel, grosshandlare, 34.
 Linnerius, Jonas, biskop, 53, 59, 78, 83, 86.
 Linnert, Westen, 145.
 Linström, Maria Christina, 28.
 Lippia, Anna, 49.
 Litovius, Nicolaus, pastor, 45.
 Litzon, magister, 89.
 » Anders, 65.
 Lopez, Rafael S., advokat, 213.
 Lorenzen, Vilh., 15.
 Losnaätten, 272.
 Louis, prins, 247.
 Lund, David, professor, biskop, 61.
 » Märten, 66.
 » Nicolaus, kassör, 75.
 » Stig, tandläkare, 149.
 Lundbohm, J. O. Hj., disponent, 145.
 Lundborg, Anna Sofia, 34.
 Lundeberg, Chr., 127.

- Lundegård, Axel, 138, 257.
 › Pehr Ivar, pastor, 126.
- Lundquist, Thomas, fältpro-
 vianmästare, 25.
- Lundqvist, Jonas, pastor, 43.
- Lütke, Johan, 69.
- von Lützow, Henning Otto
 baron, sekundlöjtnant, 57,
 72, 73.
- Lyckovius, Samuel, pastor,
 58, 61, 74, 75.
- Lyrstedt, Lars, 65.
- Lång, Erik, murmästare, 48.
- Låstbom, A. T., 25.
- Lärka, underofficer, 102.
- Lönnbom, Lovisa Henriette,
 33.
- Löwen, Carl Henric, amiral,
 98.
 › Otto, 259.
- Mackey, Anna, 26.**
- Madsen, Viktor, 144.
- Malmström, Johan, profes-
 sor, 26.
 › Oscar, skepps-
 klarerare, 37.
- Mandelgren, N. H., 182.
- Mankell, Julius, 140.
- Mannerfeldt, Christina, 92.
- Mannerheim, J., 148.
- Markander, Amalia Hedvig
 Aurora, 209.
 › Gustaf Rein-
 hold, krono-
 fogde, 210.
- Martin, Agneta Elisabeth,
 36.
 › Roland, 146.
- Mattson, Edla Kristina, 29.
- Mauvert, Katarina Helena,
 124.
- McLean, James Plumb, chef-
 ingenjör, 211.
- Medin, Johan Anders, järn-
 kramhandlare, 27.
- Meidell, Fr. 59.
 › S. S., 272.
- Meijer, Gustaf Adolf, lärfts-
 krämare, 28.
- von Melen, Berend, 159, 164,
 165.
- Melin, Georg, kyrkoherde,
 79.
- Michaelis, Johan Gottfried,
 pastor, 43.
- Möller, Anna Christina, 109.
 › Arvid, professor, 85.
- Montén, Fr., rektor, 142.
- Morell, Johan Carl, kyrko-
 herde, 118, 119.
- de Morveau, G., kemist, 190
 —201.
- Mossberg, Adolf Kristian,
 kamrerare, 34.
 › Theckla Amalia,
 34.
- Muhrbeck, Carl Fredric, bis-
 kop, 126.
 › Lars, superinten-
 dent, 42, 78,
 87, 88, 89, 91,
 108, 110, 111,
 114.
- Munck, Marcus, pastor, 55,
 58.
- Munk, norsk släkt, 272.
- Munthe, Arnold, 145.
 › C. M., byråchef,
 270, 273.
 › W., 144.
- von Munthe af Morgenstier-
 ne, O., expeditionsskre-
 tär, 270, 271.
- Murray, professor, 196.
- Mützwow, Georg Immanuel,
 amiralitetskammarråd,
 100.
- Månsdotter, Kirstin, 70.
- Möller, Gabriel, betjänt, 25.
 › Hedvig Margaretha,
 59, 74.
 › Jeronimus, handels-
 man, 59.
- Mörck, G., 273.
- Mördt, Anna, 76.
 › Magnus, kyrkoherde,
 76.
- Mörner, C. G., generalgu-
 vernör, 2, 4, 10.
- Natt och Dag, Carl, 135, 136.**
 › Johan Måns-
 son, 134.
 › Knut, direk-
 tör, 12.
 › Måns Bengts-
 son, riddare,
 134.
- Neander, G., med. dr., 146.
- Nehrman, Hj., generaldirek-
 tör, 265.
- Nelander, Johan, professor,
 116.
- Nesselius, Israel Jacob, pro-
 fessor, 84.
- Nobel, Alfred, 248.
- Nordblom, handlande, 109.
- Nordenfalk, E., 250.
- Nordenflycht, Hedvig Char-
 lotta, skaldinna, 92, 97.
- Nordenlöf, Johan, stadssek-
 reterare, 26.
- Nordenskiöld, A. E., 197,
 248.
- Nordenstam, Anders Jacobs-
 son, kontraktsprost, 36.
- Nordenstierna, Thomas, kon-
 teramiral, 106, 124, 125.
- Nordin, Johan, folkskollä-
 rare, 37.
 › Per, doktor, 126.
- Norlander, Gunnar, läro-
 verksadjunkt, 182.
- Norris, John, engelsk ami-
 ral, 77.
- Nygren, E., arkivarie, 134.
- Nystedt, Edvard, veterinär,
 140.
 Olle, 251.
- Nährling, Catharina Pers-
 dotter, 227.
- Näsström, Gustaf, 142.
- Oates, Frida, 212.**
- Odhner, C. T., riksarkivarie,
 130.
- von Oelreich, Niklas, presi-
 dent, 116.
- Ohlson, Albertina Christina,
 29.
 › Fredrik, lantbruka-
 re, 29.
- Olin, Jöns, mantalskommis-
 sarie, 107.
 › R., dir., 206.
- Olsen, Ingrid, 122.
- Olsson, handlande, 122.
 › Mauritz, se Krog-
 nos, 161, 185.
 › Märten, bonde, 172.
 › Ola, 180.
- Ornsköld, Samuel, major,
 119.
- Osander, Olaus, biskop, 94.
- Oxenstierna, Axel, rikskans-
 ler, 128, 177.
- Pæp, Anders Martinsen, rid-
 dare, 150.**
- Palm, Aug., bibliotekarie, 56.
- Palmcreutz, Pehr, kammar-
 herre, 120.
 › Pehr, kammar-
 junkare 120.
- Palme, Gunnar, 148.
 › Olof, 148.
 › Sven, 148.
- Palmqvist, Magnus, frih.,

- landshövding, 224, 230, 231,
 Papke, Christian, biskop, 55.
 » Jonas, häradshövding, 110.
 Paulin, Otttiliana, 92.
 Paulsson, Gulli Martha Elice, 29.
 » Lars Johan, källarmästare, 29.
 Peder Östgöte, fogde, 171.
 Pehmer, Anna Elisabeth, 27.
 » Johan, stadsmäklare, 27.
 Peringer, Gustaf, professor, 54.
 Persson, Per, rusthållare, 137.
 Petersén, Gustaf Adolf, aktuarie, 67.
 » Henrik Vilhelm, öfverste, 67.
 Petersen, Johan Otto, kassör, 67.
 af Petersens, Hedvig, fröken, 190.
 Petri, Gustaf, kapten, 249.
 Petersen, Johan, superintendent, 42, 52, 65, 73.
 Pettersen, Hjalmar Marius, förste bibliotekarie, 144.
 Petterson, Lars, 42.
 Pettersson, Anna Margaretha, 109.
 » Carl Arvid, kapten, 109.
 » Gustaf Erik, krigsråd, 109.
 » Lars, prost, 107.
 » Laurentia Christina, 109.
 » Pehr Vilhelm, fänrik, 109.
 » Walborg Lovisa Maria, 29.
 Phaléen, Hans, kapten, 25.
 » Johan, kapten, 25.
 Phoenix, Johan, advokatsfiskal, 235.
 Picardet, mme, 190.
 Pihl, Maria Eriksdotter, 54.
 Pilo, Carl Gustaf, 181.
 Plan, revisionssekreterare, 241.
 Pleijel, H., 69, 93.
 Poller, släkten, 208.
 Polviander, Anders, kaplan, 68.
 Pontén, P., prost, 178.
 Pontinus, Magnus Johannis, biskop, 53.
 Posse, Benedicta, 135.
 Prendergast, Davina Elisabeth, 213.
 Probst, Philip, kapten, 48.
 von Psilander, Gustaf, friherre, amiral, landshövding, 71.
 Psilandersköld, Nils, frih., amiral, 108, 121.
 Qvist, Anna, 31.
 Raab, Axel, pastor, 89, 90, 92, 94, 122.
 » Carl, kapten, 89.
 » Carl, frih., kammarherre, 182.
 » Claës, frih., 259.
 » Hans, ryttmästare, 94.
 » Maria Magdalena, 122.
 » Werner, kommandör, 94.
 Rabén, Sigrid Elisabeth, 38.
 Raben, Peter, dansk amiral, 77.
 Radier, Sten, pastor, 51, 58, 65.
 von Rajalin, Anna, 86.
 » Johan, v. amiral, landshövding, 121.
 » Thomas, v. amiral, 86, 94.
 Rask, kyrkovaktmästare, 89.
 Reenstierna, kungl. råd, 216.
 » Margaretha, 263.
 Regnander, Octava Agneta, 37.
 Regnell, Johanna Wilhelmina, 34.
 » Pehr, kyrkoherde, 34.
 Rein, Gabriel, docent, fil. dr., 130, 147.
 de Reynier, E., trävaruhandlande, 213.
 Rhyzelius, Andreas, biskop, 107.
 Richardson, J., 18.
 Richter, Laurentz Niclas, fälttygmästare, 96.
 » Ulrika Eleonora, 96.
 Riddermark, Andreas, professor, 58, 64.
 Ritter, Moritz, historiker, 130.
 Roberg, Lars, 146.
 Robichaud, Harriet Geneviève, 211.
 Robson, Henrik Julius, kontraktspost, 214.
 » Maria Augusta Wilhelmina, 214.
 Roede, H. C., underarkivarie, 271.
 Romdahl, A. L., professor, 3, 12.
 Roos, Anders, 39.
 Roos af Ervalla, släkten, 272.
 » Hjelmäter, släkten, 272.
 Roselius, Gabriel, kyrkoherde, 59.
 Rosén, Sven, 218.
 von Rosen, Georg, 269.
 von Rosenfeldt, Verner, amiral, vitterlekare, 45.
 Rosensvärd, Adolph Fredric, amiral, 68.
 » Carl Reinhold, öfverste, 68.
 » Henrik Vilhelm, öfverste, 67.
 » Nils Elias, amiral, 68.
 Rosman, Holger, dr., 133.
 Roth, Stig, amanuens, 145.
 Rothövius, Jonas, superintendent, 177.
 Ruda, David, kyrkoherde, prost, 117, 126.
 Rudebeck, Thomas, ryttmästare, 94.
 Rudén, Torsten, professor, biskop, 68.
 Runeberg, 131.
 Ruuth, Anders, överlöjtnant, 58.
 » Carl, amiral, 76.
 » M., 218.
 Rydelia, Gertrud Maria, 54.
 Rydelius, Anders, professor, biskop, 83, 93.
 » Magnus, professor, 86.
 » Nathanael, konrektor, 54.
 » Petrus Magni, kyrkoherde, 54.
 Rydén, Axel, jnr, dr., 205.
 Rönnow, Margareta, 55.
 Sabel, Elisabeth, 25.
 Sabén, Constance, 27.
 Sædén, Carl Oskar, kronolänsman, 36.
 Salmén, Anna Maria, 84.
 » Elisabeth, 84.
 » Johan, pastor, 83.

- von Saltza, Evert, 135.
 Salvius, Lars, 95.
 Samuelsson, Esaias, kyrkoherde, 109.
 Santesson, Benedicta Lovisa, 119.
 > Berend, ryttmästare, 116.
 > Jöns Berndt, prost, 110—116.
 Sasse, Anna Elisabeth, 27.
 > Joachim, bagare, 27.
 Sauer, Lars, borgmästare, 105.
 Schaar, Claes Johan, pastor, 43.
 Schaefer, Henrik, rådman, 216.
 > Johan, borgmästare, 217.
 > Johan, hovpredikant, 216 ff.
 > Petter, 216—246.
 Schæve, Johan Henrik, rådman, 107.
 > Ulrica Charlotta, 107.
 von Schantz, Henric Otto, tygmästare, 70.
 Scheele, C. W., 190—201.
 Schnitger, B., antikvarie, 133.
 Schoting, Maria, 59.
 von Schoting, Anna, 24.
 > Timon, råds-herre, 24.
 Schottenius, Eric, pastor, 40, 42, 43, 56.
 Schram, Claës, kamrer, 154.
 Schrevelius, Jöns Peter, häradspastor, 126.
 Schröder, J. H., 144.
 > Eva Margareta, 58.
 > Herman, biskop, 83, 109.
 Schultén, Carl, professor, 85.
 Schuman, Johan, 60.
 von Schwerin af Spantekow, Otto Fredrik, överstelöjtnant, 22.
 Schück, Henrik, prof., 144.
 Schütz, Henrik, dompr., 26.
 > Maria, 26.
 Schöldström, Birger, 15.
 Sebenius, Carl, pastor, 87.
 > Johannes, 87.
 Sebrelius, Elisabeth Maria, 32.
 > Olof Er., kyrkoherde, 32.
 Sergel, Augusta Amalia, 213.
 > Johan Tobias, 200.
 > Johan Tobias, godsägare, 214.
 Serwander, R., prof., 133, 146.
 Sheldon, kanslist, 45.
 > Francis, skeppsbyggmästare, 45.
 > Frans Johan, skeppsbyggmästare, 45, 48.
 > Gilbert, överstelöjtnant, 124.
 > Peter, 45.
 von Siegroth, G. A., 254.
 Silfvercrantz, Johan Andersson (Hyltén), kammarråd, 56.
 Sirén, O., prof., 183.
 Sjöberg, N., 21.
 Sjöblad, Erik Carlsson, frih., amiral, 45, 47.
 Sjöstierna, Aron, v. amiral, 94.
 > Otto, amiral, 47.
 Skarstedt, C. W., 3.
 Skottsberg, David, pastor, 126.
 Skovgaard, Joakim, 270.
 Skytt, Margaretha, 55.
 Skytte, Henning, biskop, 49.
 > Kjeld, präst, 271.
 Smaræus, Mathias Olai, lektor, rektor, 26.
 Smith, Elizabeth, 211.
 Sneckenberg, Carl Adolph, överste, 89.
 Sollied, H., 272.
 > P. T., 272.
 Sondén, Anders Fredrik, domprost, 251.
 Soop, norsk släkt, 272.
 Sorbonius, Magdalena, 105.
 Sorbonn, N. N., 105.
 Soth, borgmästare, 204.
 Sparre, Claës, greve, riksråd, överamiral, 77, 81, 84.
 > Erik Arvid, greve, amiral, 108.
 > Gustaf, 127.
 > Lars Siggesson, riksmarsk, 159, 160.
 > Sigge, kammarherre, 136.
 Spegel, Havkin, ärkebiskop, 64, 76.
 Spierinck, Petter, licensförvaltare, 130.
 Sprengtporten, G. M., 147.
 Staaff, C., statsminister, 128.
 Stafsing, I., dir., 206.
 Starbeckia, Catharina, 80.
 Starbeckius, Israel, kyrkoherde, 80.
 von Staudern, Claudius, amiral, 99.
 Stenbeck, Fredric, pastor, 126.
 Stenberg, Emerik, 270.
 Stenbock, Magnus, greve, fältmarskalk 21, 22, 76, 77.
 Stenstrand, Carl Nicolaus, kyrkoherde, 126.
 Sternell, Carl, superintendent, 42.
 Steuch, Jöns, ärkebiskop, 81.
 Steuchius, Matthias, ärkebiskop, 52, 58.
 Stierncrona, justitiekansler, 238.
 Stille, Arthur, 84.
 Stillman, Carl Hinric, regementshästläkare, 140.
 Stind, Jon, 177.
 Stjernstedt, Marika, 266.
 > Wilhelm, generalöjtnant, 267.
 Stobæus, Arnold Georgius, kyrkoherde, 70.
 > Kilian, professor, 94, 116.
 Stolt, Paul, amiral, 89.
 Story, Novia, 212.
 Stovreimsätten, 273.
 Strandmark, Magnus, pastor, 126.
 Stricker, Johan Christopher, kyrkoherde, 118.
 Stridsberg, Hakvin, professor, 58.
 von Strokirch, Catharina, 25.
 > Johan, kamrerare, 25.
 Stromberg, Alexander, frih., landshövding, 222.
 Ström, Johan Mattsson, skeppskapten, 57.
 Strömbom, S., intendent, 143.
 Strömfelt, riksråd, 240.
 Strömstierna, Olof Nilsson, 3, 4.
 Sturtzenbecker, Fredrik, major, 94.
 Sudreimsätten, 272.
 Sundelius, Erik, kyrkoherde, 66.
 Sundström, Jonas, konrektor, 216.
 Sundwall, Alexander Magnus, justitiarius, 100.

- Suolahti, Gunnar, professor, 41.
 von Svab, Anton, bergsråd, 196.
 Swasey, Charles William, tulltjänsteman, 213.
 Svedbom, Christina Margareta, 32.
 » Erik, kyrkoherde, 32.
 Svendsen (skånsk Sparreätt), Niels, riddare, 150.
 Sven Jonsson i Ledja, 170—172, 184—187.
 Swenske, Peder, 157.
 Swenson, Erik August Elias, underlöjtnant, 29.
 Svensson, Sven Johan, viktualiehandlande, 27.
 Svinhufvud, Anna, 31.
 von Sydow, Johan Peter, kyrkoherde, 65.
 Sylvius, Sven, kyrkoh., 66.
 Söderbaum, H. G., professor, 146, 193.
 Söderberg, Verner, fil. dir., 128, 249.
 Söderman, Henrik Wilhelm, grosshandlare, 27.
 Sörensson, Per, lektor, 145.
 Tall, Sven, inspektör, 75.
 Tallberg, Axel, 270.
 Tamm, Hugo, 127.
 Tammelin, Lars, biskop, 68.
 Taube, Emma Elisabeth, 214.
 » Johan Reinhold, kammarherre, 215.
 Tegel, Erik Göransson, 184.
 Tegnér, Chr., prost, 263.
 » Esaias, d. y., 263.
 Tengnagel Jørgensen, B., 272.
 Tengvall, Lars, kyrkoherde, 59.
 Tessin, Hedvig Charlotta, 22.
 » Carl Gustaf, riksråd, 22.
 » Nicodemus, d. y., k. råd, 22, 216.
 Tham, Vollrath, 148.
 Theel, Albrecht, brukspatron, 26.
 Thel, Daniel Pedersson, handelsman, 26.
 » Gunborg, 26.
 Thiman, Johan G., kyrkoherde, 65.
 Tholeen, Ada, 38.
 Thomæus, Anders, kyrkoherde, häradsprost, 116.
 Thome, E. A., arkivarie, 272.
 Thorburn, R., 3.
 Thorsson, Anders, amiralitetslöjtnant, 3.
 Thyselius, Carl, superintendent, 42.
 » E., 267.
 Thysenius, kofferdikapten, 122.
 Tilton, Henrietta, 211.
 Tolgaätten, 273.
 Toll, fröknar, 259.
 Tonboe, Hans, kapten, 149.
 von Tonnen, Hans, 68.
 Tordenskiöld, Peder, 79.
 Tornquist, C. G., 18.
 Torslovius, Hans (Johannes) Henrik, kyrkoherde, 59.
 Torstensson, Jöns, löjtnant, 55.
 Toutin, Anna Thalena, 35.
 » Fredrik Isacsson, handlande, 35.
 (Tre Rosor), Johan Turesson, hövudsman, 160.
 von Troil, Uno, ärkebiskop, 86.
 Trolle, Ture, 163.
 Trolle-Bonde, Carl, greve, 132.
 Trolle-Wachtmeister, Hans Gabriel, greve, excellens, 260.
 Trulsson, Christian, styrman, 74.
 Trygg, Olof, konstmästare, 80.
 Trysén, Olavus Nicolai, komminister, 54.
 Trägårdh, Conrad Erasmus, kommissionslantmätare, 122.
 » Elias, professor, 101, 105.
 » Erasmus, kyrkoherde, prost, 122.
 » Johan Christopher, pastor, 110, 117, 122.
 » Margaretha Amalia, 122.
 Tunberg, Sven, prof., 154.
 Tuneld, E., 18.
 Tunelia, Magdalena, 57.
 Tungenfelt, Marcus, överstelöjtnant, 71.
 Turesson, Johan, se Tre Rosor.
 Törning, Maria, 82.
 Ugerup, Axel, riksråd, 161.
 Uggla, E. Eison, frih., fil. dir., 143.
 af Ugglas, släkten, 97.
 Ugla, Magnus, pastor, 90, 92, 95, 97, 106.
 » Petrus, prost, 97.
 » Samuel, härads hövding, 97, 99.
 » Samuel, kronobefallningsman, 97.
 Ulfeldt, Ebbe Knudsen, ståt-hållare, 170, 185, 186.
 Ulhägius, Olavus, 217.
 Ullholm, Benedictus, pastor, 55, 58, 64.
 Ullstadius, Laurentius, prost, 217, 235.
 Ullstén, Magnus, prost, 126.
 Ulrika Eleonora, drottning, 21, 22, 23, 78, 237.
 Unander, Fredrik August, handlande, 36.
 » Lovisa Augusta, 36.
 Unge, Anders, häradsprost, 181.
 von Ungern-Stemberg, Carl Alexander, envoyé, 121.
 Upmark Rosenadler, Johan, professor, 81.
 Utter, Anders, överlöjtnant, 57.
 » Margareta, 57.
 Valleria, Christina, 54.
 Vallerius, Harald, professor, 54.
 Vasseur, abbé, 191.
 Vellingk, Mauritz, 21.
 Västelius, Petrus, kyrkoherde, 65.
 Wachtmeister, Carl Hans, greve, amiral, 79.
 » Charlotte, 260.
 » Hans, greve, generalamiral, 40, 42, 44, 47, 52, 53, 57, 69, 76, 77.
 Wadman, Nils Adolph, prost, 65, 126.
 Wadner, G. M., kapten, 148.
 Wahlström, Lydia, fil. dir., 262.
 Walin, Otto, löjtnant, 30.

- Wallberg, Anders, värderingsman, 209.
 » Jeanetta Carolina, 209.
- Wallenberg, Jacob, 146.
- Wallerius, Harald, professor, 79.
 » Johan Gottschalk, professor, 196.
 » Johannes, professor, 82.
 » Nils, pastor, 87, 95.
 » Nils, professor, 109, 196.
 » Nils, superintendent, 42.
- Wallin, Josef, domprost, 251.
 » Nathanael, präst, 251.
- Wallman, Anna, 87.
- Wangel, rektor, kyrkoherde, 107.
 » Brita, 107.
- Wanoch, Andreas, professor, 54, 56.
- Wargentín, Anna, 235.
- Weibull, C. G., landsarkivarie, 20.
- Wennerdahl, Nicolaus, kyrkoherde, 69.
- Wengren, Catharina, 140.
- Werlauff, E. C., 144.
- Wermcrantz, Edvard, domprost, 251.
- Wernstedt, F., kapten, 145, 250.
- Wessel, släkten, 272.
- Westelius, skräddare, 64.
- Westelius, Petrus, kyrkoherde, 51, 64.
- von Westen, släkten, 271.
- Westerberg, Sten, dir., 205.
- Westerman, Anders, prost, 244, 252.
- Westin, Johan, garvareälderman, 208.
- Westman, släkten, 137.
- Westman, Erik, kapten, 249.
- Westrin, T., 262.
- Wettberg, J. D., överste, 149.
- Wetterhamn, Anders, se Riddermark.
- Whetstone, William, amiral, 71.
- Vicq-d'Azyr, F., anatom, 190—199.
- Widell, Petronella, 119.
- Wiebe, Carl, handlande, 105.
 » Carl Peter, kyrkoherde, prost, 107.
 » Claës Didric, pastor, 43, 105.
- Wieselgren, H., 21.
 » O., förste bibliotekarie, 21, 144.
 » Sigfrid, 223.
- Wigelius, Swen, prost, 126.
- Wijkmark, H., teol. dr., 251.
- Wikander, Lars, 84.
- Wikström, Carl Petter, koferdikapten, 27.
- Wilskman, A., 54.
- Winbom, Anders, professor, 87.
- Winsneus, Hilda Charlotta Carolina, 30.
- Wiranius, Samuel, biskop, 53.
- Virdestam, G., kyrkoherde, 146, 251.
- de Virely, Ch.-A.-H., president, 190—200.
- Wirgander, Jonas, 65.
- Wiström, Gunnar, jägmästare, 267.
- Witt, Peter Svanberg, pastor, 126.
- Witting, släkten, 147.
- de Vivie, A., 262.
- Wolf, Johan Bernhard, kyrkoherde, 43, 106.
- Wrangel, släkten, 256.
 » Ewert, professor, 265.
- Wrangel, F. U., greve, 254, 265.
 » Herman, generallöjtnant, 265.
- Wrede, Louis, frih., 259.
- Wright, Loya Halliday, 213.
- Wulff, Henrik, pastor, 126.
- Wählin, Jonas, domprost, 116.
- Youngh, Thomas, kyrkoherde, 59.
- Zenia, Catharina, 80.
- Zobel, Elisabeth, 25.
- Åberg, Hilmer, grosshandlare, 205.
 » Johan, fältprost, 126.
- Åhlström, Christina, 209.
- Åkerblom, kyrkoherde, 16.
 » K. V., 147.
- Åkerhielm, släkten, 268—269.
 » Erik, 269.
 » Lars, 127.
 » Samuel, riksråd, 2, 4.
- Åkerström, Erik Gustaf, 140.
- Åman, Johan, kyrkoherde, 109.
 » Måns, timmerman, 69.
- Öhman, Pehr Olof, kronolänsman, 36.
 » Peter, advokatfiskal, 87.
- Öller, Axel, kyrkoherde, 105.
 » Georg Johan, tullförvaltare, 105.
- » Jöran Johan, kyrkoherde, 105.
- Örnfelt, Jonas Fredrik, friherre, amiral, 78.
- Österman, Emil, 269.

PERSONHISTORISK
TIDSKRIFT

TJUGUNIONDE ÅRGÅNGEN

1928

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

STOCKHOLM 1928

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

282697

Innehåll.

Text.

	Sid.
Lars Gathenhielm i historien och sägnen. Av <i>Bengt Hildebrand</i>	1—20
Till dateringen av en Karl XII-miniatur. Av <i>Salomon Kraft</i>	21—23
Släkten Hasselhuhn. Av <i>Govert Indebetou</i>	24—38
Ett bidrag till Lunds stifts herdaminne. Anders Roos' anteckningar om ordinarie amiralitetspredikanter i Karlskrona från omkr. 1680 till omkr. 1770. Utgivna och kommenterade av <i>Johan Feuk</i>	39—126
Nils Dacke före Dackefejden. Av <i>Gerhard Hafström</i>	155—189
Om Torben Bergmans och C. W. Scheeles franska förbindelser. Av <i>Hedvig af Petersens</i>	190—201
Några anteckningar om modellören och konstsnickaren Johan Jacob Eisenbletter och hans släkt (Eisenbletter och Eisen). Av <i>Albert Eisen</i>	202—215
Pietisten Petter Schaefer. En fånge på Gävle slott. Av <i>Einar Hedin</i>	216—246
Gustav IV Adolfs olika gravplatser. Meddelande av <i>Sten Lewenhaupt</i>	247
Recensioner	127—136, 248—254
Smärre meddelanden	137—150, 255—272
Frågor	150, 273—274
Insända böcker	151—153, 275—277
Notiser	154
Personregister utarbetat av <i>G. E.</i>	278—288

Illustrationer.

Gathenhielmska huvudbanéret i Onsala kyrka	5
Gathenhielmska sarkofagerna i Onsala	13
Porträtt av vice landskamrer Henrik Hasselhuhn (plansch)	30—31
Porträtt av prosten Daniel Olai Brusenius (plansch)	48—49
Porträtt av prosten Jöns Berndt Santesson (plansch)	116—117
S. k. Nils Dacke-porträtt	180
S. k. Nils Dacke-porträtt	181
Porträtt av modellören och konstsnickaren J. J. Eisenbletter	204
Porträtt av fru Beata Catharina Eisenbletter	205
Titelblad till handskrivnen pietistisk traktat av Petter Schaefer	231

VICE LANDSKAMRER HENRIK HASSELHUHN (F. OMKR. 1710, † 1802).
Oljemålning, tillhör Fru N. Fjäderhane, Härnösand.

Följande av samfundets skrifter utlämnas åt *ledamöter i samfundet* efter rekvisition hos sekreteraren, adr. FAMILJEBOKEN, Vasagatan 7, Stockholm, till nedannämnda pris:

- Svenska autografsällskapets tidskrift, Del I, n:is 3, 7—12 årg.
 1879—1888 (h. 1, 2 o. 4—6 saknas), per nr kr. 3:—
 Svenska autografsällskapets tidskrift, Del II, n:is 1—12 årg.
 1889—1896 (340 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris av kr. 18:—
 Lösa häften för 3 kr. för varje häfte; dubbelhäfte n:is 11—12 för 6 kr.
 Ex. tryckt på *bättre papper* (därav några få fullständiga årg. äro tillgängliga)
 jämte *Register* till delarna I och II, även på *bättre papper* kr. 45:—
 Personregister till delarne I och II (44 sid.) kr. 6:—
 Personhistorisk tidskrift:
 Årg. I (1898—1899) h. 3 o. 4 å kr. 3:75 (h. 1 o. 2 slutsålda).
 › II (1900) h. 1 o. 2 å kr. 3:75 (h. 3 o. 4 slutsålda).
 › III (1901) (slutsåld).
 › IV (1902) — årg. XXIV (1923) å kr. 15 per årg. utom årg. VIII (1906), som är slutsåld.
 › XXV (1924) — årg. XXVII (1926) å kr. 10.

Handlingar, utg. genom samfundet:

- I. S:t Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok, 1. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. av F. U. Wrangel kr. 9:—
 II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.) kr. 4:50.
 III. Släkten Aminoff (slutsåld).
 IV. Klosterfolket i Vadstena af C. Silfverstolpe (slutsåld).
 D:o d:o tryckt å *bättre papper* (i få ex.) kr. 15:—
 V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6+87 sid.) med 31 porträtt; ingår i Personhist. tidskr. årg. III h. 3 o. årg. IV h. 1—4 (slutsåld).
 VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102+24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt (slutsåld).
 VII. Svensk genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) . kr. 6:—
 VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt); ingår i årg. VI h. 3—4 och årg. VII h. 4.

Ny serie:

- Köpings stads tjänstemän 1605—1905 af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår i årg. VIII h. 3—4.
 - Kalmar regementes chefer 1623—1907 af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår i årg. IX h. 3—4.
 - Register till Personh. Samfundets porträttsamlingar årg. I—III (1906—08); ingår i årg. XI h. 2—4 och XII h. 1—2; även separat kr. 6:—
 - Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800. Af Karl Enghoff kr. 6:—
 - V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar kr. 6:—
 - Erik XIV:s almanacksanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval, utg. af C. M. Stenbock; ingår i årg. XIV h. 2—3.
 - Olof och Caroline Wijks porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XV h. 4.
 - Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XVI h. 1—2.
 - Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till häst och ståndsdragoner under stora nordiska kriget av V. Hamilton, C. H. Kreüger och E. Leijonhufvud; ingår i årg. XVIII h. 1—2.
 - Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till fot under stora nordiska kriget av E. Leijonhufvud kr. 15:—
- Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 å kr. 3:—

STOCKHOLM 1928. KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER 282697